

**КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА**

**Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра історія України**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**СТАНІСЛАВ АРЖЕВІТІН
ЯК ДОСЛІДНИК ТА ПОПУЛЯРИЗАТОР ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

**Спеціальність: 032 «Історія та археологія»
Рівень вищої освіти: другий (магістерський)**

Губенко Володимир Володимирович,
Студент VI курсу
Групи ІСТм-1-23-2.0 д.

Науковий керівник:
Андрєєв Віталій Миколайович,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України

Роботу захищено «___» _____ 20__р.

Оцінка _____

Київ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Історіографія, джерельна база та методологія досліджень.....	9
1. 1. Історіографія питання.....	9
1. 2. Джерельна база дослідження	12
1. 3. Методологічні засади.....	16
Висновок до першого розділу.....	18
РОЗДІЛ II. Станіслав Аржевітін, дорожня карта життя.....	20
2. 1. Становлення особистості.....	20
2. 2. Успішний науковець-фінансист	24
2. 3. Громадська та політична діяльність	32
Висновок до другого розділу.....	39
РОЗДІЛ III. Науково-дослідницька робота.....	41
3. 1. Краєзнавчі студії, «Краєзнавча школа Аржевітіних».....	41
3. 2. Історія рідного закарпатського села Колочава.....	48
3. 3. Дослідження національно-визвольного руху Закарпаття.....	57
Висновок до третього розділу.....	64
РОЗДІЛ IV. Просвітницька діяльність та популяризація української історії.....	66
4. 1. Музейницька діяльність.....	66
4. 2. Збереження народних традицій: фестивалі та школи в с. Колочава.....	73
4. 3. Бібліографія та кінографія.....	78
Висновок до четвертого розділу.....	88
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність теми дослідження пов'язана із збільшенням інтересу дослідників, як професійних істориків так і аматорів, до питань вивчення локальної історії (мікроісторії) рідного краю, або дослідження діяльності окремих постатей, що вплинули на розвиток краю і які не потрапили до уваги наукової спільноти та не були поширені серед загалу. Діяльність дослідника, звичайно, полягає в зборі, обробці та інтерпретації історичних джерел, але важлива складова в цій діяльності — поширення інформації та знань серед громадян, тобто просвітницька та виховна компонента. У цьому контексті постать Станіслава Аржевітіна (14.06.1961) є винятковою і викликає інтерес та захоплення.

Його трудова та наукова діяльність полягає в царині фінансів та банківської справи. Здобувши освіту в Київському інституті народного господарства (зараз КНЕУ ім. В. Гетьмана) за спеціальністю «Фінанси та кредит», Станіслав Аржевітін сформувався як успішний банкір та науковець, фактично створив та очолив одну із перших банківських установ незалежної України — комерційний банк «Ажіо» (ліцензія №4 в українській книзі реєстрації банків від 1992 р.), є діючим Головою Ради Асоціації українських банків вже майже 25 років. Станіслав Аржевітін є автором та співавтором 15 опублікованих книг в сфері фінансів, список наукових та навчально-наукових праць перевищив 100 досліджень, в 1999 р. здобув науковий ступінь кандидата економічних наук на підставі захисту дисертації «Особливості фінансування малого бізнесу», в 2011 р. присуджено науковий ступінь доктора економічних наук за дисертацію «Грошово-кредитні відносини в розвитку економіки України», а в 2020 обраний почесним академіком Національної академії педагогічних наук України (відділення професійної освіти і освіти дорослих), згодом очолював кафедру банківської справи в КНЕУ. Професійну та державотворчу діяльність С. Аржевітіна високо оцінила й Українська держава, нагородивши його шістьма орденами від Президентів країни.

Не зважаючи на величезні витрати часу та енергії в сфері професійно-наукової діяльності, де було досягнуто поважних результатів, Станіслав Аржевітін має вагомі досягнення в інших сферах життя. Як наголошує сам Станіслав

Аржевітін, його діяльність ґрунтується на семи життєвих проєктах: сім'я, бізнес, політика, наука, краєзнавство, громадська діяльність та архівні дослідження. Кожна із цих сфер життя має особливу цінність та формує цілісну постать людини, що є батьком, чоловіком, бізнесменом, науковцем, політиком, громадським діячем, меценатом, письменником і громадянином, а головне змушує рухатись вперед для досягнення мети: бути якомога корисним і ефективним для родини, суспільства, країни.

Фінансові ресурси, отримані завдяки підприємницькій діяльності, Станіслав Аржевітін спрямував на реалізацію культурно-туристичної ініціативи, що докорінно змінила образ села Колочава на Закарпатті. Було створено 10 музеїв, встановлено 15 пам'ятників і облаштовано понад 50 історичних локацій для проведення фестивалів та культурних заходів. Зростання туристичної привабливості позитивно вплинуло на економіку громади й стимулювало розвиток інфраструктури: школи вівчарства, мінеральних чанів, форелевого господарства, пташиного парку, приватних готелів і закладів харчування. Краєзнавча діяльність та музейні проєкти стали підґрунтям для активізації історичних досліджень, результатом чого стало започаткування серії «Історія верховинського села Колочава», присвяченої національно-визвольному руху в Закарпатті. З 2006 року в межах цього проєкту опубліковано дев'ять томів.

Активна громадянська позиція Станіслава Аржевітіна сприяла його залученню до політичних перетворень і громадянських рухів. Поряд із діяльністю в Асоціації українських банків, він долучився до розбудови земляцтва у Києві, де у 2007-2013 роках очолював Закарпатське земляцтво. З 1993 року розпочався ще один важливий етап його громадської активності — участь у громадській організації «Українське козацтво», кульмінацією якої стало представлення Аржевітіним у Верховній Раді законопроєкту про козацтво №2441, внесеного Президентом Віктором Ющенком. Попри суспільний запит, Верховна Рада не ухвалила цей законопроєкт — забракло п'яти голосів. Як Генеральний скарбничий Українського козацтва, Аржевітін координував діяльність козацьких організацій у

статусі радника Президента Ющенка та секретаря Ради українського козацтва при Президентіві України.

Громадська діяльність Аржевітіна органічно поєднувалася з політичною активністю. Він був активним учасником і організатором двох майданів — Помаранчевої революції (2004-2005 рр.) та Євромайдану (2013-2014 рр.), виступав зі сцени Майдану, організував разом із козаками та закарпатськими активістами польову кухню, яка працювала на Євромайдані 100 днів, забезпечуючи чотириразове харчування для 500-800 осіб щоденно.

Будучи народним депутатом України V і VI скликань, Аржевітін зареєстрував 31 законопроект, із яких вісім стали законами, подав 479 поправок до 49 законопроектів, із яких 306 були враховані у чинному законодавстві. В особистих архівах зберігаються матеріали 806 виступів у Верховній Раді України. 17 листопада 2006 року з трибуни Верховної Ради він виголосив звернення Ради Українського козацтва на підтримку проєкту Закону України «Про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні», поданого Віктором Ющенком. Усю свою наукову, політичну та громадську діяльність Станіслав Аржевітін спрямовував на утвердження української ідентичності, зміцнення державності та розвиток громад. Вагомий слід залишила і його діяльність на посаді заступника міністра МНС України.

Відтак, це дослідження демонструватиме, з одного боку, шлях становлення науковця-дослідника Закарпаття та його досягнення у галузі краєзнавчих студій, а з іншого – розкриватиме його музейну й просвітницьку діяльність та їхній вплив на суспільство.

Мета дослідження полягає в реконструкції основних етапів інтелектуальної біографії Станіслава Аржевітіна, що передбачає висвітлення всіх напрямків його творчої активності. Основна увага зосереджена на вивченні діяльності С. Аржевітіна як науковця-фінансиста, громадського та політичного діяча, дослідника-аматора історії, краєзнавця й популяризатора історії Закарпаття. А головне — мотиви його багатовекторної діяльності та власна формула успіху.

Відповідно до цієї мети було окреслено наступні **завдання дослідження**:

- визначення предметної сфери, обґрунтування методологічних принципів та аналіз джерел дослідження;
- вивчення рівня наукового опрацювання тематики та окреслення можливих напрямків для подальших досліджень;
- проаналізувати етапи становлення Станіслава Аржевітіна як особистості, шлях від учня сільської школи на Закарпатті до успішного фінансиста та науковця (професора, доктора економічних наук);
- висвітлити громадську та політичну діяльність діяча, що розпочалася після відновлення Незалежності України;
- визначити роль Станіслава Аржевітіна як популяризатора історії Закарпатського краю;
- дослідити вплив музейної та науково-просвітницької діяльності Станіслава Аржевітіна на розвиток сільської громади в селі Колочава;
- показати на прикладі архівних досліджень С. Аржевітіна процес і механізми пошуку інформації в державних, громадських та спеціалізованих архівах як орієнтир для майбутніх дослідників свого краю.

Об'єктом дослідження є інтелектуальна біографія Станіслава Аржевітіна, комплекс історичних та історіографічних джерел пов'язаних із біографією українського інтелектуала.

Предметом дослідження є діяльність Станіслава Аржевітіна як історика-аматора та краєзнавця, популяризатора знань про українську історію й засновника низки музеїв в Україні.

Хронологічні межі дослідження. Нижньою хронологічною межею дослідження є день народження Станіслава Аржевітіна 14 червня 1961 р. Верхньою хронологічною межею є 2025 р., тобто огляд здобутків і досягнень на час дослідження.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано комплексний підхід, що поєднує системний аналіз історичних подій і явищ у їхньому взаємозв'язку та динаміці. Використано також мультидисциплінарний підхід, який інтегрує історичні, біографічні та культурологічні методи. До кола застосованих наукових

інструментів належать загальноприйняті методи аналізу й синтезу. Із спеціальних історичних методів використано історико-критичний, історико-порівняльний підходи та метод джерелознавчої евристики. Окрему увагу приділено біографічному підходу та критичному аналізу джерел, зокрема статей, журналів і газет. Біографічний метод дозволив простежити інтелектуальний розвиток С. Аржевітіна та його вплив на формування культурного ландшафту Закарпаття. Дослідження також спирається на елементи музеєзнавства для оцінки внеску Аржевітіна у збереження історико-культурної спадщини. Сукупність застосованих методів забезпечила всебічну оцінку досліджуваних історичних процесів, їхньої взаємодії та впливу на подальший розвиток.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українській історіографії на рівні магістерської роботи на основі комплексу історичних та історіографічних джерел проведено реконструкцію інтелектуальної біографії українського вченого, політика та громадського діяча. У дослідженні розроблено періодизацію життя і діяльності Станіслава Аржевітіна, а також детально проаналізовано його діяльність фінансиста-науковця, політика та громадського діяча, аматора-популяризатора історії, краєзнавця, філантропа та засновника українських музеїв. Окрему увагу приділено його проєкту — «Краєзнавча школа Аржевітіна», аналогів якого в Україні поки що немає.

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні моделі дослідження та популяризації локальної історії як складової національної культурної спадщини. Аналіз діяльності Станіслава Аржевітіна демонструє, як індивідуальні ініціативи у сфері краєзнавства можуть слугувати каталізатором збереження культурної пам'яті та розвитку регіонів. Його досвід у створенні музеїв і культурно-просвітницьких заходів у Колочаві може бути використаний як приклад для громад, що прагнуть зберегти історичне середовище.

Одним із важливих напрямів дослідження є пошук і використання архівних джерел, що висвітлюється у публікаціях Станіслава Аржевітіна. Його напрацювання можуть стати ресурсом для науковців, краєзнавців і музейних працівників. На їх основі можливе створення туристичних маршрутів, музейних

проектів та культурних ініціатив, спрямованих на популяризацію локальної історії.

Одержані результати мають важливе освітнє значення: їх можна використовувати для створення навчальних матеріалів з історії рідного краю у середніх та вищих навчальних закладах. Дослідження постаті С. Аржевітіна сприяє формуванню інтересу до мікроісторії та її ролі у становленні національної ідентичності. Краєзнавчий вісник «Нова Колочава», що безкоштовно розповсюджується серед мешканців села, був визнаний Національною академією педагогічних наук України ефективним засобом популяризації локальної історії.

Практичне значення дослідження охоплює науково-методичний, освітній, соціокультурний та економічний аспекти, пропонуючи нові можливості для збереження історичної пам'яті, розвитку локальної культури та сталого розвитку регіонів на основі їхнього культурного потенціалу.

Апробація дослідження: Основні ідеї дослідження висвітлювалися в презентаціях під час наукових конференцій, присвячених питанням локальної історії та культурної спадщини України: Всеукраїнська науково-практична конференція «Україна в світовому історичному просторі», секція «Актуальні проблеми музеєзнавства, історії освіти та повсякдення», МДУ (22.11.2024). Всеукраїнська науково-практична конференція «Україна в світовому історичному просторі», секція «Актуальні проблеми історії освіти та повсякдення», Маріупольський Державний Університет (02.05.2025) .

Структура магістерської роботи. Структура роботи відображає мету, завдання та методи дослідження. Вона складається з титульної сторінки, змісту, вступу, основної частини та висновків. У вступі висвітлено актуальність, мету, завдання й новизну дослідження. Основна частина містить чотири розділи, кожен із трьома підрозділами, що дозволяє детально розкрити тему. Перший розділ охоплює аналіз історіографії, джерельної бази та методології, а наступні розглядають ключові історичні події та процеси, їх хронологію й причинно-наслідкові зв'язки. Висновки узагальнюють результати та окреслюють перспективи подальших досліджень. Список джерел містить 77 позицій. Загальний обсяг роботи: 92 сторінки, 6 сторінок списку джерел, 8 сторінок із додатками.

РОЗДІЛ I

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. 1. Історіографія питання

Наукове осмислення життєвого шляху та громадської діяльності Станіслава Аржевітіна як популяризатора історії, краєзнавця та мецената є доволі новим напрямом історичних студій, що тільки формується. Незважаючи на масштабний внесок цієї постаті у збереження та популяризацію історико-культурної спадщини Закарпаття, постать Аржевітіна донині не отримала цілісного академічного дослідження, що охоплювало б не лише його меценатську й музейну діяльність, а й його внесок як історика-аматора, видавця, етнографа та організатора локального простору пам'яті. Наявні публікації носять переважно фрагментарний характер і належать до жанру мемуаристики, публіцистики або вузькоспеціалізованих краєзнавчих нарисів, хоча самі вони є важливим джерелом для реконструкції феномена Аржевітіна.

В українській історіографії простежується усталена тенденція до вивчення локальної історії як важливого інструменту збереження регіональної ідентичності, зокрема в контексті Закарпаття. Водночас дослідницька увага здебільшого зосереджена на традиційних об'єктах краєзнавчого інтересу — архітектурній спадщині, фольклорі, релігійних практиках, — тоді як персоніфіковані форми історичної ініціативи, втілені в діяльності сучасних діячів локальної пам'яті, таких як Станіслав Аржевітін, залишаються недостатньо репрезентованими в науковому дискурсі.

Незважаючи на це, окремі представники академічного середовища зверталися до оцінки й осмислення краєзнавчих і просвітницьких ініціатив Аржевітіна. Показовим у цьому контексті є схвальне прийняття його книги «Релігія: історія верховинського села Колочава» (2007) серед науковців. Доктор історичних наук, професор Михайло Болдижар акцентував на її високій документальній вартості та значенні для дослідження духовної культури українського високогір'я. Доктор історичних наук, професор Михайло Сливка, знаний фахівець у галузі

історії Закарпаття, охарактеризував працю як зразок глибокого й системного краєзнавчого аналізу, що дозволяє самостійно здійснити селекцію архівних матеріалів і документів з погляду їхньої значущості та важливості для формування власної думки [62].

У рамках осмислення внеску Станіслава Аржевітіна в дослідження історії та локальної пам'яті Закарпаття увагу варто звернути на думки провідних учених, які висловилися щодо його праць. Доктор історичних наук Омелян Довганич, дослідник історії Закарпаття XX століття, підкреслив, що видання Аржевітіна, зокрема «Шугаї» та «Релігія», ґрунтуються на складному масиві архівних документів, у тому числі матеріалах радянських спецслужб, які донедавна були недоступними навіть професійним історикам. Він відзначив прагнення автора не лише зібрати, а й ввести в науковий обіг унікальні джерела, що проливають світло на репресивну політику окупаційних режимів. Академік Валерій Смолій наголосив на масштабності архівної роботи та безпрецедентності систематизації джерельної бази у працях Аржевітіна, що дозволяє заповнити численні прогалини в регіональній історіографії. Професор Роман Офіцинський, зі свого боку, акцентував увагу на методичній системності дослідницького підходу, вказавши на унікальність опрацьованих матеріалів та їхню історичну вагу. Такі оцінки свідчать про зростаюче зацікавлення фахового середовища до інтелектуальної ініціативи Аржевітіна, яка, попри відсутність академічного статусу, вирізняється високим рівнем аналітичної глибини та джерельної обґрунтованості.

У цьому контексті сам Станіслав Аржевітін виступає не лише об'єктом дослідження, але й активним суб'єктом формування історичного наративу. У своїх працях автор демонструє глибоке розуміння локальної історії, користується методами усної історії, архівного пошуку та польових етнографічних досліджень. Науковий і наративний підхід Аржевітіна наближається до практик мікроісторії.

Хоча його роботи не завжди відповідають формальним академічним стандартам, вони становлять цінний корпус джерел для історика. У літературі на кшталт збірників з краєзнавства, етнології, а також у публікаціях з музейної справи фігурує музейний комплекс у Колочаві, ініційований Аржевітіним, однак увага

здебільшого зосереджується на самій музейній експозиції, а не на постаті її засновника. У цьому контексті показовою є стаття кандидата історичних наук (нині доктор історичних наук), директора Закарпатського музею народної архітектури та побуту Василя Коцана, опублікована в науковому збірнику Закарпатського обласного краєзнавчого музею. У ній дослідник аналізує трансформацію форм музейної репрезентації у Колочаві, приділяючи увагу концепції етнографічного простору як засобу комунікації з минулим [31, с. 270]. Водночас Аржевітін постає радше як фундатор ініціативи, ніж як об'єкт дослідження, що підкреслює загальну тенденцію до об'єктивації музейного явища без персоналізації його витоків.

Аналогічно, у матеріалах Національної спілки краєзнавців України музей у Колочаві висвітлюється як приклад ефективної громадської ініціативи у сфері збереження спадщини. Його неодноразово згадують серед переможців і дипломантів всеукраїнського конкурсу на кращий громадський музей, однак увага фахівців сконцентрована передусім на експозиційному результаті [35, с. 50], а не на дослідницькій чи концептуальній ролі самого Аржевітіна.

Натомість у вузько академічних публікаціях істориків тема меценатства у сфері локальної історії наразі є периферійною. Існує розрив між уявленням про «академічну історію» як професійну діяльність у межах університетів і інститутів, та «громадську історію», яку реалізують ентузіасти, такі як Аржевітін, через практичні проекти, що мають значний вплив на формування історичної свідомості. Така ситуація вимагає переосмислення традиційного уявлення про суб'єкта історичного знання: дослідники-аматори, які працюють з джерелами, публікують книги, організовують музейні простори — мають бути повноправною частиною історіографії.

Отже, історіографія питання на сучасному етапі лише окреслює напрямки осмислення постаті Станіслава Аржевітіна. Існує очевидна потреба в комплексному дослідженні його біографії, особливо в контексті культурної політики, регіональної історії, формування локальної ідентичності та збереження нематеріальної спадщини. Праця над цим розділом засвідчує, що Аржевітін — це приклад «незалежного історика», чия діяльність заслуговує на серйозне академічне

осмислення. Його внесок до популяризації історії Закарпаття має бути розглянутий не лише як форма культурного патріотизму, а як активна історіографічна практика, що розширює межі традиційної історичної науки.

1. 2. Джерельна база дослідження

Джерельна база дослідження діяльності Станіслава Аржевітіна як дослідника та популяризатора української історії охоплює багатокомпонентний комплекс матеріалів, що дає змогу здійснити всебічний аналіз його творчого та громадсько-культурного внеску. Підґрунтям для здійснення цього дослідження стала розгалужена сукупність джерел, що охоплює як тексти авторства Станіслава Аржевітіна, так і матеріали, які безпосередньо або опосередковано відображають його інтелектуальну, публічну та політичну діяльність.

Авторські літературні праці Станіслава Аржевітіна посідають ключове місце серед джерел дослідження, оскільки в них відображено його краєзнавчі пошуки, архівні дослідження, історико-документальні реконструкції та діяльність, спрямовану на збереження й утвердження української історичної пам'яті (Додаток А1).

Серед краєзнавчих видань, присвячених історії села Колочава, слід відзначити книги «Колочава. Земля» (2007) та «Колочава. Релігія» (2007). У цих працях автор досліджує питання земельних відносин, релігійного життя громади, еволюції місцевої соціальної структури, а також розкриває важливі аспекти традиційної культури та локальної ідентичності.

Історико-документальні праці Аржевітіна реконструюють події періоду Карпатської України та радянської доби на Закарпатті. Зокрема, у книзі «Карпатська Україна: епоха в добі» (2013) автор узагальнює результати дослідження процесу державотворення на Закарпатті, спираючись на архівні матеріали та свідчення очевидців. У двотомнику «Закарпатська Україна: викорінення Карпатської України» (2020) здійснюється аналіз політики радянської влади щодо ліквідації українського руху в регіоні, що базується на документах спецслужб, судових матеріалах та протоколах допитів.

Окрему увагу в контексті дослідження національно-визвольної боротьби привертає книга «Колочава. Група Штаєра» (2024). Видання документує діяльність українського підпілля в долині Терєблї, спираючись на архівні документи, польові дослідження та спогади мешканців. Книга дає змогу реконструювати історію локального опору радянському режиму та висвітлює долі конкретних учасників боротьби.

У публіцистичному форматі вагоме місце займає книга «7 життєвих проєктів Аржевітіна» (2021), що була підготовлена до ювілею діяча. Вона містить автобіографічні нариси, описи основних громадських та культурних ініціатив, розділи «Формула успіху Станіслава Аржевітіна», «10 життєвих принципів» і «Дорожня карта життя», які дозволяють простежити світоглядні орієнтири автора та його бачення ролі краєзнавства в збереженні історичної пам'яті.

До текстуальних джерел залучено також серію авторських публікацій Аржевітіна, присвячених історії Карпатської України та розвитку банківської системи, що дозволяють реконструювати окремі аспекти його наукової діяльності. Доповненням до книг слугують документи особового походження, передмови авторитетних науковців до його видань, а також публіцистичні виступи та інтерв'ю, що розкривають світоглядні засади та мотиваційні імпульси його діяльності.

Візуальні матеріали, зокрема фотографії та відеоматеріали: документальні фільми та телевізійні сюжети, що висвітлюють участь Аржевітіна в краєзнавчих та культурних ініціативах, зокрема у контексті відзначення подій Карпатської України. Тематичні виставкові проєкти створені за ініціативи Аржевітіна, репрезентують практичне втілення концепції збереження локальної історичної спадщини.

Не менш важливими є картографічні матеріали, що використовувалися у працях Аржевітіна для реконструкції історичних подій, розташування важливих об'єктів та відтворення історичної географії регіону. Карти і схеми, додані до краєзнавчих видань, виступають ілюстративною базою для глибшого розуміння локальної історії.

Окрему групу джерел становлять публікації у періодичних виданнях, зокрема газетах і журналах регіонального та загальноукраїнського масштабу, в яких фігурує

діяльність Станіслава Аржевітіна в контексті краєзнавчих ініціатив, музейного будівництва, громадської активності та культурної політики. Вони дають змогу простежити суспільний резонанс його діяльності, зміни у сприйнятті його постаті з боку журналістських кіл, а також охопити часовий діапазон поширення його ідей у публічному просторі.

Важливу роль серед джерел дослідження відіграє краєзнавчий часопис «Нова Колочава», заснований Станіславом Аржевітіним у січні 2008 року. Аржевітін виступив ініціатором, головним редактором і видавцем видання, сформувавши його концепцію як історико-документального літопису одного з найбільших сіл регіону. Часопис систематично висвітлював історичне, соціальне і культурне життя Колочава, публікував ретроспективні дослідження, засновані на матеріалах Державного архіву Закарпатської області, архіву Управління Служби безпеки України в Закарпатській області та інших відомчих архівів. Газета також стала інформаційною платформою для висвітлення діяльності Музейного комплексу «Колочава» та інших ініціатив з відродження історичної пам'яті на локальному рівні.

До корпусу актових джерел дослідження увійшли матеріали, що засвідчують офіційну діяльність Станіслава Аржевітіна як народного депутата України V та VI скликань. У межах дослідження враховано інформацію про його членство у Комітеті Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, участь у підготовці законопроектів, спрямованих на удосконалення функціонування банківської системи, розвиток кредитної кооперації та підтримку регіонального бізнесу.

Окремо зафіксовано факт активної участі Аржевітіна в роботі консультативних і дорадчих органів при Верховній Раді України та Кабінеті Міністрів України, де він представляв банківську спільноту і брав участь у розробці пропозицій щодо реформування фінансового сектору.

У джерельній базі відображено також дані про його діяльність на посаді Голови Ради Асоціації банків України, що включало представлення інтересів банківського середовища в органах державної влади, підготовку рекомендацій для

законотворчих процесів, участь у розробці стратегії розвитку банківської системи в умовах економічних викликів.

До джерельної бази дослідження залучено матеріали, що висвітлюють діяльність Станіслава Аржевітіна на посаді президента Товариства закарпатців у місті Києві у 2007-2013 роках. У цей період Товариство проводило заходи, спрямовані на підтримку закарпатської громади, розвиток освітніх, культурних та історико-пам'ятних ініціатив. За участю Аржевітіна було організовано понад 100 заходів у Закарпатській області у 2013-2018 роках, серед яких конференції, фестивалі, виставки та зустрічі з представниками науки і культури.

У межах джерельної бази враховано також дані про участь Станіслава Аржевітіна в діяльності Всеукраїнської громадської організації «Українське козацтво». Аржевітін підтримував ініціативи, пов'язані з популяризацією козацьких традицій, сприяв проведенню заходів, присвячених історії українського козацтва, та брав участь у відзначенні пам'ятних дат, пов'язаних із козацьким рухом.

Окрему категорію становлять довідкові та архівні джерела, серед яких — матеріали з відкритих архівів, зокрема пресові досьє, документи про створення музеїв у Колочаві, дані з біографічних реєстрів і фондів публічних бібліотек. Особливу джерельну цінність становить колекція документів, сформована на базі приватного музею Аржевітіна. Окрема частина, що включає понад 150 томів архівних копій, отриманих із державних архівів України, а також велику кількість оцифрованих матеріалів підготовлена для подальшої передачі до майбутнього архіву села Колочава.

Ці джерела важливі для верифікації біографічної інформації, аналізу соціальних зв'язків і відстеження еволюції громадського статусу досліджуваної постаті.

Також у матеріалах висвітлено, що поряд із професійною банківською та законотворючою діяльністю Аржевітін підтримував і сприяв реалізації проєктів, пов'язаних зі збереженням культурної спадщини, вшануванням пам'яті Карпатської України та популяризацією історії українського Закарпаття через залучення ресурсів державного та громадського рівнів.

Підсумовуючи, можна констатувати, що джерельна база дослідження охоплює текстуальні, візуальні та електронні матеріали, які дозволяють всебічно висвітлити діяльність Станіслава Аржевітіна. Зібрані джерела дають змогу простежити його внесок як дослідника локальної історії, організатора музейних ініціатив і популяризатора історичної пам'яті. Аналіз цих матеріалів дає підстави розглядати Аржевітіна як одну з визначних постатей сучасного українського краєзнавчого руху, діяльність якої сприяє збереженню національної ідентичності та розвитку регіональної історичної свідомості.

1. 3. Методологічні засади

Дослідження діяльності Станіслава Аржевітіна як дослідника, популяризатора української історії, громадського і політичного діяча, а також науковця-фінансиста вимагає застосування комплексу методологічних принципів і дослідницьких методів, що відповідають міждисциплінарному характеру теми. Об'єкт дослідження поєднує елементи історії, краєзнавства, культурології, музеєзнавства, архівознавства, соціальної історії, історії суспільних рухів та історії економіки. Такий міждисциплінарний підхід обумовлений багатовекторністю діяльності Аржевітіна, який виявив себе не лише в науково-дослідній і краєзнавчій царині, а й у процесах громадського та політичного розвитку України, становлення фінансово-банківської системи та формування сучасної культури національної пам'яті.

Методологічною основою даної роботи є принципи історизму, об'єктивності та системності. Принцип історизму передбачає розгляд діяльності Станіслава Аржевітіна у хронологічній динаміці, у контексті суспільно-політичних та культурних процесів кінця XX – початку XXI ст., що дозволяє виявити закономірності розвитку його краєзнавчої та громадської роботи. Застосування принципу об'єктивності забезпечує неупереджений підхід до аналізу джерел, уникнення тенденційності у висвітленні ролі досліджуваної постаті та прагнення до достовірної реконструкції його внеску в розвиток української історичної пам'яті. Принцип системності уможливлює розгляд діяльності Аржевітіна як цілісного

явища, що функціонувало у взаємозв'язку з державними інституціями, громадськими організаціями, культурними проектами та локальними спільнотами.

У дослідженні широко застосовуються спеціально-історичні методи. Історико-порівняльний метод дозволяє зіставити різні форми краєзнавчої діяльності Аржевітіна із практикою інших дослідників локальної історії в Україні, а також провести порівняльний аналіз розвитку аналогічних ініціатив у різних регіонах. За допомогою історико-генетичного методу простежено еволюцію краєзнавчої концепції Аржевітіна: від локальних ініціатив у селі Колочава до створення масштабних музейних і документально-архівних проектів, що мають загальноукраїнське значення.

Проблемно-хронологічний метод застосовується для аналізу ключових етапів краєзнавчої, громадської та політичної діяльності Аржевітіна у прив'язці до суспільно-політичних змін в Україні — від періоду проголошення незалежності до подій Революції Гідності та подальшого періоду збройної боротьби за державний суверенітет. Цей метод дає можливість визначити основні тенденції в розвитку підходів діяча до популяризації історичної спадщини, а також оцінити вплив зовнішніх чинників на зміну акцентів у його роботі.

Біографічний метод використовується для аналізу життєвого шляху Станіслава Аржевітіна в контексті його громадської, культурної, політичної та наукової активності. Біографічний підхід дає змогу простежити формування світоглядних орієнтирів діяча, визначити основні етапи його професійного становлення, громадської участі та краєзнавчої роботи. Метод дозволяє виявити мотиваційні чинники, що визначали залучення Аржевітіна до процесів популяризації локальної історії, створення музейного комплексу у Колочаві та розвитку історико-культурної спадщини регіону.

Значну роль у дослідженні відіграють методи джерелознавчого аналізу. Методи джерелознавчої евристики були використані для виявлення максимально повного корпусу джерел, включно з опублікованими працями Аржевітіна, архівними документами, періодичними виданнями, музейними каталогами та аудіовізуальними матеріалами. Методи зовнішньої та внутрішньої критики джерел

дозволили оцінити їхню автентичність, достовірність, ступінь суб'єктивності та репрезентативність для відтворення діяльності діяча.

Міждисциплінарний підхід до вивчення теми вимагає інтеграції методології суміжних галузей знань. Зокрема, застосовується музеєзнавчий підхід при аналізі діяльності Аржевітіна у створенні музейного комплексу у Колочаві, архівознавчий підхід для оцінки роботи з формуванням приватних архівних колекцій, культурологічний підхід при дослідженні впливу його діяльності на формування локальної культурної ідентичності. Врахування положень історичної урбаністики дозволяє дослідити реконструкцію історичних просторів у Колочаві як частину стратегії збереження культурної пам'яті.

Окрему увагу приділено аналізу матеріалів періодичної преси та публічних виступів, які дозволяють простежити сприйняття діяльності Станіслава Аржевітіна серед громадськості, оцінити суспільний резонанс його краєзнавчих і громадських ініціатив.

У дослідженні використано методи якісного аналізу текстових джерел, передусім публікацій у регіональній та загальноукраїнській періодиці. Аналіз змісту матеріалів дозволив виокремити основні напрями висвітлення діяльності Станіслава Аржевітіна, зокрема розвиток музейного комплексу в Колочаві, збереження локальної історичної пам'яті та підтримку громадських ініціатив, а також простежити зміну суспільних акцентів у сприйнятті його краєзнавчої та культурної роботи.

Таким чином, методологічна основа дослідження спирається на поєднання загальнонаукових принципів та спеціально-історичних методів, що уможливорює всебічний і комплексний аналіз краєзнавчої, дослідницької та громадської діяльності Станіслава Аржевітіна у контексті розвитку української історичної пам'яті та формування локальної ідентичності.

Висновок до першого розділу

Проведене дослідження показало, що наукова розробка теми діяльності Станіслава Аржевітіна як дослідника та популяризатора української історії перебуває на початковій стадії. Історіографія питання відзначається

фрагментарністю та відсутністю комплексних академічних досліджень, що обумовлює необхідність подальшого поглибленого аналізу. Водночас виявлено активний інтерес до персоналії Аржевітіна серед краєзнавців, культурологів і громадських діячів, що знайшло відображення у низці краєзнавчих, історико-популярних і публіцистичних публікацій, які містять важливий фактичний матеріал для реконструкції його внеску у формування локальної історичної пам'яті та розвитку регіональної ідентичності.

Джерельна база дослідження сформована на основі широкого спектра матеріалів, серед яких ключову роль відіграють авторські праці Станіслава Аржевітіна, документи особового походження, періодичні видання, архівні джерела, матеріали музейної діяльності, а також офіційні документи, що відображають його громадську та політичну активність. Сукупність використаних джерел забезпечила комплексне відтворення багатовимірної діяльності Станіслава Аржевітіна — дослідника локальної історії, організатора музейної справи, громадського діяча та науковця-фінансиста.

Методологічні засади дослідження базуються на принципах історизму, об'єктивності та системності. У роботі застосовано спеціально-історичні методи: історико-порівняльний, історико-генетичний, проблемно-хронологічний та біографічний аналіз. Використання методів джерелознавчої евристики та критики джерел дозволило забезпечити репрезентативність джерельної бази та верифікацію основних положень дослідження. Інтеграція міждисциплінарних підходів із галузей музеєзнавства, архівознавства, культурології та соціальної історії сприяла глибшому осмисленню внеску Станіслава Аржевітіна у процеси збереження української історичної пам'яті, популяризації національної спадщини та розвитку громадянської культури.

З огляду на викладене, результати першого розділу формують концептуальне, джерельне та методологічне підґрунтя для подальшого всебічного аналізу біографії Станіслава Аржевітіна, його науково-дослідної, краєзнавчої, музейно-просвітницької та громадсько-політичної діяльності в контексті розвитку локальної історичної пам'яті в Україні.

РОЗДІЛ II

СТАНІСЛАВ АРЖЕВІТІН, ДОРОЖНЯ КАРТА ЖИТТЯ

2. 1. Становлення особистості

Станіслав Аржевітін — багатогранна постать сучасної України, яка вдало поєднала у собі риси талановитого фінансиста, відданого громадського діяча та натхненного краєзнавця. Його становлення як особистості є прикладом того, як родинні традиції, вплив рідного середовища та особиста наполегливість можуть створити основу для видатних досягнень у різних сферах. Народившись в центральній Україні на Київщині, доля та реалії радянської імперії зробили так, що дитинство та юні роки Станіслав провів у мальовничому селі Колочава, розташованому в серці Закарпаття. Він змалку був занурений у неповторну атмосферу регіональної культури, яка залишила глибокий слід у його світогляді. Це середовище, насичене багатовіковими традиціями, історичними подіями та міцними родинними зв'язками, сформувало в ньому глибоку любов до рідної землі та її спадщини.

Колочава постає не лише як географічна точка на мапі України, а й як осередок багатонаціональної культури та історії. Село, що протягом століть перебувало під впливом різних політичних центрів, зберегло унікальне культурне середовище, в якому поєдналися українські, угорські, чеські, єврейські та румунські традиції. Саме тут зародилося його глибоке прагнення не лише знати історію рідного краю, а й зберегти її для прийдешніх поколінь. Родинна спадщина, у якій шанувалося слово, пам'ять і традиції, стала тією основою, що виховала в ньому відповідальність за збереження культурної ідентичності свого народу.

Народився Станіслав Михайлович Аржевітін 14 червня 1961 р. у с. Переселення Кагарлицького району Київської області в родині вчителів. Яким же чином, власне, доля пов'язала Станіслава із далеким верховинним селом Колочава, що на Закарпатті? Відповідь ми знайдемо ознайомившись із біографією батьків. Батько Станіслава: Аржевітін Михайло Іванович, народився 1 березня 1926 р. в с. Уди Золочівського району, що на Харківщині. Під час Другої світової війни у 17 років добровольцем пішов на фронт, воював у лавах Червоної армії, був

поранений в 1944 р., а після війни з 1948 р. по 1952 р. навчався в Київському танковому училищі. Проте служити далі Михайло Івановичу не довелось і після закінчення училища він був направлений на Закарпаття — вчителем. Так ветеран, інвалід Великої Вітчизняної війни, опанував нову професію та став вчителем. Із тридцяти років трудового стажу двадцять сім він присвятив школі в селі Колочава, де працював учителем фізкультури, аж поки трагічна автомобільна аварія не обірвала його життя 7 травня 1981 року. Ця подія дуже сильно вплинула на юного Станіслава, з одного боку важка та рання втрата, з іншого — обов'язки голови сім'ї та відповідальність за мати та сестру Тамару.

Мама: добра, чуйна, вольова та сильна жінка значно вплинула на формування особистості та світогляду Станіслава. Любов Дмитрівна Аржевітіна (Дринь) народилась 19 січня 1933 р. в селі Переселенні на Київщині, саме тому там і народився Станіслав Аржевітін, бо мати хотіла народити дитину в рідній батьківській хаті. Після школи Любов Дмитрівна навчалась в Ржищівському педучилищі в 1949-1953 рр. Вже тоді проявилися лідерські якості Любові — в училищі вона була старостою групи, а відразу після випуску молода вчителька за розподіленням була направлена викладати математику і фізику до Колочава-Лазівської семирічної школи, згодом вчителька початкових класів. В Колочаві Любов Дмитрівна викладала до 1981 р., потім в 1981-1987 рр. вчителем експериментального класу в селі Переселенні на Київщині [11, с. 40]. За довгий педагогічний стаж, що склав 35 років неодноразово відзначалася подяками та грамотами за успіхи в справі навчання початкових та середніх класів. Саме в Колочаві, попри трагічні події, пов'язані з інкорпорацією Західноукраїнських земель до складу СРСР (УРСР), сформувалася міцна та згуртована сім'я Аржевітіних — «східняка» і «наддніпрянки», яка виховала справжнього закарпатського патріота Станіслава.

Багато пізніше С. Аржевітін дослідив свій родовід і вияснив, що по лінії матері він має, вірогідно, польське коріння від Войцеха Білецького 1760 р. н. і походження з Кагарлицького району та предків з Київщини та Полтавщини, це роди Дрині (1715 р.), Осадчі (1770-і рр.), Різники (1780-і рр.). По лінії батька: рід

Аржевітиних прибув у село Уди на Харківщині наприкінці ХІХ ст., вочевидь, з території росії, тоді як рід Краснікових (1820 р.) має коріння в українській Слобожанщині [11, с. 27-37].

Батьки Станіслава Аржевітіна, які працювали вчителями та були вихідцями з материкової частини України, оселилися в Колочаві, що мало особливе соціальне середовище, де більшість жителів добре знали одне одного й належали до місцевих родин. У таких умовах родина, яка прибула з Великої України, природно привертала увагу громади, що зумовило особливе ставлення до навчання самого Станіслава. Для нього освіта була не лише засобом особистого розвитку, а й відповідальною суспільною місією, що вимагала високих результатів. Це знайшло практичне втілення в його успішності: у 1971 році він отримав відзнаку за успішне завершення початкової школи, у 1976 році — свідоцтво про восьмирічну освіту з відмінними результатами, а у 1978 році — атестат про середню освіту з відзнакою.

В шкільні роки Станіслав не тільки вчився на відмінно, а і активно займався спортом, адже батько був учителем фізкультури. Під впливом батьків-педагогів формував внутрішній самоконтроль, впевненість та відповідальність. Батько, Михайло Іванович, який викладав у школі цивільну оборону та фізкультуру, постійно нагадував сину, що на шляху до перемоги треба демонструвати не тільки майстерність, а і спортивну злість. А тому Станіслав наполегливо тренувався й досягнув значних успіхів у районних та обласних змаганнях з лижних естафет, кульової стрільби, плавання, настільного тенісу, баскетболу та гандболу, щоразу здобуваючи нові спортивні розряди. Свідченням цих досягнень є численні нагороди, грамоти та відзнаки, які й сьогодні акуратно зберігаються в домашньому музеї. Станіслав завжди був найактивнішим учнем в школі: формував «тимурівські команди», водив однолітків у піонерські походи, сам писав сценарії шкільних свят, вигадував п'єси і власноруч із мамою шив неповторні костюми для цих подій [46, с. 57]. Тонами тягав металобрухт, збирав по сусідах макулатуру, свято вірив, якщо кожен із класу збере двадцять кілограмів «свербілісу» (шипшини), то обов'язково всіх відправлять в Артек, ладен був працювати за тих, хто ухилявся. Пише вірші, веде щоденники, записуючи свої плани, виконану роботу та досягнення, це робить з

дитинства системно і кожного дня. Такий підхід привчає його до чіткого використання часу, а відповідно до ефективного досягнення поставлених цілей. Сформована звичка внесення ідей та думок до щоденника сприяли розвитку навички особливого письма, що за спогадами С. Аржевітіна трансформувалось у написання шифрованих віршів, тобто кожна літера мала свій цифровий, або символічний код, що дозволяло прочитати цей вірш виключно адресату за наявності шифру.

Проте на юнака впливали не лише батьки та школа, а й сама Колочава. Це мальовниче гірське поселення, розташоване у долині між полонинами «Стримба», «Дарвайка», «Барвінок», «Красна» і «Ружа», крізь яке протікає річка Теремля з її притоками — Колочавкою, Негровцем, Герсовцем і Сухарем. Село входить до національного природного парку «Синевир», що підкреслює його природну унікальність. Саме ці природні атракції надихнули молодого Аржевітіна на створення проєкту «Колочава — село 10 музеїв, 10 книг, 15 пам'ятників». Сьогодні цей задум, як і багато інших його ініціатив, уже реалізований.

Докладний аналіз історії села Колочава, його соціокультурних особливостей та мешканців подано в розділі 3.1 цього дослідження. Водночас варто наголосити, що середовище, у якому минули дитинство і юність Станіслава Аржевітіна, було справді унікальним. На той час в селі нараховувалось майже 10 тисяч мешканців. У Колочаві тривалий час співіснували свідки ключових подій ХХ століття, серед яких — учасники бойових дій Першої та Другої світових воєн у складі різних армій: угорської, чехословацької, радянської, румунської та Української повстанської армії. Співжиття людей із настільки різним військовим і життєвим досвідом формувало особливий соціальний простір, що вирізнявся толерантністю до багатообразності поглядів, побутових практик і життєвих стратегій, створюючи передумови для вироблення локальної ідентичності та специфічного світогляду громади. У такій атмосфері відбувалося формування особистості Станіслава Аржевітіна, і, попри подальший професійний шлях, пов'язаний із Києвом, він зберіг глибокий зв'язок із рідним селом, що послідовно втілював у своїх наукових, культурних і просвітницьких ініціативах.

Після закінчення школи в 1978 р. відмінник навчання Станіслав Аржевітін вступає до Київського інституту народного господарства, де навчається до 1982 р. за спеціальністю "Фінанси та кредит". В студентські роки, як зазначає сам Аржевітін, в навчанні був зосереджений на рівень успішності «добре», а більше часу приділяв бурхливому студентському життю: був членом збірної факультету із багатьох видів спорту (футболу, волейболу, лижних видів спорту, кульової стрільби, тощо), керував штабом народної дружини факультету, грав у драматичних гуртках, був членом комсомольського бюро факультету, працював у літніх будівельних загонах, провідником на залізниці за маршрутом «Київ-Мурманськ» [11, с. 279]. З роботою провідником пов'язаний непересічний випадок, коли під час маршруту йому довелося приймати пологи, як згадує герой цієї події про це написала статтю головна освітянська газета республіки щотижневик «Освіта» під назвою: «Несподіваний екзамен». Після другого і третього курсів довелося попрацювати на скляних теплицях у радгоспі «Пуща», ремонтував скляні стиків де непогано заробляв [11, с. 279]. Довелося бути і донором, за це давали відгули.

Трудова фахова діяльність С. Аржевітіна розпочалася в Черкаській обласній конторі Будбанку СРСР на посаді економіста в 1978 р. Проте в тому ж році він був призваний до лав радянської армії на строкову службу, а враховуючи спортивні досягнення та фізичну силу, відслужив півтора роки в повітряно-десантних військах, військова частина 01655-А.

2. 2. Успішний фінансист та науковець

Після демобілізації С. Аржевітін повертається до установи Будбанку де робить перші кроки на шляху успішного фінансиста та професіонала банківської справи. В Будбанку він робить стрімку та успішну кар'єру: в 1984-1986 рр. працює старшим ревизором Української республіканської контори Будбанку СРСР, в 1986-1988 рр. обіймає посаду заступника керуючого Броварським відділенням Будбанку СРСР, з 1988 р. по 1990 р. стає начальником Операційного управління Київського обласного управління Будбанку, а в 1990-1991 рр. призначається начальником відділу Київського обласного управління Будбанку [11, с. 9].

Останні роки 1980-х та перші 1990-х характеризується високим рівнем турбулентності в усіх сферах життя: політичне керівництво намагається втримати від розвалу імперію та іде на політико-економічні поступки суспільству. Дозволяється приватний бізнес, руйнується монополія комуністичної партії, ідуть процеси, що називаються "гласність". У 1987 р. в СРСР приймається постанова №440/11-33, яка затвердила нові підходи в господарюванні: повний господарський розрахунок, самофінансування, створення тимчасових творчих колективів (далі ТТК), тощо. Фактично діяльність ТТК це такий собі бізнес-проект того часу, його суть у тому, щоб якісно надати фінансову консультацію клієнтам банку. До прикладу розглянути і проаналізувати кошторисну документацію на будівництво об'єкту для зменшення вартості, комісія замовника-клієнта погоджувала надані пропозиції, кошторисна документація перероблялась, а 70% економії розподілялось членам ТТК. С. Аржевітін започаткував цілу серію ТТК к Броварському відділенні Будбанку, а згодом і в обласному відділенні в м. Києві, допомагаючи будівельним організаціям, така діяльність вимагала багато понаднормової праці, проте це дало змогу офіційно заробляти на порядок більше, так реалізація одного проекту могла дорівнювати сумі річного окладу [11, с. 66]. В 1989 р. за ініціативою С. Аржевітіна приймається рішення про створення незалежного приймається рішення про створення незалежного галузевого комерційного банку, вибір зупиняється на Держпостачі УРСР, який був уповноважений державою забезпечувати матеріально-технічне постачання для всієї республіки. Центральний офіс Держпостача був в приміщенні КМУ, а відповідно юридична адреса в статуті банку була тогочасна вул. Кірова, 12/2, тобто КМУ. В січні 1989 р. Засновниками банку стали 11 підприємств-пайовиків Держпостачу та новостворений «Укрбудбанк», оголошений статутний капітал банку — 6,5 млн. руб., Головою Ради банку обрано керівника Держпостачу А. Мінченка [11, с. 69]. С. Аржевітін готує документи і реєструє в Москві (єдиний порядок реєстрації того часу) «Укрпостачбанк», про що свідчить сповіщення від 11 жовтня 1990 р. "головного обчислювального центра СРСР" (Додаток Б1). Після звільнення з роботи в Будбанку 23 січня 1991р. всі документи були надані в Українську республіканську контору Держбанку СРСР, а

28 січня 1991 р. видано наказ №1 по «Укрпостачбанку» приступити до виконання обов'язків Голови Правління банку Аржевітіна С. М. Операційна діяльність банку розпочалася 16 травня 1991 р.

В цей час руйнується радянська імперія і держава Україна відновлює свою незалежність, відповідно постає нагальна необхідність у розбудові власних фінансових інституцій, а також переорієнтація від центру в Москві на центр в Києві. Відразу після проголошення незалежності С. Аржевітін працює над новим статутом банку, щоб привести діяльність установи до нових реалій, створюється проект статуту із робочою назвою АБ «Київ».

11 вересня 1991 р. 16 засновників (серед них Міністерство економіки, Міністерство статистики, Українська православна церква, Республіканський пенсійний фонд України) підписують установчий договір про створення акціонерного товариства «Український акціонерний банк "Ажіо"», а 27 вересня у приміщенні Кабінету Міністрів України засновники провели установчі збори щодо затвердження назви банку, обрання керівництва, затвердження результатів підписки на акції, а також затвердження продукту інтелектуальної власності: статуту банку, розробленого С. Аржевітіним [11, с. 74].

На установчих зборах було ухвалено рішення назвати банк «Український акціонерний банк „Ажіо“» (первісна робоча назва — «Київ»). Статутний капітал затверджено на рівні 28 млн 700 тис. рублів. Також було прийнято рішення оцінити оригінальний статут банку, розроблений Станіславом Аржевітіним, у розмірі 100 тис. рублів і, у разі його реєстрації Національним банком України як об'єкта інтелектуальної власності, зарахувати цю суму як частку в статутному фонді банку. Головою ради банку обрано Юрія Сивоволова (голову Пенсійного фонду України), головою правління — Станіслава Аржевітіна. Новий банк став правонаступником «Укрпостачбанку», що був створений у системі Держпостачу УРСР. Емблема банку де в колі літери "О" був розміщений тризуб срібляника Ярослава Мудрого, чітко зазначала український вибір та новий, інноваційний напрямок розвитку, що далі було підтверджено справами.

Перші збори акціонерів, які заслухали результати роботи банку за 1991 р. відбулись 20 березня 1992 р., за результатами роботи банку було отримано прибуток у розмірі 4,3 млн. руб, що дозволило виплатити дивіденди акціонерам у розмірі 18% річних, статутний капітал збільшився до 28,9 млн. руб., кількість клієнтів сягнуло 250 організацій [11, с. 74].

Банк стрімко розвивався, запроваджував для клієнтів послуги, які не надавав на той час жоден банк, 26 березня 1992 р. отримав генеральну ліцензію для проведення операцій в іноземній валюті. Методологічний центр (МЦ) банку розробив Програму розвитку банківської справи в м. Києві на 1992-1993 рр. Також МЦ банку розробляв і направляв до ВРУ законопроекти: «Про вексельний обіг», «Про кредитні товариства», «Про кредитні інститути і кредитування», «Про кредитні спілки» і це за 1992 р. На таку законотворчу активність банку звернув увагу Голова НБУ Вадим Гетьман. Він запросив С. Аржевітіна до себе в кабінет і попросив «скинути законотворчу активність» або перейти на роботу в НБУ. Мовляв, комерційний банк повинен займатись кредитами і депозитами, а не функціями НБУ і дослівно зауважив: «А ти з дівчатами в підвалах пишеш закони» [11, с. 106]. Натомість запропонував очолити ревізійну комісію Української міжбанківської валютної біржі, на що С. Аржевітін погодився.

За свою історію банк «Ажіо» на чолі із своїм головою багато в чому став першим і торував дорогу іншим фінансовим установам. Так «Ажіо» першим серед українських банків емітував вітчизняні пластикові картки для розрахунку в торговельній мережі, здійснив першу ф'ючерсну операцію на валютній біржі, запровадив електронні платежі по системі «Клієнт-Банк» (Fast-pay), запровадив депозитні сертифікати на пред'явника; став пілотним банком, визначений НБУ для впровадження міжнародного плану рахунків та інше [55].

Неодноразово за успіхи в керуванні банком "Ажіо" С. Аржевітін був визнаний одним з найкращих банкірів країни. Так за версією видання "БИЗНЕС" С. Аржевітін (Ажіо) разом із В. Ющенко (НБУ), О. Дубілет (Приватбанк), С. Яременко (НБУ) та В. Матвієнко(ПІБ) були визнані банкірами 1998 р. за те що

змогли втримати свій банк або фінансову систему на плаву після кризи 1998 р.; також це ж видання визначило банкіром №4 в рейтингу 1999 р. (Додаток Б2).

В своїй банківській діяльності С. Аржевітін просував та пропагував ідею «Кредитних спілок» (КС), щиро вважаючи в умовах 1990-х років, що без них суспільство існувати не може: КС можуть краще виконати функцію по кредитуванню населення, забезпечивши доступніші і дешевші фінансові ресурси ніж банки. Тому АБ «Ажіо» створив школу КС, а С. Аржевітін у 1992 р. прийняв участь у першій українській делегації на стажуванні в українських кредитних спілках США. Стояв у витоків відродження кредитних спілок в Україні і є власником свідоцтва №1, що підтверджує членство в Національній асоціації кредитних спілок України від 1997 р.

Разом із школою КС, при АБ «Ажіо», було створено школу комісіонерів, «суботню школу "Ажіо"» по програмі «банкіри з дитинства», а також навчальний заклад «Ажіо-коледж», який пропрацював до 2005 р. (до продажу банку групі SEB) і готував фахівців рівня «бакалавр»/молодший спеціаліст за спеціальністю «Фінанси і кредит» [11, с. 117].

В 1995 р. банк із приміщення на вул. Лескова, 9 переселяється в історичний будинок «датського купця Фалера» за адресою: Київ, вул. Червоноармійська (зараз Велика Житомирська), 10, поруч із Бессарабським ринком. Офіс площею 5 тисяч квадратних метрів у центрі Києва на той час був найбільшим серед українських банків. Будинок було підготовлено для банківської діяльності і встановлено потужні сховища для грошей. Завдяки цьому Акціонерний банк «Ажіо» став одним із перших банків, які отримали національну валюту для зберігання та розповсюдження гривні після грошової реформи 1996 р. Введення гривні дозволило виконати положення Конституції і завершити черговий етап державотворення, бо гроші, як і прапор, герб та гімн також є державним символом [54]. Як згадує про ті події сам С. Аржевітін: «Пам'ятаю, як ми в банку "Ажіо" відкривали першу пачку гривень із зображенням Кобзаря. Мене переповнювали почуття. Багато банкірів приходило до сховища. Туди заборонено входити стороннім, але тоді ми зробили виняток: врешті банкіри не були "сторонніми" і,

ясна річ, першими хотіли побачити справжню українську валюту та доторкнутися до неї. Усі банкноти зі своєї першої зарплати, отриманої у гривнях, я не витратив. Ці гривні стали своєрідною реліквією і досі зберігаються в нашому сімейному архіві. Вся моя сім'я поставила підписи на цих купюрах» [45, с. 70].

В 2004 р. почалась процедура продажу АБ «Ажіо» північноєвропейській банківській групі SEB (Швеція). Щодо причин цього рішення, то їх було чотири: перша — незмінний курс НБУ на різке зростання величини статутних капіталів банків, друга — деякі акціонери одноосібно вирішили обміняти акції на реальні гроші (на мою думку пов'язана із третьою причиною), третя — рейдерський тиск на популярний банк із кошовною нерухомістю в центрі столиці, четверта — заклик президента України В. Ющенка до банкірів покинути свої теплі крісла і долучитись до державного будівництва [11, с. 121]. Як би там не було, банк було продано шведській банківській групі SEB, хоча за нього змагалися кілька банківських груп із європейських країн. Однак сподівання на обіцянки та плани SEB не виправдалися — навпаки, новий власник фактично поставив крапку на 15-річній історії проєкту С. Аржевітіна під назвою АБ «Ажіо». Проте С. Аржевітін справив «фурор» у податковій інспекції, сплативши особисті податки на суму, еквівалентну 1,1 мільйона доларів США, вперше досягнувши мільйонної суми сплачених податків. За це він отримав подяку від податкової. Тим часом, 23 травня 2006 року банк «Ажіо» змінив назву на SEB.

В 1990 р. була створена Асоціація українських банків (АУБ) як професійне громадське об'єднання банків. На кінець 1989 р. в Україні вже існувало 15 недержавних банків, назріла гостра необхідність у законодавчому і нормативному забезпеченні діяльності цих установ, а також у протидії потужному тиску з боку державних банків, що намагалися зберегти монопольне становище і витиснути нових конкурентів на периферію [47, с. 8-10].

Станіслав Аржевітін відіграв ключову роль у становленні АУБ: «Я маю честь належати до групи банкірів, які ініціювали створення Асоціації. Згадую тривалі і гарячі дискусії з Германом Яндовським, Василем Мельником, іншими банкірами-одномумцями про принципи діяльності Асоціації, її фінансування, місце цієї

громадської організації в суспільно- економічному житті країни. Все це знайшло своє відображення в статуті АУБ, затвердженому в тепер уже далекому 1990 році на установчих зборах. На них мене обрали до Ради Асоціації» [44, с. 11].

С. Аржевітін вісім разів обирався Головою ради АУБ, яку безперервно очолює вже 27 років, і провів 15 з'їздів банкірів під своїм головуванням. Одним із напрямів його роботи була участь у розробці законодавчих ініціатив, які вдосконалили регуляторне середовище для банківської діяльності та сприяли захисту інтересів банків в процесі створення нормативної бази. Крім того, завдяки його ініціативам АУБ стала платформою для координації та обміну досвідом між банками, що посилює стійкість та конкурентоспроможність банківської системи. Його діяльність в АУБ сприяла інтеграції українських банків у міжнародну фінансову систему та адаптації до європейських стандартів.

Інтерес С. Аржевітіна в економічній сфері не обмежується лише банківською та законотворчою діяльністю, вагомий здобуток є в науковій та педагогічній площині, самовдосконалення — головний його принцип. Постійно навчався на курсах та тренінгах, у 1993 р. стажувався в США (програма з організації діяльності кредитних спілок), у 1995 стажування в Німеччині у Комерцбанку (контролінг та ризик-менеджмент банку), підвищував кваліфікацію в Українському інституті фондового ринку КНЕУ та отримав сертифікат Державної комісії цінних паперів та фондового ринку. У 2005 р. пройшов курс навчання у лондонському інституті директорів за напрямом «Біржові операції». У грудні 2005 р. проходив підвищення кваліфікації у сфері державних закупівель тощо (в приватному архіві Аржевітіна зберігаються декілька десятків різноманітних дипломів).

10 березня 1999 р. С. Аржевітіну за захист дисертації «Особливості фінансування малого бізнесу» (4 грудня 1998 р. Український державний університет харчових технологій), присвоєно науковий ступінь кандидата економічних наук (ДК№002857). 25 травня 2002 р. Указом Президента України №491/2002 присвоєне почесне звання «Заслужений економіст України». Наказом КНЕУ за №688 від 28 жовтня 2003 р. був прикріплений до університету для написання докторської дисертації, а 31 травня 2011 р., рішенням президії Вищої

атестаційної комісії України (протокол №45-05/5) присуджено науковий ступінь доктора економічних наук зі спеціальності «Гроші, фінанси і кредит» (диплом ДД №009405) за захист дисертації «Грошово-кредитні відносини в розвитку економіки України» на спеціалізованій вченій раді ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана» (КНЕУ). Список наукових та навчально-методичних праць становить понад 100 досліджень, серед них чотири монографії, один підручник, 12 книг за загальною редакцією С. Аржевітіна. В пошуковій системі наукових праць Google Академія розміщено більше 50 праць, які цитовані в 311 джерелах, індекс Гірша (*h*-індекс) дорівнює 10, *i10*-індекс сягає 10. Має два свідоцтва про реєстрацію авторського права на наукові твори: «Нова візія Ради НБУ» 2016 р., «Концепція валютного регулювання» 2018 р.

Початок науково-педагогічної співпраці з КНЕУ відбулось в якості голови державної екзаменаційної комісії зі спеціальності «Банківська справа», до якої, як керівника банку «Ажіо», С. Аржевітіна було залучено у 2001-2004 рр., а паралельно за сумісництвом працював старшим викладачем кафедри банківської справи (2002-2003 рр.) Національного аграрного університету. У 2011-2012 рр. працював за сумісництвом на посаді доцента кафедри банківської справи КНЕУ. У 2006 р. увійшов до складу створеної Наглядової ради КНЕУ, а в 2012 р. увійшов до складу нової Наглядової ради КНЕУ з терміном на 5 років. Входив до складу спеціалізованої вченої ради КНЕУ Д26.006.04 «Гроші, фінанси і кредит» у 2016 р. та згодом у 2019 р.

В 2015 р. С. Аржевітін був призначений на посаду професора кафедри банківської справи, а з 27 листопада 2015 р. по 1 листопада 2018 р. — завідувач кафедри банківської справи. Трудовим колективом університету обирався членом Вченої ради університету та Вченої ради фінансово-економічного факультету.

За час керівництва кафедрою особисто С. Аржевітін провів або взяв участь у 250 наукових заходах, був модератором десятків Всеукраїнських та міжнародних конференцій, у 2018 р. на кафедрі розпочато цілу низку наукових форумів щодо перспектив та проблем запровадження криптовалюти в Україні [11, с. 288]. Перший доктор філософії в університеті за програмою PhD за спеціальністю

«Фінанси, банківська справа та страхування» став здобувач А. Косов під керівництвом професора С. М. Аржевітіна. На загальних зборах Національної академії педагогічних наук України (НАПН України), 20 листопада 2020 р. С. Аржевітіна було обрано почесним академіком НАПК України (відділення професійної освіти і освіти дорослих). Крім того, діяч є дійсним членом — академіком Національної академії проблем людини з 1996 року, «Почесним доктором» Міжнародної кадрової академії з 1999 року, академіком Міжнародної академії козацтва з 2002 року, а також академіком і віцепрезидентом Всеукраїнської громадської організації «Академія культурної спадщини Українського козацтва» з 2011 року. З 15 лютого 2021 р. С. Аржевітін прийнятий на посаду заступника завідувача Центру фінансово-економічних експертиз Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України.

За свою плідну науково-педагогічну діяльність та професіоналізм у банківській справі має велику кількість подяк, грамот премій та нагород, серед яких медаль «За ефективне управління» Міжнародної кадрової академії 2000 р., від Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова двічі нагороджений у 2015-2016 рр. «Медаль М. П. Драгоманова», «Орден Григорія Сковороди» від ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» у 2018 р. В музейній колекції Аржевітіна знаходиться більше 30 нагород державних (в т. ч. 6 орденів Президентів України) і більше 70 громадських організацій.

2. 3. Громадська та політична діяльність

Станіслав Аржевітін завжди активно долучався до громадського та організаційного життя, що простежується впродовж усіх етапів його біографії – під час навчання у школі, в університеті, під час строкової служби, а також у подальшій професійній діяльності. Під час служби в навчальній десантній дивізії (Литва) він обіймав посаду секретаря комсомольської організації військової частини 01655-А. У 1984 році Аржевітіна було рекомендовано до вступу в кандидати Комуністичної партії, що відповідало вимогам часу для реалізації кар'єрних планів у сфері

управління, де партійна належність була однією з ключових передумов зайняття керівних посад. Однак остаточне членство в партії він так і не набув.

Загалом у громадсько-політичній діяльності С. Аржевітіна можна виокремити кілька основних напрямів: реалізація соціальних проєктів під патронатом банку «Ажіо»; меценатська діяльність; участь у Товаристві закарпатців у місті Києві; діяльність у громадській організації «Українське козацтво»; політична діяльність та державна служба.

Від дня заснування та початку функціонування філософія банку «Ажіо» базувалась на девізі: «Відповідальність перед суспільством!». Це відображалось в людино центричному стилі керуванні банком, що формувало позитивний корпоративний дух та здорове середовище та дозволяло реалізовувати некомерційні — благодійні проєкти. Так для киян банк реконструював фунікулер [59] та фінансував безкоштовні проїзди у вихідні та святкові дні декілька років поспіль. Багаторічний соціальний проєкт по вшануванню ветеранів Другої світової війни, діти яких працювали в банку, а в с. Колочава в результаті спільних зустрічей ветеранів різних армій виник проєкт «Примирення». Після проведених С. Аржевітіним історичних досліджень і за його спонсорства в селі було відкрито пам'ятник «Примирення», на якому викарбувані імена всіх колочавців, що загинули в цій страшній війні, незалежно від того, в якій армії вони воювали. Щороку 8 травня в Колочаві відбувалися зустрічі ветеранів. Вони приходять до пам'ятника односельчанам — учасникам Другої світової війни, обіймаються й вітаються. Їх єднає братерство, попри те, що доля розкидала їх по різних арміях [33]. Соціальний проєкт тривав 15 років та завершився після того, як останній ветеран пішов у вічність. В книзі «Група Штаєра» яка вийшла з друку в 2024 р. Аржевітін дослідив долю 80 колочавців, що загинули в жорнах Першої Світової війни і 615 колочавців що загинули в роки Другої Світової війни.

Красезнавчі студії С. Аржевітіна щодо дослідження історії села мали практичне втілення у реставрації єврейського цвинтаря та відтворення єврейської «бужні» — молитовного дому, за що на знак пошани і подяки Всеукраїнський єврейський конгрес вручив «Золоту Зірку Давида». До речі мати Станіслава —

Аржевітіна (Аржевитіна) Любов Дмитрівна вшанована званням «Праведник України» за прихисток єврейської сім'ї під час голокосту [13].

На Закарпатті, особливо в рідному селі проводив безліч фестивалів та свят, ініціював проведення літніх таборів для дітей-сиріт та постраждалих від хімічної трагедії в Ожидові, для колочавських учнів щорічний чемпіонат з футболу, а у 2005-2006 рр. купив і встановив годинник на вежі Мукачівського замку та скопіював архівні документи на металеві пластини [41]. Започаткував святкування історичного року народження Колочава (починаючи з 550-річчя); дні угорської, чеської, єврейської культури та закарпато-афганських «інтернаціоналістів» з Колочава; ініціював перейменування вулиць в селі, щоб позбутись радянсько-імперської спадщини; започаткування святкової ходи із 70-метровим українським прапором. Підтримує громаду доброчинними справами які робив та робить системно: освітлення та асфальтування вулиць; впорядкування місць захоронень та цвинтарів (загиблих чеських жандармів, єврейського цвинтаря, «революціонерам-бунтарям» 1918 р., загиблим під час Першої світової війни, навіть лейтенанту КДБ), встановлення хреста на г. Стримба (1719 м н.р.м.); монтаж мостів через річку Колочава та протиपाводкової дамби; супутникове телебачення; встановлення туристичної мапи, пам'ятників та скульптур (в тому числі Т. Г. Шевченку), меморіальних дошок та хрестів; забезпечення поштарів велосипедами та багато іншого. В сільській раді Колочава знаходиться звіт про кількості таких справ Аржевітіна і його однокласників.

За співпрацю та допомогу релігійним структурам УПЦ КП (нині — ПЦУ) та Українській греко-католицькій церкві він удостоєний численних нагород, відзнак і подяк, серед яких — Архієрейські грамоти, ордени II та III ступеня «Святого рівноапостольного князя Володимира», орден III ступеня «Преосвященного владики Андрея Бачинького». Багато церковних нагород і подяк є і від святійшого Патріарха Філарета.

У 1993 р. С. Аржевітін долучився до діяльності закарпатської інтелігенції в м. Києві і координував зустрічі земляцтва, надавши майданчик для проведення засідань в офісі банку «Ажіо». З січня 2000 року «Товариство Закарпатців у

м. Києві» діє як юридична особа зі статутом та необхідними документами. Організація об'єднує на добровільній основі вихідців із Закарпаття та їхні родини, які проживають у Києві [15]. Почесним президентом Товариства було обрано Миколу Івановича Бідзілю — відомого державного діяча, одного із засновників та лідерів Народного руху України, який пішов із життя 13 травня 2023 року у віці 93 років [12]. У 2024 році на його честь С. Аржевітін заснував музей у с. Сасів на Закарпатті.

З 5 червня 2007 року по 25 січня 2013 року Станіслава Аржевітіна було обрано Президентом Закарпатського земляцтва в місті Києві; за цей період проведено кілька сотень громадських заходів у Києві та на Закарпатті, що сприяли згуртуванню закарпатської громади, підтримці культурних ініціатив та розвитку громадської активності. На прохання самого С. Аржевітіна, дати іншим можливість очолити товариство, було обрано академіка В. В. Лазоришинця, що ж до участі в подальшій діяльності товариства, то діяч залишився членом Ради [14]. Громада високо цінує активність та організаційні здібності С. Аржевітіна, відзначивши його грамотами та подяками від державних і недержавних установ, зокрема найвищою відзнакою земляцтва «Гордість Закарпаття» (2018), а також відзнакою Закарпатської облдержадміністрації та Закарпатської облради «За розвиток Закарпаття» (2019) [76]. У музейній колекції Аржевітіна зберігається Похвальний лист від Товариства, який засвідчує, що в 2013-2018 роках він особисто провів понад 100 заходів у Закарпатті.

Разом із діяльністю в «Товаристві» С. Аржевітін активно долучався до козацького руху, сприяючи відродженню та популяризації історичних традицій козацтва через участь у культурних і просвітницьких заходах. Під час стажування у Нью-Йорку вступив до лав ГО «Українське козацтво» у 1993 р. на чолі із Гетьманом Мулявою В. С. (перший Гетьман В. Чорновіл). Вже 14 жовтня 1995 р. Великою Радою УК був обраний Генеральним скарбничим Міжнародної добровільної оборонно-спортивної громадської організації Українське козацтво (МГО «Українське козацтво»).

Участь в МГО «Українське козацтво» невідривно пов'язана із участю у суспільно-політичних процесах країни, а тому варто висвітлювати ці процеси в житті діяча паралельно. В 1993 р. було зроблено першу спробу прийняти участь в політичному та законотворчому управлінні країною і стати позапартійним народним депутатом України від Закарпаття (Виноградівський район), проте перемогу не було здобуто. Справи земляцтва, козацтва та банківництва вимагали взаємодії не тільки із відповідними державними інституціями (міністерствами чи відомствами), а і з представниками вищого законодавчого органу країни - Верховною Радою України. Відповідно вимагає постійного відвідування Ради та бувати на балконі за тимчасовою перепусткою і спостерігати за пленарними засіданнями.

У 2001 році було укладено угоду про вступ Українського козацтва до блоку "Наша Україна", підписану Віктором Ющенком та гетьманом Українського козацтва Іваном Біласом. Однак 25 липня 2004 року частина Українського Козацтва на чолі із Біласом підтримало створення об'єднання на підтримку Януковича, після чого Генеральна старшина спробувала виключити Ющенка з рядів козацтва за несплату внесків [71]. Це було зроблено із порушенням, адже В. Ющенко перебував у реєстрі Гетьманського полку (переважно співробітники банку «Ажіо»), а такого рішення первинний підрозділ не приймав. На знак протесту С. Аржевітін тимчасово вийшов із складу Генеральної старшини.

У листопаді 2004 року країну охопила Помаранчева революція. Гетьманський полк Українського козацтва підтримав Майдан із перших днів, організувавши чергування біля головної трибуни. Закарпатське товариство створило штаб для координації розселення, харчування та перевезення закарпатців до Києва. У кафе банку «Ажіо» (поруч із Бессарабським ринком) було налагоджено гаряче харчування. Сам Станіслав Аржевітін приймав у своєму будинку до двох десятків учасників з Колочави та Міжгірщини [11, с. 217].

11 грудня 2004 р. відбулися збори Генеральної Старшини УК на яких виголосили недовіру Івану Біласу та підтримці В. Ющенка, а також вирішили організувати збори Великої Козацької Ради на Майдані (18 грудня) та надати наказ

народному президенту В. Ющенко взяти на себе в майбутньому місію Гетьмана України [21]. Після проведення «Помаранчевої» Ради Українського козацтва на підтримку В. Ющенка, з трибуни Майдану (Додаток Б3) козаки виголошують відповідну заяву. Вже 22 січня 2005 р. на Софійській площі де зібралось понад двісті представників козаких об'єднань, новообраний Президент України Віктор Ющенко складає присягу Гетьмана України.

По завершенню Помаранчевої революції Президент України В. Ющенко пропонує С. Аржевітіну керівні посади в Кабінеті Міністрів України, преса публікує ймовірний склад уряду та кандидатів Голови НБУ [36] і серед них є С. Аржевітін. Однак, відповідно до чинного законодавства, державний службовець не має права займатися підприємницькою діяльністю, тоді як впорядкування справ із банком «Ажіо» вимагало певного часу. До державної служби Станіслав Аржевітін долучився 14 жовтня 2005 року, коли Указом Президента його було призначено заступником міністра МНС з економічних питань. У квітні 2006 року С. Аржевітін залишив посаду [58]. Це було пов'язано з його обранням народним депутатом України V скликання за особистою квотою голови партії «Народний Союз "Наша Україна"» Віктора Ющенка (Додаток Б4).

На підтримку рішення Президента про достроковий розпуск ВРУ, С. Аржевітін добровільно склав повноваження депутата ВРУ (усього склали свої мандати 167 депутатів) [65] і 15 червня 2007 р. припинив виконання повноважень народного депутата. За цей короткий термін зробив 47 виступів у ВРУ, зареєстрував законопроекти «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», «Про цивільний захист», «Про національно-визвольний рух», тощо [9].

На виборах 2007 р. С. Аржевітін висувався від Блоку «Наша Україна — Народна самооборона» під №63. У межах виборчої кампанії Станіслав Аржевітін провів 130 зустрічей із виборцями Закарпатської області [11, с. 169]. За підсумками голосування Закарпаття стало єдиним регіоном, у якому перемогу здобув блок «Наша Україна — Народна самооборона». Від 26.12.2007 по 03.03.2011 працював Першим заступником Голови ВРУ з питань фінансів і банківської діяльності, приймав участь в Спеціальних комісіях ВРУ, зареєстрував 28 законопроектів (з яких

8 стали чинними законами), подав 9 депутатських запитів, зробив 640 виступів, подав 479 правок до 49 законопроектів (з яких 354 були враховані) [10]. Паралельно С. Аржевітін очолював Закарпатський обласний осередок НУНС.

Щодо законопроектів, які стали чинними законами, то вони стосуються фінансової сфери, страхування, гарантування вкладів фізичних осіб, індустрії програмної продукції [10]. Будучи Радником Президента України та секретарем Ради Українського козацтва [29], С. Аржевітіну було доручено представляти на пленарному засіданні законопроект №2441 «Проект Закону про засади відновлення та розвитку Українського козацтва, козацькі організації та їх об'єднання», що вніс В. Ющенко як невідкладний 24 квітня 2008 р. Проте 3 лютого 2009 року за проект Закону України «Про відродження та розвиток Українського козацтва» проголосував лише 221 депутат — не вистачило п'яти голосів для ухвалення. Представники Партії регіонів і Комуністичної партії бойкотували голосування (за винятком Тараса Чорновола), що в подальшому негативно вплинуло на розвиток козацького руху [16]. В останній депутатський день — 12 грудня 2012 р., С. Аржевітіну було присвоєно перший ранг державного службовця. З того часу С. Аржевітін має статус «національного публічного діяча» за яким «слідкує» держава. На виборах до Верховної Ради України 2012 року Станіслав Аржевітін балотувався як самовисуванець по одномандатному виборчому округу №70 (Закарпатська область), однак 8 жовтня зняв свою кандидатуру на користь представника Об'єднаної опозиції Олександра Кемєнєша [61]. Перемогу у виборах здобув кандидат від Партії регіонів Михайло Іванович Ланьо (за даними ЦВК).

Події Революції Гідності 2013-2014 років Станіслав Аржевітін також не залишив осторонь. Уже 20 листопада 2013 року він разом із синами привіз дрова на Майдан, у власному будинку (як і під час Помаранчевої революції 2004 року) розмістив студентів-активістів, а разом із козаками та закарпатськими волонтерами організував польову кухню, яка працювала сто днів — до моменту її захоплення спецпідрозділом «Беркут». Координатором ініціативи Аржевітін призначив Василя Богача, а комендантом кухні — Ярослава Менделя. Щоденне чотириразове харчування для 500-800 осіб забезпечували десять добровольців за допомогою

трьох казанів об'ємом по 500 літрів [11, с. 223]. Активістом закарпатської кухні був Олександр Капінос (Герой України), учасник 35-ї штурмової сотні, який загинув на Євромайдані [11, с. 230].

Після завершення кривавих сутичок на майдані, 20 лютого 2014 р. за наказом С. Аржевітіна із закарпатської сотні було виставлено охорону НБУ на вулиці Інститутській та будівель на проспекті Науки, 7. За часів головування НБУ Степаном Кубівом вдалось створити Громадську Раду НБУ [57], яку С. Аржевітін очолював (співголова) два терміни поспіль.

У межах своєї діяльності в Громадській раді при НБУ Станіслав Аржевітін сприяв налагодженню діалогу між Національним банком, банківським сектором і споживачами фінансових послуг. Під його керівництвом відбулося обговорення проекту Основних засад грошово-кредитної політики на 2017 рік та інших документів, що регулюють роботу Ради, зокрема Регламенту діяльності й процедур взаємодії з громадськістю. Згодом Аржевітін очолив Громадську колегію Ради НБУ — дорадчий орган із розширеними повноваженнями, створений для подання пропозицій щодо вдосконалення політики Нацбанку у сфері стабільності банківської системи та захисту прав споживачів фінансових послуг [77].

За свою громадську, політичну та професійну діяльність С. Аржевітін має понад 30 відзнак та нагород від держави (Додаток Б5) та більше 70 від різних громадських організацій, є повним кавалером державного ордену «За заслуги» (I, II та III ступеня), нагороджений орденом «Ярослава Мудрого» V ступеня, відзнакою Президента України «Хрест Івана Мазепи» [27]. Крім того, С. М. Аржевітін є полковником запасу Міністерства оборони України (наказ 30 серпня 2006 р № 515).

Висновок до другого розділу

Станіслав Аржевітін є яскравим прикладом особистості, яка вдало поєднала різні аспекти своєї діяльності – від наукової роботи до громадської активності. Його становлення як особистості формувалося під впливом родинного середовища, яке прищепило йому любов до освіти, праці та відповідальності.

Його наукова кар'єра була зосереджена на дослідженні фінансових механізмів, адаптованих до умов незалежної України. Отримані теоретичні

результати були втілені у практичних рекомендаціях, які сприяли реформуванню банківської системи країни. Станіслав Аржевітін розробив низку навчальних програм та наукових праць, що мають значний вплив на формування сучасної економічної науки в Україні.

Громадсько-політична діяльність Станіслава Аржевітіна поєднувала підтримку національної фінансової системи та збереження історико-культурної спадщини. Як голова Асоціації українських банків, він сприяв розвитку банківського законодавства, впровадженню сучасних фінансових технологій і захисту інтересів українських установ. У Верховній Раді працював над законодавчими ініціативами для стабілізації фінансового ринку. Водночас важливим напрямом його діяльності стала підтримка громад Закарпаття, зокрема через проекти Закарпатського земляцтва, що були спрямовані на розвиток освіти, культуру та збереження місцевих традицій. Долучення Аржевітіна до козацького руху доповнювало цю діяльність, підкреслюючи його увагу до історичної спадщини та формування національної ідентичності.

Станіслав Аржевітін є прикладом багатогранної особистості, яка зуміла успішно поєднати професійну, наукову та громадську діяльність. Його життєвий шлях демонструє, як індивідуальні зусилля можуть зробити значний внесок у розвиток суспільства.

РОЗДІЛ III

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА

3.1. Краєзнавчі студії, «Краєзнавча школа Аржевітіних»

Активна участь в діяльності «Закарпатського земляцтва», «Українського козацтва», популяризація українських краєзнавчих традицій, намагання залучити більший загаль у сфері збереження культурної та історичної спадщини країни, краєзнавча діяльність, привели до народження окремого проєкту «Краєзнавча школа Аржевітіних» (далі проєкт «Краєзнавство»). Цей інноваційний проєкт, що реалізувався на прикладі закарпатського села Колочава, став унікальним явищем на території всієї України і є результатом багаторічної організаційної роботи та історичних досліджень. Таку назву проєкту дала на своєму зібранні Національна спілка краєзнавців України, багаторічним членом Правління якої є С. Аржевітін.

Загалом за роки розвитку проєкт «Краєзнавство» набув такого вигляду: десять музеїв, 15 пам'ятників і скульптурних композицій, дев'ять книг з історії Колочави та національно-визвольного руху в Закарпатті, книга з історії с. Переселення, більше 150 фільмів (з історії с. Колочава, банку «Ажіо» та історії родини), три фестивалі («Колочавська ріплянка», «Закарпатська свальба», «День села Колочави»), краєзнавчий літопис — газета «Нова Колочава», туристичний оператор «Ажіо-тур» із готелем, а також колекція із 10 архівів різного спрямування. Це все є результатом розвитку краєзнавчих студій, прослідкуємо за розвитком та становленням.

Для сприяння відновленню Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря, Успенського собору Києво-Печерської лаври та інших визначних пам'яток, а також залучення благодійних внесків і пожертв, Указом Президента України Л. Д. Кучми №422/96 від 12 червня 1996 року була заснована всеукраїнська благодійна організація «Всеукраїнський фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені О. Гончара» [56]. В правління Фонду було введено майже все керівництво держави на чолі із Президентом країни. Головою Правління обрано академіка П. Т. Тронька. Наступним Указом №620/96 від 31 липня 1996 р. було затверджено положення про Фонд Імені Гончара, а 23 квітня 1999 р.

Постановою КМУ №700 було затверджено програму відтворення видатних пам'яток історії та культури України. У 2001 р. С. Аржевітіна було обрано членом Правління Фонду імені Гончара, згодом першим заступником Голови Правління фонду, а в подальшому Головою Правління. За сприяння цього фонду було відроджено серед інших: Церкву Різдва Христового в Києві (Шевченківська церква), синагогу «Золота Роза», наскельну фортецю «Тустань», Свято-Успенський кафедральний собор у Полтаві, іконостас Мгарського монастиря, Шарівський палацово-парковий комплекс та інші; загалом під патронатом Фонду знаходилося більше 50 пам'яток архітектури на території України та Каплиця над могилою гетьмана Петра Дорошенка в с. Ярополець (Московська область, Московської Федерації) [19].

На той час Петро Тронько також був і керівником Національної спілки краєзнавців України (НСКУ). За його ініціативи 28 жовтня 2008 р. на IV з'їзді НСКУ С. Аржевітіна обрано членом Правління НСКУ. Так стосовно цієї події, в листі до Аржевітіна, Петро Тронько пише: «З'їзд оцінив особистий Ваш внесок у розвиток краєзнавчого руху в Україні. З-поміж народних депутатів Ви дійсно є взірцем патріотизму і наслідування. З'їзд одноголосно обрав Вас у члени Правління НСКУ»; а після завершення з'їзду Правління НСКУ, відповідно до протоколу №14 від 28 жовтня 2008 р., направило Президенту України подання за підписом Героя України П. Тронька щодо присвоєння С. Аржевітіну почесного звання «Заслужений працівник культури України» [11, с. 508]. В цьому 2025 році громадськість відзначатиме 110-у річницю з дня народження Петра Тимофійовича Тронька.

24 грудня 2009 року в Національному музеї літератури України відбулася церемонія нагородження переможців Першого всеукраїнського конкурсу на кращий громадський музей, організованого Національною спілкою краєзнавців України спільно з Міністерством культури, туризму та освіти. Конкурс, проведений вперше за роки радянської та незалежної України, мав на меті активізувати краєзнавчу діяльність, розвивати музейну справу та популяризувати громадські музеї. Ініціативу підтримали понад 1000 музеїв із різних регіонів, із яких 103 стали переможцями фінального туру. За результатами конкурсу в номінації «Традиції та

звичаї моєї малої Батьківщини» перше місце виборів музейний комплекс «Старе село» (с. Колочава, Закарпатська область), за номінацією «Краща просвітницька діяльність» друге місце отримав музейний комплекс «Стара школа» (с. Колочава), а за номінацією «Краще експозиційне оформлення» Музей вузькоколійки отримав третє місце [66]. Із врученням дипломів за успішну музейну діяльність НСКУ нагородила діяча званням «почесний краєзнавець України» [42, с. 28].

У лютому 2013 р. С. Аржевітін доклав організаційних зусиль по створенню Закарпатської обласної організації НСКУ (голова правління — Делеган М. В.) [42, с. 66]. «За видання краєзнавчої літератури: монографій, нарисів, описів, путівників, довідників, окремих публікацій, циклів статей тощо» у 2013 р. члену Закарпатської обласної організації та правління Національної спілки краєзнавців України С. Аржевітіну присуджено премію імені П. Тронька (нагородження відбулось уперше), що підкреслює його вагомий внесок у розвиток краєзнавчої літератури та популяризацію історико-культурної спадщини України [42, с. 73]. 9 грудня у стінах Гуманітарного корпусу Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова відбувся пленум Правління Національної спілки краєзнавців, під час якого було вручено щорічну премію ім. Дмитра Яворницького. Лауреатом 2011 року став Анатолій Силук, директор Волинського краєзнавчого музею та заслужений працівник культури України. Участь у пленумі взяли провідні науковці та громадські діячі, серед них академік НАН України Валерій Смолій, голова Українського фонду культури Борис Олійник та народний депутат України Станіслав Аржевітін [42, с. 44]. Діяч приймав участь у функціонуванні НСКУ не тільки організаційно, а і фінансово, так краєзнавці відмічають добродійні пожертвування Михайла Немова, Петра Ющенка та Станіслава Аржевітіна, завдяки яким відбувся IV з'їзд краєзнавців у м. Києві [35, с. 39].

Неодноразово делегати НСКУ із різних куточків України організовували виїзні засідання та науково-краєзнавчі експедиції для дослідження феномену Музейного комплексу «Старе село». Так, до прикладу, 9-10 вересня 2017 року, на запрошення керівництва Закарпатської обласної організації НСКУ, делегація Національної спілки краєзнавців України, у складі Р. Маньковської, В. Дмитрука,

В. Милька, С. Дмитрука (доцент каф. Історії України КСУ ім. Б. Гринченка), В. Іршенка та Г. Братчука, відвідала Закарпаття [35, с. 116]. Програму організували Михайло Делеган та Станіслав Аржевітін. Делегація ознайомилася з культурно-історичними пам'ятками Колочави, які були відновлені за ініціативи Аржевітіна, а також відвідала озеро Синевир. Другий день візиту делегати взяли участь в етнофестивалі «Закарпатська свальба», який відтворював старовинні весільні традиції та ремесла, залучивши близько двох тисяч учасників. Також делегати відвідали с. Колочаву 14-16 червня 2018 р. та взяли участь у Всеукраїнському фольклорно-етнографічному фестивалі «Колочавська ріплянка», ознайомились з експозицією музею, завітали до с. Келечин (малої Батьківщини Августина Волошина), завітали до майстерні відомого українського скульптора Петра Штаєра, тощо [35, с. 127-130]. Ознайомившись в Колочаві з краєзнавчим надбанням С. Аржевітіна на своєму виїзному засіданні краєзнавці України назвали цей проект — «Краєзнавча школа Аржевітіна».

За власні кошти С. Аржевітін організував курси на базі одного із київських музеїв для активістів колочавського осередку Закарпатської НСКУ, завдяки цьому односельчани змогли працювати екскурсоводами на платній основі в Музейному комплексі «Старе село», що надало додаткові робочі місця громаді [35, с. 217] та розвивало проєкт «Краєзнавство».

Контакти щодо вивчення спільних сторінок історії Закарпаття у складі Чехословаччини, зокрема із Закарпатським товариством чеської культури та Генеральним консулом Чехії у Львові Д. Павлітою, значно сприяли активізації науково-дослідницької роботи в регіоні. У жовтні 2013 року в Центрі культур національних меншин відбувся круглий стіл «Чехи в Україні: збереження культурної та історичної спадщини. На прикладі Закарпатської області», співорганізатором якого виступила Закарпатська ОО НСКУ. Захід об'єднав дослідників, дипломатів та представників громадськості, сприяючи збереженню історичної пам'яті та створенню платформи для діалогу. Подальший розвиток цих ініціатив проявився у відкритті Почесного консульства Чеської Республіки в Ужгороді 29 жовтня 2014 року за участі міністра закордонних справ Чехії

Л. Заоралека та краєзнавців С. Аржевітіна і М. Делегана [35, с. 222]. Такі події підкреслюють важливість спільних історичних досліджень як механізму зміцнення культурних та дипломатичних зв'язків між Україною та Чехією, одночасно популяризуючи історичну спадщину регіону на міжнародному рівні.

Творча діяльність НСКУ заявила про себе вагомими ініціативами, що мають суспільне значення. З нагоди 75-річчя Карпатської України краєзнавці області підготували пропозиції, які Станіслав Аржевітін представив на розгляд Верховної Ради України. Це сприяло ухваленню Постанови «Про відзначення 75-річчя Карпатської України». Члени Спілки активно долучилися до виконання завдань, визначених у Постанові, забезпечуючи реалізацію її основних положень [35, с. 219].

На базі музейного комплексу «Старе село» в с. Колочава, Міжгірського району був організований II етап Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») [35, с. 221]. Це місце проведення було обрано за пропозицією Закарпатської обласної організації Національної спілки краєзнавців України. На засіданні обласного штабу з підготовки заходу, яке відбулося у квітні 2015 року, було ухвалено порядок проведення гри, що тривала з 2 по 6 червня. Співголовами штабу виступили директор департаменту освіти і науки Закарпатської ОДА Михайло Мотильчак та Станіслав Аржевітін, який також активно сприяв організації заходу. Гра стала важливою подією, що поєднала військово-патріотичне виховання молоді з популяризацією культурної спадщини Закарпаття. У 2006 році в Ужгороді відбулися Дні української та румунської літератури "Карпатська корона-2006", організовані Міжнародною творчою асоціацією "Corona Carpatika" (Україна — Румунія) спільно з Державним архівом Закарпатської області. Метою фестивалю була підтримка письменників, які досліджують карпатську тематику. Програма включала екскурсії, літературні читання, презентації книг, а головною подією стало вручення атрибутів Міжнародної літературної премії "Карпатська корона". Станіслав Аржевітін став лауреатом цієї премії у номінації "Документаліст-прозаїк" за своє фундаментальне багатосторінкове дослідження, присвячене історії його рідного села Колочава [63].

Створення унікальних і новаторських досліджень, присвячених історії та культурі Закарпаття, стало важливим етапом у творчій діяльності С. Аржевітіна. Цей напрямок не лише закріпив його авторитет як краєзнавця, але й відкрив нові можливості для співпраці з Національною спілкою письменників України (НСПУ), членом якої він став у 2007 році [43, с. 652]. Його вступ до цієї організації засвідчив високу оцінку літературної та дослідницької діяльності, що відзначалася глибоким аналізом локальної історії та вагомим внеском у популяризацію культурної та історичної спадщини Закарпаття.

У жовтні 2008 року за ініціативи Закарпатської організації НСПУ та за підтримки народного депутата, письменника й мецената Станіслава Аржевітіна була заснована премія імені Зореслава [53] (о. Севастіян Сабола, 1909-2003). Її метою стало вшанування та збереження пам'яті про видатного культурно-освітнього та релігійного діяча, ім'я якого було заборонене в радянський період. Зореслав, знаний у духовних і наукових колах як отець Севастіян, належав до Чину Святого Василя Великого і залишив вагомий внесок у розвиток української духовної та літературної спадщини. Премія імені Зореслава присуджується за літературні та наукові праці, що мають високу естетичну цінність, а також відображають чітку громадянську позицію. Вона охоплює твори, які відкривають маловідомі сторінки української історії та культури, досліджують літературну спадщину Закарпаття і творчість самого Зореслава, сприяючи формуванню національної ідентичності та зміцненню державності. Протягом 2009-2019 років лауреатами премії стали 20 письменників. У 2024 році Закарпатська організація НСПУ оголосила конкурс за 2024 рік [50] та нагородила Наталію Дурунду, Романа Офіцинського, Василя Пилипчинця та Юрія Фатулу. У 2025 році С. Аржевітіна обрано членом Наглядової Ради НСПУ.

Для популяризації та просування літературно-дослідницького доробку, що висвітлює невідомі факти про історію с. Колочава, а також Національно-визвольного руху на Закарпатті, організовував театралізовані презентації в Колочаві, Ужгороді та Києві. Презентуючи свою книгу «Карпатська Україна. Епоха в добі» у музеї-скансені «Старе село» в Колочаві, Станіслав

Аржевітін обрав оригінальний підхід. Театралізована презентація відбулася під гаслами «Чеху — вон! Мадяру — вон! Січі — зброю!» [32] і супроводжувалася канонадою холостих пострілів у повітря, що створювало атмосферу, наближену до подій кінця 1930-х років. Автор наголосив на унікальності свого видання, у якому систематизував значний обсяг архівних матеріалів, включаючи раніше засекречені документи, а також зібрав близько тридцяти свідчень очевидців подій весни 1939 року. Книга висвітлює геополітичні виклики, з якими стикнулася Карпатська Україна, аналізуючи вплив сусідніх держав — Угорщини, Словаччини, Румунії та Польщі. Окремий розділ під назвою «Військовий конфлікт чи державний переворот?» присвячений складним взаєминам між січовиками та ОУН. Аналогічні презентації ще восьми книг були проведені за його сценарієм колочавцями-учасниками.

Важливою ініціативою у сфері дослідження та популяризації історії Закарпаття стало видання краєзнавчого часопису «Нова Колочава». Газета була заснована у січні 2008 року за ініціативи Станіслава Аржевітіна, який не лише виступив її головним редактором і видавцем, а й сформував концепцію видання як історико-документального літопису одного з найбільших сіл регіону. Часопис став унікальним явищем для Закарпаття, адже більшість подібних ініціатив мали короткий термін існування.

Часопис приділяв увагу історичному, соціальному та культурному життю громади, систематично публікуючи матеріали про визначні події, видатних особистостей та історію села на основі архівних документів. Видання також містило ретроспективні дослідження, що базувалися на матеріалах Державного архіву Закарпатської області, архіву Управління Служби безпеки України в Закарпатській області та відомчих архівів. Завдяки цьому Нова Колочава стала першим у своєму роді локальним друкованим виданням, яке систематично працювало з архівними джерелами, висвітлюючи маловідомі сторінки місцевої історії. Окреме місце в газеті займала рубрика «Видатні колочавці», що знайомила читачів із біографіями людей, які зробили значний внесок у розвиток громади, часопис також публікував матеріали про становлення громадянського суспільства в

регіоні, проблеми соціального розвитку, екологічні питання, реконструкцію місцевої інфраструктури та стан туристичної галузі [23, с. 201-203]. Тематика випусків охоплювала відродження традиційних свят, організацію фестивалів та розвиток культурних ініціатив, що сприяло зміцненню локальної ідентичності та історичної пам'яті громади. С. Аржевітін передав підшивку літопису «Нова Колочава» на зберігання в Державний архів друку в м. Києві. Бажаючі ознайомитись з виданням «Нова Колочава» можуть ознайомитись на сайті «Ажіо Туру» (Додаток В1).

Одним із найвагоміших здобутків газети стало впровадження історико-документальних публікацій, що дозволяло мешканцям села отримувати доступ до раніше невідомих джерел, зокрема спогадів, рідкісних фотографій, офіційних документів та архівних матеріалів. Важливо, що ці дослідження не обмежувалися Колочавою, а висвітлювали ширший контекст історії Закарпаття. Часопис «Нова Колочава» поєднав журналістську роботу з науковим підходом до вивчення історії, що робить його цінним джерелом для майбутніх дослідників регіону.

Розглядаючи внесок проєкту «Краєзнавство» у розвиток історико-культурних досліджень, варто звернути увагу на один із ключових напрямів діяльності Станіслава Аржевітіна — вивчення історії його рідного с. Колочава.

3.2. Історія рідного закарпатського села Колочава

Робота над дослідженням історії села Колочава велась С. Аржевітіним за декількома ключовими напрямками, що охоплюють земельні відносини, релігійні традиції, шкільництво, опришківський рух, національно-визвольний рух в селі (участь в Карпатській Україні, в ОУН/УПА), а також кількома допоміжними аспектами, які відкрили нові грані життя мешканців долини Теремля загалом і Колочава зокрема. Головні напрями дослідження знайшли відображення у книгах «Колочава. Земля» (2027) та «Колочава. Релігія» (2007). У першій висвітлюється історія земельних відносин, що формували соціальну та економічну основу села, а у другій — релігійні традиції, які залишалися ключовими для духовного життя громади.

Серед допоміжних аспектів важливе місце займає дослідження історії освіти, викладене у книзі «Колочава. Шкільництво» (2019). У ній детально розкривається роль освітніх закладів у формуванні культурного середовища Колочава. Ще один важливий напрям відображено у книзі «Колочава. Шугаї» (2006), яка досліджує феномен опришків, зокрема братів Сюгаїв (Шугаїв), розмежовуючи міфи, створені чеським письменником Іваном Ольбрахтом, та реальні історичні факти.

Особливої уваги заслуговує книга «Колочава. Група Штаєра» (2024), яка присвячена складному періоду в історії Колочава під час Першої та Другої світових воєн. У ній аналізується вплив окупаційних режимів Чехословаччини, Угорщини, нацистської Німеччини, а головне — Радянського Союзу на місцеву громаду. Таким чином, ці дослідження створюють багатогранну картину історії Колочава, висвітлюючи як ключові, так і менш відомі аспекти життя села.

Поглиблюючи розуміння історії Колочава, варто звернути увагу на її унікальну економічну та інфраструктурну спадщину, яка доповнює культурні й соціальні аспекти життя громади. Колочава — це не лише мальовниче село з унікальною природою, але й місце з несподіваними промисловими та технічними здобутками. Одним із яскравих прикладів є Теремля-Ріцьке водосховище, яке місцеві жителі жартома називають «Закарпатським морем», що додає своєрідного колориту регіону. Не менш значущим елементом історії є створення в Колочаві Міжгірської філії Київського механічного заводу у 1974 році (наприкінці 1975 запускається перша черга заводу) [69, с. 1]. Хоча підприємство не виготовляло літаки, воно виробляло обладнання для авіаційної галузі, зокрема елементи аеродинамічної труби, на тлі якої сфотографувався легендарний О. Антонов [69, с. 2]. Завод також мав злітно-посадкову смугу, що дозволяло приймати вантажні літаки, створюючи вражаючу інфраструктурну основу для села. Окрім економічного внеску, завод сприяв формуванню в Колочаві середовища інженерної інтелігенції та кваліфікованих робітників, які стали важливим чинником у розвитку громади. Проте після відновлення незалежності України авіабудівна галузь занепадала, що призвело до поступового згасання активності заводу, який до 2001 року фактично припинив роботу. Спроби громади та місцевої влади відновити

діяльність підприємства не увінчалися успіхом, і в 2012 році ДП «Колочавський завод технологічного обладнання» було виставлено на приватизацію [69, с. 1-2].

Унікальність території сучасної Міжгірщини, зокрема Колочава, базується на особливому політичному та етнічному формуванні всього Закарпаття. С. Аржевітін проводячи декілька разів заходів «Дні Колочавської культури в Ужгороді» переконував закарпатських краєзнавців, що саме Колочава перебуває на перехресті етнічних культур Закарпаття (лемків, бойків, гуцулів).

В останні віки до н. е. територію опанували грізні завойовники кельти, що принесли в Закарпаття найрозвиненішу культуру Центральної Європи того часу та виробництво заліза, створивши металургійні центри, унікальні не тільки для Східної Європи, а і для всіх заселених кельтами земель [26, с. 198]. Закарпаттям мандрували германські племена, за ними прийшли з Галичини вандали, дійшли сюди і гуни. Південні слов'яни (білі хорвати), що опанували Закарпаття з V-VI ст. н. е., зазнавали тиск і вплив угорців та румун. Проте міграційні процеси зі сходу збільшували на цих землях кількість старослов'янських пращурів нинішніх українців і за часів угорських королів Арпадовичів до кінця XIII ст. існував пограничний край українців Мархія Рутгенорум (Руська Країна) [4, с. 55]. Головним заняттям місцевих мешканців від перших писемних згадок про Колочава (кінець 15 ст.) було скотарство, а згодом — лісорозробки. Землі долини Терембі XVI-XVII ст. переходять із рук-у-руки то до Семиградського князівства (під турецькою владою), потім стають власністю угорських королів, знову семиградських князів, а в 1690 р. Колочава опиняється під владою Австрії. 228 років (до 1918) австро-угорські чиновники освоювали і управляли на цих теренах. Колочава належить до державного Мараморошського наджупанату, що входить до Пожанського (Братіславського) намісництва.

Щодо релігійного складу населення то із доповіді Мукачівського греко-католицького єпископа Папі Римському 1651 р. про розвиток єпископату маємо таке свідчення: «Православна віра, принесена посланцями з Константинополя Кирилом і Мефодієм, на цих землях вкоренилась так сильно, що навіть після здійснення заходів зі впровадження унії, неможливо протидіяти

єретикам православним» [7, с. 32]. У своєму дослідженні С. Аржевітін об'єктивно показав процес формування (де-юре і де-факто) унії в Закарпатті.

Досліджуючи релігійні відносини на Мараморощині С. Аржевітін звернувся до 151-го фонду ДАЗО, де зберігається близько 60 тисяч товстих папок, об'єднаних у 26 описів. Документи датовані від 1140 р. по 1948 р. Для написання книги вистачило кілька папок лише із першого опису. Автор наводить Декрети австрійського імператора Йозефа, короля Угорщини Леопольда, листи, протоколи нарад, рішення тощо, щодо надання привілеїв греко-католицьким парафіям та священникам, русинам які прийняли унію. Натомість посилювався тиск на православне духовенство, зокрема це засвідчує "Рішення марамороського судді про скасування привілеїв, наданих православним священикам угорським королем Матяшем", 1735 р. [7, с. 37], тобто викорінюються привілеї надані королівськими грамотами другої половини XVII ст. після чергової спроби об'єднання візантійської та латинської церков (Ужгородська унія 1646 р.). Православ'я поступово витіснялося з регіону. Після смерті останнього православного єпископа Досифея у 1734 році угорська влада не дозволила обрати нового владика. Усунення юрисдикції Київського митрополита в Закарпатті та призначення Папою Римським у 1690 році Йосифа де Камеліса, підпорядкованого ще й Єгерському єпископу, суттєво припинувало статус Мукачівської єпархії. Лише під тиском імператриці Марії Терезії Папа Климент XIV у 1771 році надав Мукачівській єпархії незалежний статус.

У 1775-1776 р. на Мараморощину прибувають 12 родин австрійських робітників (мали привілеї колоністів) із місією організувати лісорозробки і навчити місцеве населення [4, с. 65]. Поряд із Колочавою утворюється колонія Німецька Мокра та створюється система ставів та шлюзів для наповнення річок Тересви та Терєблі. У 1776 р. уряд здійснює в районах Мармарощини перепис і з'ясовує кількість осілих скотарів та зачисляє їх до «урбарників» (державні землевласники), кожному осілому надається право випасати худобу на полонинах і в лісах та користуватись лісом на свою потребу (дрова, будівництво). За це все «урбарник» був зобов'язаний відробити 100 днів панщини на рубці лісу, регуляції рік,

прокладання доріг тощо, цим і займались колочавці. В регіоні селяни намагалися постійно уникати державних переписів і сховатися в високогірних хуторах, тим самим звільнитися від здирництва феодалів. У відповідь влада посиляє спеціальні загони — «бандерії», що змушують платити податки та щороку відпрацьовувати певну кількість днів на панщині.

Широка активізація лісорозробок, а також завдяки втікачам із Галичини та інших країв (новопоселенцям надавались пільги — звільнення від повинностей на 10-12 років), призвела до швидкого росту населення Колочави, якщо у 1720 р. тут налічувався 51 двір (до 250 жителів), то у 1838 р. у селі із присілками проживало вже 2340 чоловік [4, с. 70].

Окрім публікації актових документів, віднайдених в архівах латинською та угорською мовами, С. Аржевітін оприлюднив цінний історичний артефакт — аркуш урбаріальної книги 1856 року з оригінальною печаткою (Додаток В2). На цьому документі зображена печатка Колочави, в композиції якої верхню частину займає корона з п'ятьма хрестами – символ п'яти коронних міст Мараморощини, що мали Магдебурзьке право, а в центрі стоїть фігура лісоруба із сокирою. На думку автора, цей документ є найдавнішим із відомих, що містить чітке зображення печатки села.

Скасування кріпацтва в 1848-1849 роках не лише звільнило селян від особистої залежності, але й призвело до позбавлення значної частини селянських господарств землі, яка перейшла у власність «ерару» — державного фонду, що перебував під управлінням Габсбурзької корони. Поступово найкращі землі переходили до обмеженого кола людей (їх називали куркулями) та греко-католицької церкви. Згідно з відомостями обліку земель за 1899 р., складеними експозитурою гірських районів Міністерства землеробства Угорщини, основними землевласниками Колочави були Сіладі Іштван Хустон та Давидович Мойша Лейба, які володіли значними земельними угіддями в межах Мараморощської жупи [4, с. 81].

Ренесанс православ'я принесли московські війська, що прибули для придушення повстання у 1849 р., проте у 1867 р. угорці домоглися створення

дуалістичної Австро-Угорської імперії і процеси поширення русофільства пригальмували, а до початку Першої світової війни курс на мадяризацію тримався неухильно. Закарпатські русини опинилися під угорським управлінням, тоді як галицькі та буковинські залишилися в складі Австрії. Прийнятий 6 грудня 1868 року закон «Про рівноправність національностей» проголошував усіх громадян Угорщини «неділимою єдиною нацією», фактично сприяючи асиміляційній політиці.

За переписом 1900 р. у Колочаві та присілках проживало 2438 русинів-українців із 2724 чол. У 1921 р. Чехословацька держава провела перепис та анкетування населення, згідно з якими у Верхній Колочаві проживало 1351, а у Нижній Колочаві — 2813 мешканців, за національною ознакою це: 3668 русинів, 452 євреї, 17 росіян, 12 німців, 1 чех і 1 угорець [4, с. 351]. Щодо релігійної приналежності, то у 1839 р. із угорської книги «Сучасний стан Угорщини та асоційованих з нею провінцій у статистичному географічному відношенні» маємо такі дані по Колочаві разом із Негровець та Імшадь (Верхня Колочава): греко-католики 2720 чол., іудеї — 105 чол. [4, с. 74] Що також свідчить і про найбільшу заселеність серед Мараморощини.

Досліджуючи Колочавську метричну книгу, що велася з 1773 р., С. Аржевітін реконструював історію діяльності Колочавської парафії від 1751 р., коли парафією опікувався Петро Пап, потім в 1762 р. Петро Татарин і далі. Перервано служіння греко-католицької парафії було МДБ советів, тоді отця Бобика у 1947 р. заарештували за зв'язки з УПА, а в 1948 р. — засудили на 25 років. Виступ його в суді був проявом громадянської мужності: «Усім відомо, що СРСР веде війну з релігією і я як священик виступав проти комуністів. Я не боюсь, що мені дадуть 25 років, а боюся того, що й так дуже багато вбито на війні, а мільйони сидять у в'язницях. Я прошу засудити мене по совісті і по закону, що я заслужив» [7, с. 251-258].

В жорновах Першій світовій війні загинуло 80 колочавців [5, с. 34] (в основному, мобілізованих до австро-угорської армії), а тому не дивно, що Микола Шугай (місцева легенда) почав кримінальну діяльність двічі втікаючи із угорської

армії. Проте далі за ватагою Шугая закріпились не тільки «звершення» по вбивству представників влади, а і грабунок та вбивства цивільних, ймовірно за це їх і зарубали односельчани. У результаті досліджень Станіслава Аржевітіна, в межах яких були опрацьовані архівні документи, зібрані усні свідчення мешканців села, а також проаналізовано місцеві міфи й легенди про Шугаїв, зроблено висновок: імовірніше за все, йдеться не про героїв, а про представників криміналізованих збройних формувань.

Після поразки у Першій світовій війні Австро-Угорщина припинила існування, а на її території почали формування нові держави. В ці процеси активно включились русини-українці Закарпаття, так на з'їзді у Хусті 21 січня 1919 р. брало участь 420 делегатів (від 420 тисяч українців) які ухвалили рішення про злуку із Києвом, обрати Руську (Українську) Народну Раду і вислали делегацію до Києва [8, с. 32]. В протоколі зборів для ведення справ руського-українського народу постановлено вибрати Центральну Народну Раду, одним із членів обрано Гриця Ковача з Нижньої Колочави [8, с. 35]. Проте волевиявлення українців Прикарпатської Руси було проігноровано і регіон фактично повністю потрапляє до новоствореної Чехословацької республіки. Неоцінений вклад у відновлення української державності мав факт проголошення незалежності Карпатської України 15 березня 1939 р. перед окупацією Угорщиною. Про це в книзі Аржевітіна «Карпатська Україна: епоха в добі» (2013).

В міжвоєнний період відновлює свою діяльність православна церква, так у 1925 р. в Колочаву Нижню, Вишню і Негровець було призначено отця Іоана Бабица, а з 1926 р. у Нижню Колочаву і Нижній Синевир призначається о. Михайло Продан [7, с. 258].

С. Аржевітін зібрав цінні відомості про іудейську громаду Колочави. На початку 1922 року у Вишній Колочаві, Нижній Колочаві та Нижній Колочаві-Горбі проживало 295 іудеїв, які були розділені на два ворожі табори – представників течії мізрахістів та халуців (до останніх належало 30 осіб, а їхнім секретарем був Шлойме Кац) [7, с. 143]. Дослідник не лише детально вивчив біографії багатьох представників єврейської громади, а й зробив вагомий внесок у збереження їхньої

історичної спадщини. Завдяки його зусиллям було відновлено старовинні поховання: розкидані могильні плити, що опинилися на подвір'ях та дорогах, повернули на їхнє історичне місце. Визнанням цього внеску стала нагорода «Золота Зірка Давида», яку С. Аржевітіну вручив Всеукраїнський Єврейський Конгрес у 2009 році.

Наступним викликом для Колочава і її мешканців стало горнило Другої світової війни. Окупаційні режими мобілізували до свого війська мешканців окупованих територій, так відбувалося по всьому Закарпаттю, так було і в Колочаві. На фронтах війни загинуло 19 колочавців-вояків угорської армії, на стороні радянської армії загинув 21 колочавець, а у лавах 1-го Чехословацького армійського корпусу (воював на стороні радянської армії) загинуло 20 чоловік із Колочава [5, с. 36-37]. Потерпали мешканці і ті, що не брали участь у військових діях, так за період мадярської окупації, німецько-угорські війська вивезли 140 українців і 521 особу з єврейської громади (майже всі єврейські родини були знищені у нацистських таборах) [5, с. 177]. В кінці 1944 р. на Закарпатті угорсько-нацистську окупацію змінює радянський режим. СМЕРШ 4-го Українського фронту активно проводить репресивні дії на Закарпатті, так за період з 18 серпня по 10 вересня 1944 р. було вбито 808 і затримано 1086 «бандитів», затримано 5869 ухилянтів від призову, арештовано 223 чол., що мали відношення до ОУН, УПА [5, с. 300]. ОУН намагається відновити свій вплив наприкінці 1944 р., а УПА створити свій курінь, проте наражаються на потужну протидію советів (СМЕРШ, МВС і МДБ). Національно-визвольний рух все одно розпочинається і триває до 1950-х. Серед тих, хто тримав спротив — 22 колочавці, що були вбиті в бою, страчені, або засуджені [5, с. 943].

Наприкінці листопада 1944 року, під контролем радянської військової адміністрації, на території Закарпаття було створено тимчасове державне утворення — Закарпатська Україна, законодавчим органом якого стала Народна Рада Закарпатської України (НРЗУ). Основною метою цього утворення було недопущення відновлення чехословацької влади та подальше приєднання Закарпаття до складу УРСР. 26 січня 1946 року, відповідно до указу Президії

Верховної Ради СРСР, Закарпатську Україну було ліквідовано, а її територія увійшла до складу УРСР як Закарпатська область. Важливо, що жоден представник Закарпаття не брав участі в ухваленні цього рішення в Москві.

Проте до ліквідації НРЗУ встигла випустити кілька Декретів, серед яких «Про вільну зміну релігій», що по факту ліквідовував усі церкви і церковні школи. В подальшому працював чіткий план по винищенню греко-католицької церкви (ГКЦ) і заміною її на підконтрольну органам держбезпеки РПЦ. ГКЦ пішла у підпілля, за підрахунками Стефана та Даниїла Бендасів, активний апостолят у підпіллі провадили 42 священники і одна черниця, котрі до 1951 р. були репресовані [7, с. 72]. Вихід УГКЦ із підпілля відбувся в 1987-1988 рр.

Працюючи з архівними джерелами, Станіслав Аржевітін здійснив ґрунтовне дослідження історичних етапів розвитку Колочави — від «сивої давнини» та першої письмової згадки 1463 року до новітнього часу. Він охопив ключові періоди, зокрема Австро-угорський (Угорський), Чехословацький, Карпатської України, Угорсько-нацистський, Радянський та Добу Незалежності.

Його праця включає аналіз етнічного та релігійного складу населення, функціонування органів влади, земельних кадастрових планів, майнових відносин, соціально-економічних процесів, зокрема міграційних рухів заробітчан, розвиток освіти та архітектурні трансформації села тощо. Завдяки цьому дослідженню було відтворено динаміку змін, що відбувалися в Колочаві протягом століть, що дозволяє глибше зрозуміти її історичний розвиток.

Окрему увагу дослідник приділив генеалогічним студіям, створивши унікальний ресурс для тих, хто прагне віднайти своє родинне коріння. Він частково опублікував зміст метричних книг, що датуються 1773 роком, а також розробив детальний алгоритм для самостійної роботи з архівними джерелами. Цьому питанню він присвятив окремий розділ VIII у книзі «Земля», що став вагомим внеском у збереження історичної пам'яті громади [4, с. 384-421]. Сьогодні в Колочаві стоїть єдиний в Україні пам'ятник «Примирення», на якому вшановані всі колочавці — жертви Другої світової війни, зокрема вояки угорської, чехословацької, радянської армій та УПА.

3. 3. Дослідження національно-визвольного руху Закарпаття

Значну частину своєї наукової діяльності Станіслав Аржевітін присвятив вивченню та дослідженню національно-визвольного руху на Закарпатті, зокрема подіям, пов'язаним із Карпатською Україною. Його ґрунтовні та фундаментальні праці, такі як «Карпатська Україна: епоха в добі» (2013) та двотомник «Закарпатська Україна: викорінення Карпатської України» (2020), є безперебільшення вагомим внеском у дослідженні цього періоду, а також є неоціненним джерелом інформації про національно-визвольний рух на Закарпатті.

У своїй книзі «Карпатська Україна: епоха в добі» Аржевітін детально аналізує передумови утворення Карпатської України, її короткочасну незалежність та подальшу окупацію краю. Автор використовує широкий спектр архівних документів, спогадів очевидців та учасників подій, що дозволяє створити об'єктивну та всебічну картину тих часів. Особливу увагу приділено ролі Організації народної оборони «Карпатська Січ» у захисті новоствореної держави від угорської агресії в березні 1939 року. Двотомне видання «Закарпатська Україна: викорінення Карпатської України» є продовженням досліджень Аржевітіна, де він зосереджується на процесах ліквідації національно-визвольного руху на Закарпатті після 5-річної окупації регіону Угорщиною, згодом злочинах нацистської-угорської адміністрації, та 50-річної радянізації після закінчення Другої світової війни. Автор наводить численні факти репресій проти учасників руху, спроби знищення національної пам'яті та ідентичності закарпатських українців. Ці праці не лише заповнюють «білі плями» в історії Закарпаття, але й підкреслюють важливість збереження національної пам'яті та усвідомлення уроків минулого.

Окрім цього, Аржевітін досліджує діяльність окремих підрозділів спротиву, що наслідували ідеї ОУН та УПА, зокрема групи Михайла Штаєра, яка діяла на Міжгірщині та в його рідному селі Колочава. У книзі «Історія верховинського села Колочава. Група Штаєра» (2024) автор детально описує боротьбу місцевих жителів проти окупаційних режимів, їхній внесок у національно-визвольний рух по відновленню незалежності України та їх трагічні долі.

Тривала відсутність власної державності серед русинів-українців, соціально-економічний гніт з боку прийшлих феодалів, а також небажання верховинців служити в чужинських військах сприяли формуванню у Карпатах явища збройного спротиву. Окремі горяни, що не бажали коритися існуючій владі та шукали свободи від панщини, ставали опришками. Вони діяли в гірських районах, здійснюючи напади на маєтки землевласників, караючи лихварів і чиновників, але водночас нерідко займалися звичайним грабунком і здирництвом. Саме тому їх називали по-різному: легінями, бетярами, бескидниками, гайдамаками, а також злодіями, збоями, збійниками, головниками, гультями, толгаями [6, с. 39].

Опришківський рух у Карпатах тривав майже п'ять століть, починаючи з XV і до початку XX століття, змінюючи свій характер залежно від історичних обставин. Одними з останніх відомих опришків початку XX століття стали брати Сюгаї (Шугаї) з Колочави, які діяли до 1921 року в горах і лісах поблизу рідного села. Попри романтизований образ, створений чеським письменником Іваном Ольбрахтом, їхня діяльність була типовою для деяких опришківських ватаг: вони нападали не лише на представників влади чи заможних землевласників, а й на місцевих жителів, займаючись пограбуваннями та здирництвом.

Публікуючи свої дослідження про Карпатську Україну, С. Аржевітін обрав назву «Епоха в добі», що не було випадковим рішенням. Ця назва символічно передає сутність подій: на часовій історичній шкалі проголошення Карпатської України тривало лише коротку мить, умовну добу, проте з точки зору національного становлення та історичних наслідків — це була ціла епоха із політичними, соціальними та культурними трансформаціями. Вивчаючи архівні матеріали, автор намагався висвітлити два основні аспекти: по-перше, чи змінилося соціально-економічне становище регіону після відриву від багатовікової угорської окупації, а по-друге, чи було б більш сприятливим для краю входження до складу інших держав — Польщі, Румунії чи залишення під владою Угорщини (окрім сценарію приєднання до СРСР) [8, с. 40]. Для ґрунтовного аналізу автор дослідив соціально-економічний розвиток краю, політичну ситуацію, стан освіти в першій половині XX століття, а також суспільні процеси, що передували створенню Карпатської

України. Окрему увагу він приділив чинникам, які сприяли пробудженню національно-патріотичного руху на Підкарпатській Русі, зокрема впливу закарпатської еміграції, діяльності Української Військової Організації (УВО) в Закарпатті, формуванню Української Національної Оборони (УНО) та її подальшій трансформації у військове формування «Карпатська Січ», яке стало збройною силою новоствореної держави. Окрім цього, у роботі простежується міжнародний контекст подій: автор аналізує геополітичні передумови, зокрема Мюнхенську угоду 1938 року та Віденський арбітраж 1938-го, що спричинили зміну статусу Підкарпатської Русі та визначили її подальший політичний курс. Також розглядається діяльність уряду автономії на чолі з Августином Волошином та його дипломатичні ініціативи, спрямовані на зміцнення позицій Карпатської України у складних зовнішньополітичних умовах. Використовуючи широкий спектр архівних джерел, спогадів очевидців та наукових публікацій, автор детально аналізує внутрішні й зовнішні фактори, які визначали подальшу долю регіону.

Відповідно до Сен-Жерменського договору 1919 року, Підкарпатська Русь увійшла до складу Чехословацької республіки, всупереч прагненням частини місцевого українського населення до об'єднання з Великою Україною. Незважаючи на міжнародні гарантії автономії, чехословацький уряд не дотримався зобов'язань. Перший губернатор краю Григорій Жаткович, який просував ідею приєднання до Чехословаччини серед української діаспори в США, отримав формальні повноваження й невдовзі подав у відставку на знак протесту.

До 1923 року в регіоні діяла військово-цивільна диктатура, яка обмежувала виборчі права та централізувала контроль із боку Праги. Водночас починає формуватися політичне середовище. Після скасування диктатури політична активність зростає. За спостереженнями Станіслава Аржевітіна, в краї діяло близько двадцяти партій різного спрямування: від чехословацьких урядових (Аграрна, Соціал-демократична, Народних соціалістів, Народних демократів, Людова під проводом А. Волошина) до національних єврейських і промислових об'єднань. На опозиційному крилі мав місце феномен Комуністичної партії (вибори 1924 р. — 39,4%, 1925 р. — 30,8%, 1929 р. — 15,2%, 1935 р.—24,4%) [8, с. 112], що

критикувала діяльність уряду на тлі реальних економічних проблем: занепаду інфраструктури регіону, нестачу продуктів харчування, скрутний майновий стан. До прикладу у 1933 р. мешканці с. Колочава писали лист-вимогу до президента республіки та 8 міністрів щодо вжиття заходів для зупинки їхнього зубожіння [8, с. 69].

Автономно-землеробський союз виступав опозиційною силою, що обстоювала автономію краю та земельну реформу (зокрема розподіл володінь графа Шенборна). У культурній сфері партія орієнтувалася на Товариство ім. О. Духновича та запровадження російської мови замість чеської. Угорське населення підтримувало Мадярську народну партію, яка стабільно набирала близько 10% голосів. Також діяла Руська національно-автономна партія, що з 1935 року діяла легально. Вона сповідувала російський шовінізм, а за її публічними речниками стояли справжні керівники — Стефан Фенцик (згодом засуджений за зраду на користь Угорщини) та Євген Сабов. Поруч існувала Руська націоналістична партія, яка вела антирадянську пропаганду, орієнтувалася на православ'я, але не мала суттєвого впливу.

Освітні процеси на Закарпатті в період чехословацького панування зазнали потужного впливу політики «чехізації», масштаби якої перевершили мадяризацію попереднього періоду. Якщо наприкінці 1920-х років у регіоні діяло 96 чеських шкіл, то через десять років їхня кількість перевищила 400. Це відбувалося всупереч етнічному складу населення: за даними на 1 грудня 1930 року, з 725 357 мешканців Закарпаття українці становили більшість — 446 919 осіб, за ними йшли угорці (109 472), євреї (91 255), а чисельність чехів і словаків разом сягала лише 33 961 особи [8, с. 60]. Яскравим прикладом такої політики стала Колочава, де чеську школу відкрили для 33 єврейських і лише 2 чеських учнів, тоді як народна школа, у якій навчалося 350 русинських дітей, фінансувалася за залишковим принципом. Це призводило до диспропорцій у доступі до освіти серед місцевого населення, а також провокувало загострення відносин між русинами і чехами.

Культурне товариство «Просвіта», засноване в Ужгороді під керівництвом Августина Волошина, прагнуло подолати цю ситуацію шляхом видання книг для

широких верств населення та активної просвітницької діяльності. Однак суперечності з емігрантською діаспорою, яка на початковому етапі фактично контролювала діяльність товариства, спричинили розкол. У результаті було створено «Товариство ім. О. Духновича», яке зайняло русофільську позицію та орієнтувалося на популяризацію «русской культуры». Для «духновичів» основним гаслом було: «Українців не було, немає і не буде — це порожня вигадка» (представник думки Сабов), але їхні опоненти стояли на принципах, що «наречіє» русинів є не що інше як діалект української (представники Волошин та Панькевич). На території Закарпаття розгорталось гостре мовне протистояння між російськими емігрантами (колишніми білогвардійцями, які прибули з Праги й зосередили свою діяльність у гімназії в Мукачеві) за підтримки прибічників «духновичів», з одного боку, і представниками української «Просвіти» — з іншого. У цій боротьбі активно використовувалися маніпуляції та підміна понять: цілеспрямовано змішували значення слів «руській» (московський) і «русинський», що супроводжувалося значним впливом РПЦ. По селах регіону діяли агітатори, які пропагували впровадження російської літературної мови в освіту. Документальні підтвердження цього мовного конфлікту зафіксовані, зокрема, у «Шкільній хроніці» (1920) Колочави (оригінал цього першоджерела зберігається в приватному музеї С. Аржевітіна). Так, 8 жовтня 1937 року в селі відбулося голосування щодо вибору підручників: граматик Сабова (руських, фактично московських) або українських граматик Панькевича. Незважаючи на тиск, маніпуляції та спроби вплинути на вибір громади, 54,56% — проголосували за народну (українську) мову, тоді як 45,44% підтримали московську [8, с. 67].

Оглянувши спектр впливових політичних сил та стан із освітою маємо факт слабого впливу українців на політичні процеси в Закарпатті, що на тлі переважної більшості населення пояснюється слабкістю національних еліт на тлі активної діяльності російської еміграції, чехословацької адміністрації та агентів впливу Угорщини. Проте активне суспільно-політичне життя (1923-1938 рр. на Підкарпатській Русі відбулось вісім виборів) сприяло демократизації та посиленню національних ідей, а політичним елітам дало час на визрівання. Українське

Національне Об'єднання А. Волошина вибороло владу наприкінці 1938 р. та взяло напрямок на створення самостійної держави Карпатська Україна.

Процеси демократизації сприяли поширенню патріотичних рухів, серед яких спортивно-патріотична організація «Січ», заснована у 1900 році. На Закарпатті діяльність цієї організації активізувалася з 1920 року, коли з ініціативи К. Трильовського в Ужгороді був створений Січковий комітет [8, с. 135]. У 1921 році в Берегові, на базі місцевої гімназії, з ініціативи вчителів А. Дідика, К. Заклинського та директора І. Гриця було засновано перший пластовий курінь, що згодом поширив свою діяльність по всьому регіону. Того ж року в Празі відбулося створення Союзу підкарпатських руських (українських) студентів. Починаючи з 1921 року, за дорученням Є. Коновальця на Закарпатті функціонував підпільний крайовий провід Української Військової Організації (УВО), до складу якого входили полковник УГА Клим Степанів, чотар Іван Лопин та редактор газети «Русин» Микола Творида. Експозитура УВО в Чехо-Словаччині мала назву «Крайова команда».

Після Мюнхенської угоди ЧСР попадає під вплив Німеччини. На території Підкарпатської Русі активізуються диверсійні рухи поляків та угорців, після арешту Бородія (спробував доєднати ПР до Угорщини), автономний уряд формує та очолює А. Волошин (25 жовтня 1938 р.). Після Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. Німеччина та Італія відбирають низовини Карпатської України із Ужгородом на користь Угорщини, столиця переноситься у Хуст, відбувається евакуація.

Через Колочаву до Закарпаття намагаються із Станіславщини (тоді Польща) пройти диверсійні польські групи, з іншого боку угорці, чехословацька жандармерія не справляється із викликами. За спогадами колочавця Василя Конара: «Напад польських терористів продовжувався повздовж цілого пограничного кордону. 16 листопада відбувся другий тяжкий бій з ними в синевирській Чорній Ріці, який тривав до ранку...» [8, с. 208] Із щоденника Василя Гренджі-Донського, що висвітлює події жовтня 1938 р. - січня 1939 р., ці напади описуються як системні та узгоджені поляками та мадярами, також на боці угорців виступили

бойовики-чорносотенці С. Френцика. З 10 листопада 1938 р. рішенням МВС Підкарпатської Русі затверджується діяльність організації Народної Оборони «Карпатська Січ» з осідком у Хусті. Автор приводить звіти, листи, юридичні дії щодо реєстрації, статут та програму, інші документи, що висвітлюють діяльність організації в тому числі агітаційні листівки та фото.

12 лютого 1939 р. відбулися вибори до першого Сойму Карпатської України на який обрано 32 депутат. Владу перебирає Українське Національне Об'єднання, результати виборів стали гідною відповіддю Угорщині, що вимагала провести референдум щодо доєднання краю до себе, закарпатці довели — вони визріли до державного життя, за це проголосувало 92,5% [8, с. 255]. 13-14 березня починаються сутички «січовиків» із чеськими вояками під командуванням ген. Прхали, що вважав за недоцільне озброювати українців, бо ЧСР перестала існувати і перейшла під протекторат Німеччини. С. Аржевітін наводить спогади очевидців цих подій, в яких загинули десятки «січовиків», Володимир Бірчак (Пласт) так оцінює ці події: «...сьогодні Січ була розбита, коли б не прихід мадярів, то ген. Прхала був би диктатором Карпатської України» [8, с. 295]. 15 березня 1939 р. вже під гуркіт мадярських гармат на Соймі виголошується незалежність держави Карпатська Україна. Починаються активні бойові дії із регулярною угорською армією, яка ламає спротив ополчення та творить військові злочини, страчуючи без суду «січовиків», по оцінкам В. Бірчака загинуло до 1500 захисників Карпатської України [8, с. 329]. Після звільнення краю від угорської влади радянські органи безпеки, зокрема «СМЕРШ» та НКВС-МДБ, продовжили репресивні заходи. Про це свідчать опубліковані в книзі протоколи допитів та інші архівні документи. Загалом під категорію «Січовики» потрапили близько 10 тисяч осіб, з яких 750 потрапили в оперативну розробку вже на початку 1945 р. [8, с. 322].

Окремий розділ присвячено долі Августина Волошина після його затримання СМЕРШем у травні 1945 р. та етапування до московської в'язниці Лефортово. У дослідженні оприлюднено матеріали з карної справи №17681 та слідчої справи №1244 за звинуваченням Волошина В. І., зокрема: постанову про затримання від 15.05.1945 р., постанову про арешт від 3.06.1945 р., ордер на арешт та обшук №749

від 05.06.1945 р., анкету арештованого, протоколи допитів, медичний висновок начальника санітарної частини Лефортово про потребу стаціонарного лікування, довідку про смерть, а також висновки, акти й інші документи.

Окремим блоком подано спроби української держави та громадськості з'ясувати місце й обставини поховання А. Волошина. Попри численні запити, ФСБ росії заявила про відсутність відповідних відомостей (Додаток В3). Єдине, що вдалося отримати українській стороні, — це копії 77 сторінок карної справи та 22 сторінки особистих документів. Оригінали не були передані з посиланням на закон РФ від 22.10.2004 р. «Про архівну справу».

Станіслав Аржевітін, опрацювавши близько ста кримінальних справ, узагальнив результати у двотомнику «Закарпатська Україна: викорінення Карпатської України». У дослідженні висвітлено передумови утворення Карпатської України, реакцію чехословацької влади на активізацію українського руху та роль ОУН у політичному житті краю. Документально засвідчено діяльність підпільних осередків і збройного опору. Окрему увагу приділено протистоянню угорській окупації 1939 року, зокрема боям Карпатської Січі, а також участі УПА в боротьбі проти угорських і нацистських військ у роки Другої світової війни. Досліджено також антирадянський опір після 1944 року та механізми його придушення радянськими спецслужбами. На основі архівних матеріалів проаналізовано структуру підпільних груп, масштаби репресій і агентурні методи НКВС-МДБ. Використані протоколи допитів, оперативні звіти, матеріали судових справ, що дають змогу реконструювати політику радянської влади щодо ліквідації українського підпілля в регіоні.

У 2023 році НСПУ та НСКУ висунули двотомник «Закарпатська Україна: викорінення Карпатської України» на Національну премію України імені Тараса Шевченка в номінації «Публіцистика, журналістика», що присуджується Указом Президента України [28]. Звичайно у сучасних воєнних умовах перевага в цій номінації надається виданням, які висвітлюють військові подвиги українців.

Висновок до третього розділу

Аналіз третього розділу магістерської роботи дає підстави стверджувати, що науково-дослідницька діяльність Станіслава Аржевітіна становить вагомий внесок у вивчення історії Закарпаття та формування інструментарію локальних студій. Його краєзнавчі розвідки вирізняються глибиною джерельної бази, міждисциплінарністю підходу та намаганням охопити не лише окремі події чи постаті, а цілісні культурно-історичні феномени в історії села Колочава й усього регіону.

Значущим є створення унікального комплексу «Краєзнавча школа Аржевітіних», що поєднує музейну, видавничу, дослідницьку та освітню діяльність. Вона стала платформою для популяризації історико-культурної спадщини не лише в межах Закарпаття, а й у загальнонаціональному дискурсі. Особливу роль у цьому контексті відіграє осмислення історії села Колочава, зокрема земельних, релігійних, освітніх та соціальних процесів, що були предметом системного архівного опрацювання.

У дослідженнях Аржевітіна виокремлюються теми, пов'язані з національно-визвольним рухом на Закарпатті в XX столітті, включно з подіями довкола Карпатської України, діяльністю підпілля ОУН-УПА та радянською репресивною політикою. Дослідник комплексно використовує матеріали кримінальних справ, архіви спецслужб, мемуаристику та пресу, що дозволяє йому відтворити складну картину спротиву радянському режиму на регіональному рівні. Особливої уваги заслуговує його здатність інтерпретувати локальні події в контексті загальноукраїнських і центральноєвропейських процесів, що свідчить про високий рівень аналітичного мислення.

Підсумовуючи, можна констатувати, що дослідницький доробок Станіслава Аржевітіна заповнює суттєві прогалини у висвітленні історії Закарпаття, зокрема у тих аспектах, які тривалий час залишалися поза увагою академічної науки через політичну заангажованість радянської історіографії. Праці Аржевітіна мають як історико-описовий, так і концептуально-аналітичний характер, зберігаючи при цьому документальну достовірність та авторське бачення. Завдяки цьому вони становлять цінний внесок у сучасну українську історичну науку, сприяють

поглибленню регіональних студій і водночас слугують важливим чинником національної пам'яті та ідентичності.

РОЗДІЛ IV. ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

4. 1. Музейницька діяльність

Дослідження історичних подій, вивчення джерел, аналіз архівних документів та розкриття нових фактів — це основні завдання істориків, які формують об'єктивну картину минулого. Втім, не менш важливим аспектом є донесення історичного знання до суспільства, адже навіть найвагоміші відкриття можуть залишитися непоміченими без ефективного їх поширення. Одним із найдієвіших засобів популяризації історії є музеї, які дозволяють зробити історичну пам'ять доступною широкому загалу. Музейна справа не лише сприяє збереженню артефактів минулого, а й допомагає суспільству краще осмислити історичні події через інтерактивні експозиції, реконструкції, документальні матеріали та культурні заходи. Особливо це актуально для регіонів із багатою, але малодослідженою історією, як-от Закарпаття. Саме тут діяльність істориків і краєзнавців сприяє не лише збереженню унікальної спадщини, але й формуванню національної самосвідомості.

Концепція створення не окремого музею, а цілісного музейного комплексу, що відображає сільську архітектуру та побут у різні історичні періоди, була реалізована С. Аржевітіним у комплексі «Старе село Колочава». Цей проєкт об'єднує вісім тематичних локацій: музей-скансен «Старе село», «Колочавська вузькоколія», «Колочавський бокораш», «Бункер Штаєра», «совецька школа», «Чеська школа», «Лінія Арпада», музей-меморіал «Воїнам-інтернаціоналістам», кожна з яких демонструє різні аспекти життя закарпатців, дозволяючи відвідувачам зануритися в історичне середовище та простежити еволюцію культури та традицій регіону (Додаток Г1).

Музей «*Старе село*» є центральним елементом скансену «Старе село Колочава» та унікальним об'єктом, що відтворює традиційний побут закарпатських

верховинців. Він є першим сільським музеєм архітектури та побуту в Закарпатті, який охоплює різні історичні періоди та соціальні верстви населення. Музей відзначається багатством експозицій, які демонструють повсякденне життя, економічну діяльність та культурну спадщину мешканців Карпат.

У музеї представлено близько 20 атракцій та майже 60 екскурсійних об'єктів, що включають традиційні дерев'яні хати, господарські будівлі, млин, кузню, соляну хатину, сільську корчму, адміністративні приміщення та навіть будівлю сільської жандармерії з в'язницею. Особливу увагу привертають інтер'єри житлових і громадських споруд, які автентично відтворюють умови проживання різних соціальних груп — від бідних селян до заможних господарів. Тут можна побачити побутові предмети, знаряддя праці, традиційний одяг, що допомагають глибше зрозуміти життя верховинців у різні епохи.

Музей також містить низку інтерактивних атракцій, які дозволяють відвідувачам безпосередньо зануритися в історичну атмосферу. Серед них — можливість взяти участь у майстер-класах із традиційних ремесел, відвідати тематичні заходи та реконструкції, які оживляють історію. Завдяки такому підходу «Старе село» не лише зберігає матеріальну культуру, а й перетворюється на живий історичний простір, де минуле стає частиною сучасного досвіду. Недаремно музей «Старе село» був визнаний найкращим серед громадських музеїв України у номінації «Традиції та звичаї моєї малої Батьківщини» [40].

Музей «*Колочавська вузькоколія*» відтворює розвиток залізничного транспорту в регіоні. Заснований у 2009 році, він є єдиним музеєм історії залізниці в Закарпатті. Основою експозиції є паровозний ешелон із десяти вагонів, що демонструє різні етапи перевезення пасажирів і вантажів. В експозиції представлено чеські пасажирські вагони, радянський товарняк, угорський вагон для транспортування худоби та вагони для перевезення деревини. Особливою гордістю музею є діючий паровоз, виготовлений у Німеччині в 1951 році, який експлуатувався до 1973 року і був врятований від утилізації. Відвідувачі мають змогу оглянути оригінальні експонати, що розповідають про вузькоколійки

Закарпаття, відчути атмосферу минулого, катаючись на дрезині або у вагончиках-конторі (Додаток Г2).

Музей «Колочавський бокораш» відтворює історію одного з найдавніших та найнебезпечніших ремесел Карпат — бокорашів, або сплавників лісу [30]. Протягом століть вони керували дерев'яними плотами (драбаками), транспортували ними ліс річкою Тересля до місць подальшої переробки. В експозиції музею відтворено процес заготівлі, обробки та транспортування деревини, а також показано складні умови праці бокорашів, які ризикували життям, керуючи плотами на бурхливих гірських потоках. Відвідувачі мають змогу ознайомитися з автентичними знаряддями праці, реконструйованими моделями плотів та побутом цих відважних людей. Атмосферу доповнює скульптурна композиція «Колочавка», що увіковічує традиції закарпатських бокорашів.

Музей «Бункер Штаєра» відтворює один із укриттів українських повстанців на Закарпатті, що діяло під час боротьби проти радянської влади. Бункер, ретельно замаскований у гірській місцевості, слугував прихистком для групи підпільників, які підтримували контакти з ОУН і УПА. В експозиції представлені реконструкції повстанського побуту, включно з таємними ходами, сховищами для зброї та запасів, а також елементи оборонних споруд. Музей створено як пам'ять про діяльність повстанської групи, яку очолював місцевий мешканець Михайло Штаєр [38]. Ця група діяла в період 1949-1957 років, уникаючи переслідувань НКВС завдяки вмінню майстерно маскуватися в гірських лісах Закарпаття. Музей дозволяє зануритися в умови життя українського підпілля та відчути атмосферу спротиву тоталітарному режиму.

Музеї «Чеська школа» та «Радянська школа» в Колочаві відображають різні етапи освітньої історії Закарпаття, ілюструючи зміни в навчальному процесі під впливом політичних режимів. «Чеська школа» знайомить із системою освіти періоду Першої Чехословацької Республіки, коли навчальні заклади регіону зазнали значного впливу чехізації. Вона містить унікальні експонати, що відтворюють атмосферу шкільного життя тих часів, включаючи автентичні меблі, підручники та класні журнали. Державна загальноосвітня школа з чеською мовою навчання

вперше відкрила свої двері у 1931 році. Відвідували її переважно діти місцевих євреїв, а також представників чеської влади — нотаря, урядників та жандармів, яких направили на Закарпаття з Чехії, закрили школу у 1938 р. [67]. У свою чергу, «Радянська школа» демонструє освітню систему періоду після Другої світової війни, коли радянська влада активно впроваджувала свою ідеологію через навчальні заклади. У музеї представлені документи, що висвітлюють політику русифікації, портрети радянських діячів, стенди з навчальних дисциплін та предмети, які відображають життя учнів і вчителів радянської доби. Разом ці музеї дають змогу простежити трансформацію освіти в Закарпатті та її роль у формуванні національної самосвідомості місцевого населення.

Музей «Лінія Арпада» в Колочаві є унікальним відтвореним фрагментом однієї з найбільш укріплених оборонних ліній Другої світової війни. Створений для ознайомлення з військовою історією Карпат, він містить реконструйовані бункери, які слугували оборонними укріпленнями угорських та німецьких військ у 1942-1944 роках [34]. Відвідувачі можуть побачити автентичні зразки військового обладнання, окопні лінії, бетонні піраміди, протитанкові укріплення та вогневі точки. Особливу увагу привертає бункер, який містить збережені артефакти військового часу, такі як гільзи, каски, кабелі зв'язку та елементи фортифікаційних споруд. Ця експозиція дозволяє зануритися в історію воєнних подій у Карпатах і краще зрозуміти стратегічне значення регіону в роки Другої світової війни.

Музей-меморіал «Воїнам-інтернаціоналістам» у Колочаві присвячений військовослужбовцям, які брали участь у збройних конфліктах за межами України, зокрема в Афганістані, Югославії, Іраку та інших регіонах. Експозиція включає бойову техніку, серед якої радянська бойова розвідувально-дозорна машина, військове спорядження, зразки озброєння, медичні інструменти та особисті речі військових [39]. Центральним елементом музею є меморіал загиблим воїнам, що супроводжується документальними матеріалами, фотографіями та артефактами, які відображають історичні події та умови військової служби закарпатців у міжнародних операціях.

Громадська діяльність Станіслава Аржевітіна в Колочаві втілювалася у створенні численних пам'ятників і скульптурних композицій, які не лише зберігають історичну пам'ять, а й формують унікальний культурний простір села. Завдяки його ініціативі та сприянню в Колочаві встановлено понад 30 пам'ятників і меморіальних знаків, що відображають історичну спадщину, вшановують видатних особистостей і символізують культурні традиції, традиційні ремесла та ключові події минулого. Серед них — меморіали «Заробітчанами», «Колочавська мінора Голокосту», «Вчителю з України», «Опришку Шугаю», пам'ятники Тарасу Шевченку, Івану Франку, Роману Шухевичу, а також скульптурні композиції «Покрова Пресвятої Богородиці», «Ісус Христос», «Шабатні гуси» та «Колочавка». Окрему увагу приділено збереженню пам'яті про загиблих героїв, зокрема борців за незалежність України та жертв політичних репресій. Важливою частиною цієї діяльності стало впорядкування та реконструкція місць поховань колочавських січовиків, революціонерів та закарпатських вояків, що загинули в різні історичні періоди. Крім того, у травні 2024 року за ініціативи Станіслава Аржевітіна в Міжгірському ліцеї №2 імені Августина Волошина було встановлено меморіальну дошку на честь першого президента Карпатської України [52]. Завдяки цим ініціативам Колочава стала не лише осередком історичної пам'яті, а й справжньою скарбницею культурної та духовної спадщини Закарпаття. У 2020 році Міжгірська районна рада відзначила заслуги С. Аржевітіна, присвоївши йому звання «Почесний громадянин Міжгірського району», а вже у 2021-му вдячні колочавці назвали одну з головних вулиць села «Імені сім'ї Аржевітіних» (Додаток ГЗ).

Така висока концентрація музеїв у невеликому населеному пункті сприяла не лише збереженню історичної спадщини, а й перетворенню Колочави на важливий туристичний центр Закарпаття. Збільшення кількості мандрівників та туристів активізувало місцеву економіку, стимулювало розвиток сфери послуг, зокрема готельно-ресторанного бізнесу, транспорту та торгівлі. Відкриття музеїв привернуло увагу не лише дослідників та краєзнавців, а й широкого загалу відвідувачів, що зацікавилися культурно-історичною спадщиною регіону.

У селі Переселення Кагарлицького району Київської області, в батьківській хаті Станіслава Аржевітіна, було створено музей-садибу «Переселення». Цей музей відкрито в 2012 році та присвячено збереженню історії та культури українського села центральної України середини ХХ століття. У процесі створення музею було зібрано та відновлено автентичні предмети побуту, знаряддя праці, меблі та особисті речі родини Аржевітіна. Особлива увага приділялася деталям, щоб максимально точно передати умови життя того часу. Експозиція музею включає традиційні українські вишиті рушники, глиняний посуд, дерев'яні меблі, старовинні фотографії та документи, що ілюструють цілу епоху селянського життя з його голодоморами, війнами, репресіями, колективізаціями, розстрілами, труднощами тощо і, головне, щасливим великородинним традиційним життям [11, с. 366].

Окрім внутрішнього оздоблення, на території садиби відтворено типові господарські споруди, такі як комора, хлів та криниця, що дозволяє відвідувачам повністю зануритися в атмосферу українського села минулого століття. Музей-садиба «Переселення» став важливим культурним осередком, який не лише зберігає історичну спадщину, а й слугує місцем проведення освітніх заходів, екскурсій та майстер-класів для молоді й усіх, хто цікавиться українською культурою. У цьому ж селі С. Аржевітін встановив пам'ятник Тарасу Шевченку.

Набутий досвід у створенні сімейного музею знайшов продовження у приватному музеї С. Аржевітіна в м. Києві, де зібрано декілька десятків тематичних експозицій. Колекція музею включає понад 150 фото- і газетних альбомів (60 тис. фото), 120 систематизованих архівних видань, а також різноманітні матеріали, що висвітлюють фінансово-економічну та громадську діяльність. В окремій колекції перебувають законопроекти та діючі закони авторством Аржевітіна. Збережений архів банку «Ажіо», документи Ради українського козацтва при Президентові України, матеріали Громадської ради при Національному банку України, архів законодавчих ініціатив, а також напрацювання кафедри банківської справи КНЕУ. Окрему увагу в музеї приділено експозиції «1000 перемог Станіслава Аржевітіна», яка містить документальні підтвердження особистих здобутків у різних сферах діяльності. У спеціально оформлених скриньках та щоденниках зафіксовано понад

1000 досягнень, що охоплюють професійні, наукові та громадські ініціативи. Ця експозиція є частиною ширшого музейного проєкту, спрямованого на збереження історичних матеріалів і відображення внеску у розвиток суспільних та культурних ініціатив.

У контексті музейної діяльності С. Аржевітіна важливе місце займає його архівна робота, спрямована на систематизацію та збереження історичних матеріалів. На базі *приватного музею* сформовано масштабні документальні зібрання, серед яких особливе значення має колекція «Колочава». Вона включає понад 150 томів — книг архівних копій, отриманих із державних архівів, а також велику кількість оцифрованих матеріалів, що містять історичні документи, газетні публікації та дослідницькі матеріали. Цю колекцію та електронну версію інших документів Аржевітін готує для передачі в архів села Колочава. Окрім цього, у музеї представлено архів «Закарпаття», основу якого склало зібрання фотокореспондента Володимира Чмира. Ця колекція охоплює період 1950-1984 рр. і містить 60 тематичних розділів із понад 10 тисячами фотографічних матеріалів, що відображають суспільно-політичні процеси Закарпаття другої половини ХХ століття. Вагоме місце у музейному зібранні посідає архів газетних публікацій про банк «Ажіо» та діяльність Аржевітіна, який формується з 1991 року та нараховує близько 10 тисяч фрагментів періодичних видань, частина з яких передана до бібліотек Києва та Ужгорода.

У межах своєї науково-дослідницької та громадської діяльності С. Аржевітін зробив значний внесок у розвиток архівної справи України. Його допомога галузевим архівам включала матеріальну підтримку, участь у збереженні та оцифруванні документів, а також особисту роботу з архівними фондами. Неодноразово надавав матеріальну допомогу Державному архіву Закарпатської області, архівній службі Закарпатського обласного управління СБУ, брав участь у ремонті Берегівського відділення ДАЗО тощо [11, с. 563].

Важливою складовою його діяльності стало поповнення фондів Національного музею історії України у Другій світовій війні, куди було передано значну кількість історичних документів і артефактів, що висвітлюють національно-

визвольний рух та ключові суспільно-політичні події XX століття. Визнанням його внеску у збереження та дослідження історичної спадщини стало запрошення до складу Наглядової ради Музею (Додаток Г4).

4. 2. Збереження народних традицій: фестивалі та школи в с. Колочава

Фестивальний рух у Колочаві став важливим напрямом культурно-просвітницької діяльності Станіслава Аржевітіна, спрямованим на збереження народних традицій та популяризацію нематеріальної культурної спадщини регіону. Його ініціативи сприяли розвитку місцевих етнографічних заходів, які залучають як місцеву громаду, так і дослідників, етнографів та туристів.

Одним із ключових фестивалів, започаткованих у Колочаві, є «Колочавська ріплянка», що популяризує традиційну страву закарпатських горян — ріплюнку, яка століттями була основою місцевого харчування. Фестиваль поєднує гастрономічну складову з етнографічними дослідженнями, реконструкціями кулінарних традицій та майстер-класами з приготування цієї страви. Традиція приготування «Ріплюнки» в с. Колочава включена до регіонального переліку елементів нематеріальної культурної спадщини Закарпаття [64].

Щорічно в Колочаві відбувається фестиваль «День села», що об'єднує мешканців, гостей та вихідців із села. У рамках заходу проходять культурно-історичні презентації, фольклорні виступи та майстер-класи народних ремесел, спрямовані на збереження і передачу традицій молодшому поколінню. Як правило, сценарії свята розробляються С. Аржевітіним та його командою з музейного комплексу.

Окрему категорію фестивалів складають заходи, спрямовані на відродження та популяризацію народних обрядів і звичаїв різних етнічних груп, що історично проживали в Закарпатті. Фестиваль «Закарпатська свальба» знайомить учасників із традиційними шлюбними обрядами закарпатців, демонструючи весільні звичаї, пісні, танці та національний одяг. У свою чергу, фестивалі чеської культури, угорської культури, єврейської культури акцентують увагу на культурному

розмаїтті регіону, представляючи народну музику, національні кухні, побутові традиції та ремесла цих народів.

Значний інтерес викликають заходи, присвячені військово-історичній тематиці. Фестиваль «Афганської пісні», який проводиться в пам'ять про воїнів-інтернаціоналістів, що брали участь у бойових діях в Афганістані, став важливим елементом вшанування героїзму закарпатців у військових конфліктах XX століття.

Щороку в березні у Колочаві відбувався фестиваль «Долина крокусів», що привертав увагу як місцевих мешканців, так і туристів, популяризуючи природну спадщину регіону. У той же час серед представників діаспори організовувалися фестивалі «Дні колочавської культури» в Києві та Ужгороді, які сприяли збереженню культурної ідентичності вихідців із Закарпаття та зміцненню зв'язків між поколіннями.

Різноманітність фестивальних ініціатив у Колочаві значною мірою стала можливою завдяки діяльності Красзнавчої школи Аржевітиних, яка активно підтримувала розвиток локальних культурних проєктів. Водночас із початком повномасштабного вторгнення росіян у 2022 році проведення більшості традиційних фестивалів було призупинене. Однак, на партнерських засадах музейний комплекс «Старе село Колочава» продовжив функціонувати як майданчик для тематичних заходів. Одним із таких став «ECO FILM FESTIVAL», ініційований командою ГО Chysto.de за підтримки Колочавської сільської ради. Фестиваль, присвячений екологічним темам, відбувається на честь його засновника, захисника України Романа Жука, який навесні 2022 року загинув у війні, відстоюючи незалежність країни [72].

У межах цього дослідження видається доцільним звернутися до докладного аналізу ключових фестивалів, адже саме через їхній зміст, організаційні особливості та тематичне наповнення можна повніше простежити, як відбувається актуалізація історичної пам'яті, популяризація культурної спадщини та відтворення традицій у сучасному житті Колочави.

Фестиваль «Колочавська ріплянка», заснований 15 червня 2013 року з ініціативи Станіслава Аржевітіна, став унікальним гастрономічним заходом,

спрямованим на збереження традиційної кулінарної спадщини Закарпаття та популяризацію місцевої культури. Центральною подією фестивалю є конкурс з приготування ріп'янки — традиційної для Колочава страви, яка століттями формувалася під впливом гірських умов життя. Ріп'янка — це страва на основі картоплі (яку в регіоні називають ріпою), звареної та змішаної з кукурудзяним борошном («мелайним») [22, с. 183]. Процес приготування потребує спеціальної техніки — пресування за допомогою токаняника (товкачки), що додає страві особливої текстури. Фестиваль пропонує відвідувачам не лише скуштувати традиційну ріп'янку в різних варіаціях, а й ознайомитися з локальними рецептами, збереженими в родинах протягом поколінь.

Фестиваль проходить у музейному комплексі «Старе село Колочава», що додає події етнографічного та історичного контексту [22, с. 184]. Учасники мають змогу не лише спостерігати за приготуванням страви, а й долучитися до майстер-класів із традиційної кулінарії. Кулінарний конкурс є основною частиною заходу: місцеві господині змагаються у майстерності приготування ріп'янки за автентичними рецептами. У перший рік фестивалю на приготування страви було використано понад два центнери кукурудзяного борошна.

Окрім гастрономічного змагання, фестиваль охоплює різноманітні культурні активності, зокрема виступи фольклорних колективів, театралізовані дійства, демонстрацію традиційних ремесел. Учасники мають можливість відвідати тематичні локації музею, що відтворюють побут закарпатських жителів різних історичних періодів. Фестиваль «Колочавська ріп'янка» не лише сприяє популяризації місцевої кухні, а й виконує важливу соціальну функцію — залучає громаду до активного збереження власної культурної спадщини. Він став не тільки гастрономічним святом, а й подією, що об'єднує мешканців та гостей Колочава навколо спільних традицій.

Фестиваль «Закарпатська свальба», започаткований у 2016 році, відтворює традиційне закарпатське весілля за участі реальної пари. Дійство розпочинається у селі Німецька Мокра, де трембіти сповіщають про початок святкування. У садибі нареченого відбувається обряд «відпрощування», під час якого батьки

благословляють сина на одруження. Після цього весільний кортеж на бричках, супроводжуваний музикантами, вирушає до Колочава. Основна частина фестивалю проходить на території музейного комплексу «Старе село Колочава», де відбуваються традиційні весільні ритуали: «викуп молодої», обмін короваями, закосичення молодого та дружбів, а також «затанцювання свальби» — перший танець молодят [25]. Театралізоване дійство відтворює особливості весільних традицій регіону, залучаючи гостей до інтерактивної участі у святі.

Щороку навесні село Колочава перетворюється на справжню квіткову казку завдяки цвітінню шафрану Гейфеля, відомого також як крокус. Це унікальне природне явище приваблює численних туристів, які прагнуть насолодитися фіолетовим килимом квітів, що вкриває територію музейного комплексу «Старе село». Перші крокуси зазвичай з'являються наприкінці березня і масово цвітуть до кінця квітня, створюючи неповторну атмосферу весняного пробудження природи. Шафран Гейфеля є рідкісною рослиною, занесеною до Червоної книги України, тому в Колочаві його ретельно охороняють, забезпечуючи збереження цього природного скарбу для майбутніх поколінь.

Під час цвітіння крокусів у Колочаві проводиться фестиваль «Долина крокусів», який збирає любителів природи та поціновувачів автентичної культури. У рамках фестивалю відвідувачі мають можливість не лише милуватися квітучими полями, але й брати участь у різноманітних майстер-класах, дегустаціях місцевих страв та ознайомитися з традиціями регіону. Це свято сприяє популяризації екотуризму та збереженню природної спадщини Закарпаття.

Крім фестивальної діяльності, важливим аспектом культурного відродження Колочава стало заснування освітніх ініціатив, спрямованих на збереження та популяризацію традиційних ремесел. Однією з найбільш значущих таких ініціатив стала Школа вівчарства, започаткована за ініціативи Станіслава Аржевітіна, що відтворює автентичний досвід карпатського вівчарства. Вона є не лише унікальним культурно-освітнім проєктом, а й частиною ширшої програми збереження традиційних господарських практик гірських регіонів.

Протягом літнього періоду школа функціонує як інтерактивний освітній простір, що імітує традиційні умови життя карпатських пастухів. Навчальна програма включає в себе майстер-класи з випасу овець, доїння, виготовлення бринзи та вурди, ознайомлення з методами обробки молочної продукції та збереження її в умовах високогір'я. Для відвідувачів передбачено можливість проживання у тимчасових колибах, що дозволяє зануритися у побут вівчарів і вивчити їхній спосіб життя безпосередньо в польових умовах [60].

Окрему увагу в рамках школи приділено традиційній гастрономії. Учасники мають змогу власноруч приготувати та скуштувати тукан — страву з кукурудзяного борошна, що є основною їжею пастухів. Крім того, відвідувачам демонструють процес виготовлення жентиці — сироватки, яка залишається після варіння бринзи і є важливим елементом харчування вівчарів [70]. Автентичність досвіду посилюється можливістю долучитися до обрядів, пов'язаних із проводами отар на полонини.

Проект «Школа вівчарства» був підтриманий у рамках ініціативи «Вівчарство — давнє карпатське ремесло», яка у 2020 році здобула перемогу в конкурсі Асоціації органів місцевого самоврядування «Євро регіон-Карпати-Україна». У межах реалізації цієї програми було облаштовано укул (спеціальну зону для доїння овець), зведено оглядову колибу, встановлено інформаційні стенди та придбано традиційні інструменти вівчарів — бербениці, гелети, баталови, казани тощо [70].

Школа вівчарства у Колочаві є не лише освітнім, а й економічним проектом, що сприяє розвитку екотуризму та залученню додаткових ресурсів до місцевої громади. Вівчарське господарство в минулому було основним джерелом доходу для жителів регіону, а створення умов для ознайомлення з цим ремеслом дозволяє актуалізувати його значення в сучасному контексті. Окрім туристів, які прагнуть отримати автентичний досвід, ініціатива спрямована на формування інтересу до традиційних ремесел серед молоді, що є необхідною умовою для їхнього подальшого збереження та розвитку.

Таким чином, започатковані Станіславом Аржевітіним фестивалі та освітні ініціативи не лише сприяють збереженню культурної спадщини Колочава, а й формують цілісну систему популяризації традицій регіону, залучаючи до цього процесу як місцевих мешканців, так і широку аудиторію гостей та дослідників.

Крім того в селі є більше 15-ти різноманітних принад для туристів (форелеве господарство, парк папуг, мінеральні чани тощо), а музеї Аржевітіна час від часу стають «театралізованими» на замовлення туристичних груп чи телебачення.

Визнання Колочава одним із фіналістів національного відбору міжнародної ініціативи Best Tourism Villages 2025, започаткованої ООН Туризм, стало важливим свідченням високого рівня збереження культурної спадщини та розвитку туристичної інфраструктури села. Колочава разом із Синевирською Полянню та Криворівнею представлятиме Україну у світовому конкурсі як приклад громади, що гармонійно поєднує автентичну історико-культурну традицію з інноваційними підходами до сталого розвитку регіону [17].

4. 3. Бібліографія та кінографія

Колочава, як унікальний осередок народної культури та історичних трансформацій, неодноразово ставала об'єктом уваги кінематографістів і письменників. Завдяки зусиллям Станіслава Аржевітіна, значна частина цих творів була віднайдена, перевидана або адаптована для сучасного глядача, що сприяло ширшому визнанню Колочава в українському та європейському культурному просторі.

Зокрема, 5 червня 2010 р. в рамках Днів Колочава в Ужгороді у Закарпатському обласному театрі ляльок «Бавка» відбувся спеціальний кінопоказ, організований за підтримки Аржевітіна, де глядачам було представлено 11 повнометражних кінострічок (всього їх нараховується 15) [68], що знімалися на території села та висвітлюють історію і побут колочавців. Станіслав Михайлович переконував учасників заходу, що «Колочава — сільська столиця закарпатського кіно». Серед них окрему увагу привернув фільм «Марійка-невірниця» (режисер Владислав Ванчура, сценарій Івана Ольбрахта та Карела Нового), відредагований радянською цензурою та переданий празькою кіностудією «Баррандов» Київській

кіностудії ім. О. Довженка у 1977 році. Цей фільм поєднував етнографічні реалії та драматичний сюжет, де головні ролі виконували не професійні актори, а місцеві мешканці. Такий підхід зробив стрічку автентичною, дозволяючи зафіксувати на плівці побут, одяг, звичаї та мову мешканців Закарпаття. Також було продемонстровано фільм «Микола Шугай» (1947), створений за мотивами роману Івана Ольбрахта, який завдяки ініціативі Аржевітіна у 2007 році був продубльований українською мовою, надавши нове життя кінематографічному осмисленню історії села.

Приклад чеського письменника Івана Ольбрахта, який через свої твори зробив Колочаву відомою в європейському культурному просторі, надихнув Станіслава Аржевітіна на створення низки кінематографічних проєктів, що відобразили багатогранну історію цього унікального регіону. Його кінематографічна діяльність стала продовженням зусиль із збереження та популяризації історичної пам'яті Закарпаття, а також формуванням нового способу розповіді про Колочаву через кіно.

Серед авторських робіт Аржевітіна особливе місце займають фільми «Стежками опришків, або Повернення Шугая» (2004) та «Колочавські повстанці» (2010), сценарії до яких він написав особисто. Обидві стрічки присвячені тематиці боротьби за свободу: перша розповідає про легендарного «опришка» Миколу Шугая, а друга, під керівництвом режисера Владислава Таранюка та знімальної групи Національної кіностудії ім. О. Довженка, висвітлює драматичні події — про спротив радянській владі після завершення Другої світової війни. Відзначається, що у цих фільмах не знімалися професійні актори — ролі виконували колочавці та колеги Аржевітіна з банку «Ажіо», що додавало стрічкам документальної достовірності та автентичності. Основною сюжетною лінією фільму «Колочавські повстанці» є боротьба антирадянського підпілля, зокрема групи Штаєра, яка до 1955 року діяла у лісах навколо Колочави, продовжуючи опір новій владі. Сценарій, заснований на архівних матеріалах [68], є прикладом історичної реконструкції, що поєднує документальні свідчення та художній виклад. Окремо варто згадати його

роботу над стрічкою «Колочавський вчитель» (2009), що висвітлює освітні традиції регіону та роль педагогів у культурному розвитку села.

Документальні фільми «Ольбрахт і Колочава» та «Пам'ять і примирення», створені за сценаріями Станіслава Аржевітіна, є важливими візуальними дослідженнями історії Колочава, її постатей та складних історичних періодів. Ці роботи, режисовані Сергієм Губським, поєднують архівні документи, свідчення очевидців та художні реконструкції, що дозволяють переосмислити як культурну, так і політичну роль Колочава в історії Закарпаття. «Ольбрахт і Колочава» розповідає про подорож чеського письменника Івана Ольбрахта до Закарпаття у 1931 році та його глибоке дослідження життя колочавських горян [73]. Письменник, зацікавлений соціальними реаліями регіону, занурився у побут місцевих мешканців, записував народні перекази, аналізував соціальну структуру закарпатських сіл і в результаті створив літературний образ Колочава як простору свободи, але водночас і соціального конфлікту. Ольбрахт не тільки досліджував матеріали, а й фактично вплинув на формування європейського сприйняття Закарпаття. Його твір «Микола Шугай — розбійник», що ліг в основу цього фільму, зробив Колочаву відомою за межами України.

Водночас у стрічці аналізується вплив письменника на історичну пам'ять регіону та культурні ініціативи, пов'язані з його постаттю. Зокрема, у фільмі згадується про Музей Івана Ольбрахта, відкритий у Колочаві з ініціативи сільської громади, встановлення пам'ятника письменнику та збереження місць, де він працював [74]. У стрічці також представлено матеріали про зйомки чеського фільму «Марійка-невірниця» (1933), що став першою кінематографічною фіксацією традиційного закарпатського побуту. Фільм піднімає важливі питання, пов'язані з переосмисленням історії через культуру та популяризацію спадщини Колочава в європейському контексті.

Інший документальний проєкт Аржевітіна, «Пам'ять і примирення», досліджує історичні потрясіння, які пережила Колочава у XX столітті. У фільмі висвітлюються події Другої світової війни, що мали критичний вплив на місцеве населення. Особливий акцент зроблено на долях колочавців, які були змушені

воювати на боці різних армій. Одні служили у складі угорської армії, інші вступили до лав чехословацького війська, частина воювала в Червоній армії, частина колючавців боролась в загонах УПА, а окремі молоді люди були мобілізовані в допоміжні служби Вермахту. Усе це створювало ситуацію, коли родини розривалися, а брати могли опинитися по різні боки фронту [18]. Окрему увагу приділено трагічній долі єврейської громади Колочава, яка у період угорської окупації була депортована до нацистських концтаборів. Фільм містить свідчення нащадків колючавських євреїв, які розповідають про своїх рідних, що загинули під час Голокосту [75]. Використані архівні матеріали показують масштаби репресій проти євреїв у Закарпатті та наслідки цієї трагедії для регіону. Також у стрічці розглянуто повоєнні репресії радянської влади, що стали ще одним випробуванням для мешканців Колочава. Значна кількість чоловіків, які не бажали служити в угорській армії і нелегально переходили кордон СРСР — були примусово депортовані до ГУЛАГу на 3-5 років, а потім мобілізовані до чехословацького корпусу. Серед героїв фільму — нащадки репресованих, які розповідають про долі своїх батьків та дідів, їхнє повернення або трагічні загибелі у таборах. Важливим аспектом фільму є меморіальна робота, спрямована на увічнення пам'яті загиблих. Показано процес встановлення меморіальних плит у Колочава, які містять імена жертв воєнних подій та політичних репресій. Підкреслюється значення таких ініціатив у подоланні історичних протиріч і необхідності об'єктивного погляду на події минулого.

Станіслав Михайлович під час презентації нової книги традиційно демонструє аматорський фільм на відповідну тему. Так, книгу «Колочава. Шугаї» супроводжувала стрічка «Повернення Шугая», «Колочава. Група Штаєра» — фільм «Колочавські повстанці». Окрему серію фільмів присвячено й історії шкільництва в Колочава, зокрема книгу «Колочава. Шкільництво» було представлено фільмами «Колочавський вчитель» і «Випускник — 78». Відкриття чергового пам'ятника також постійно супроводжується телепередачами на регіональному та центральному телебаченні.

Крім історичних аспектів, ці фільми мають і важливий соціокультурний вимір. Вони демонструють, як історія може бути осмислена через особисті долі людей, архівні матеріали та культурні ініціативи. Фільми не лише зберігають пам'ять про події минулого, а й спонукають до критичного переосмислення історичних наративів. Завдяки кінематографічним проектам Аржевітіна Колочава перетворилася на важливий центр збереження історичної спадщини Закарпаття через кіномистецтво. Його авторські стрічки не лише документують минуле, але й формують сучасний образ села, його культурну ідентичність та унікальну спадщину.

Як було акцентовано раніше (Розділ 3.2, 3.3), значний внесок у дослідження історії Колочава та Закарпаття зробив Станіслав Аржевітін, створивши низку ґрунтовних праць, що комплексно висвітлюють різні аспекти розвитку цього регіону. Його книгографія охоплює як історію окремого села, так і масштабні політичні та соціальні процеси, що мали вплив на все Закарпаття. Станіслав Аржевітін поставив перед собою амбітну мету — створити серію з десяти книг (дев'ять вже вийшли з друку), присвячених різним аспектам життя та історії села Колочава [48]. Завдяки детальному аналізу архівних джерел, свідчень очевидців та систематизації раніше невідомих матеріалів, ці дослідження стали важливими джерелами для науковців, краєзнавців та всіх, хто цікавиться історією краю.

Дослідження Колочава представлене виданнями «Колочава. Земля» (2023), «Колочава. Релігія» (2007), «Колочава. Шкільництво» (2019) та «Колочава. Шугаї» (2006), що охоплюють питання земельних відносин, релігійної ідентичності, розвитку освіти та феномену опришківського руху. Вони містять унікальні архівні документи, які дозволяють відтворити історичну тяглість громади та процеси, що впливали на її соціокультурний розвиток.

Окремо слід відзначити праці, присвячені історії Карпатської України та антирадянського опору, зокрема «Карпатська Україна: епоха в добі» (2013), двотомник «Закарпатська Україна: викорінення Карпатської України» (2020) та «Група Штаєра» (2024), що досліджують національно-визвольні процеси, боротьбу українців за автономію і незалежність України, репресії окупаційних урядів. Вони

ґрунтуються на широкому масиві джерел, зокрема матеріалах спецслужб, і дозволяють простежити механізми знищення громадянського та політичного руху у Закарпатті.

Актуальність, наукову точність і глибину цих праць неодноразово відзначали історики, краєзнавці та дослідники у передмовях до цих видань. До кожної книги є вступне слово відповідного за фахом доктора наук чи професора та вступне слово колючавця. Фахівці звертають увагу на значення цих книг для вивчення регіональної історії, їхню роль у заповненні «білих плям» [51] у дослідженні Закарпаття та Карпатської України. Ці оцінки дозволяють говорити про видання Аржевітіна як про важливий внесок у сучасне історіописання.

У цьому розділі надається слово науковцям, які аналізують значення праці Станіслава Аржевітіна, її методологічні особливості та внесок у вивчення історії Закарпаття.

Учений секретар Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук Олександр Рубльов у передмові до видання «Історія верховинського села Колочава. Шугаї» (2006) підкреслює масштабність і новаторський характер пошукової роботи Станіслава Аржевітіна, спрямованої на реконструкцію біографії Миколи Сюгая — одного з останніх карпатських опришків. Науковець акцентує увагу на вдалому поєднанні у праці біографічного, фольклорно-етнографічного, мемуарного та історико-краєзнавчого підходів, а також на залученні унікальних архівних джерел. Особливий наголос зроблено на прагненні автора об'єктивно відтворити образ Миколи Сюгая, уникаючи його ідеалізації чи міфологізації. Рубльов відзначає, що дослідження Станіслава Аржевітіна вводить до наукового обігу нові матеріали, які поглиблюють знання про малодосліджені сторінки історії Карпатського регіону.

Доктор історичних наук, фаховий дослідник історії Закарпаття Омелян Довганич схвально оцінив перші історичні праці Станіслава Аржевітіна, зокрема книги «Шугаї» та «Релігія», наголошуючи на їх важливості для регіональної історіографії. Як дослідник, що спеціалізувався на історії Закарпаття у XX столітті, Довганич особливо відзначав складність роботи з архівними матеріалами цього

періоду, оскільки вони тривалий час залишалися малодоступними або зазнавали ідеологічних викривлень. Він наголошував, що С. Аржевітін взяв на себе амбіційне завдання — не лише зібрати унікальні документи, а й ввести їх у науковий обіг. Оцінюючи зміст досліджень Аржевітіна, Довганич підкреслював, що вони базуються на архівних матеріалах спецслужб, які містять дані про політичні переслідування, репресії, а також діяльність ключових національно-політичних організацій Закарпаття у міжвоєнний період та після 1945 року. Багато з опублікованих у працях документів до цього часу залишалися невідомими навіть для професійних істориків. Саме цей комплексний підхід та опрацювання джерел стали основою для визнання досліджень Аржевітіна в історичному середовищі. Оцінка О. Довганича, як визнаного дослідника історії Закарпаття XX століття, надає його передмові особливу вагу. Його висновки становлять фахове визнання внеску Станіслава Аржевітіна у вивчення регіональної історії. Ґрунтуючись на багаторічному досвіді досліджень, Довганич підкреслював, що публікація подібних наукових праць відіграє ключову роль у реконструкції історичного процесу Закарпаття та введенні малодосліджених фактів і джерел у науковий обіг [8, с. 16-17].

У контексті оцінки наукового внеску Станіслава Аржевітіна варто звернути увагу на передмову до видання «Історія верховинського села Колочава. Релігія» (2007), підготовлену докторами історичних наук, професорами Михайлом Болдижаром та Юрієм Сливкою. У вступному тексті Михайло Болдижар наголошує на актуальності дослідження міжконфесійних і міжетнічних процесів у регіоні, підкреслюючи важливість архівної бази, на якій ґрунтується праця. Він надає загальну характеристику релігійної ситуації на Закарпатті у XVII-XIX ст., акцентуючи увагу на необхідності вивчення цих процесів для глибшого розуміння суспільно-політичних змін у регіоні. Юрій Сливка підкреслює оригінальність постановки проблеми — дослідження церковно-релігійного життя села Колочава упродовж кількох століть на основі автентичних документальних джерел. Він високо оцінює зусилля Станіслава Аржевітіна у зборі та систематизації унікальних матеріалів, що вводять до наукового обігу малодосліджені аспекти історії

Закарпаття. Особливу увагу Юрій Сливка приділяє чіткій структурі викладу, яка охоплює чотири великі історичні етапи розвитку церковно-релігійного життя, а також наголошує на важливості надання читачеві можливості самостійного аналізу джерел без нав'язування авторської інтерпретації. Окремо відзначено акуратність у роботі з документами, зокрема мінімальне редагування орфографії без спотворення змісту архівних матеріалів.

Доктор історичних наук Дмитро Веденєєв в передмові до книги «Карпатська Україна: епоха в добі» (2013) наголошує на унікальності Закарпаття як регіону з точки зору його історичної долі, культурної та етнографічної спадщини, а також постійної боротьби місцевого населення за збереження національної ідентичності. Автор передмови особливо відзначає методологічний підхід С. Аржевітіна, який синтезує жанри локальної історії, історії повсякденності та фольклористики. У своїй книзі він використовує широкий спектр джерел — архівні документи, матеріали радянських спецслужб, аналітичні звіти, протоколи допитів, тогочасну періодику та усні свідчення очевидців. Саме такий підхід, на думку Веденєєва, робить працю особливо цінною для розуміння історичних процесів, що визначали долю Закарпаття у XX столітті. У передмові також наголошується на зв'язку історичних подій із сучасними викликами, зокрема питанням «політичного русинства» та міжетнічних відносин у регіоні. Веденєєв підкреслює, що С. Аржевітін залишився вірним своєму творчому прийому — відтворенню історії через призму документальних джерел і людських долі, що дозволяє читачеві не лише зрозуміти політичні процеси, а й відчувати атмосферу тогочасних подій. Крім того, автор передмови звертає увагу на державницьку діяльність С. Аржевітіна, його внесок у вшанування пам'яті Карпатської України та підтримку історичних досліджень. Як зазначає Веденєєв, дослідник поєднує кропітку наукову роботу з громадською, політичною та меценатською діяльністю, спрямованою на збереження історичної спадщини Закарпаття, завдяки таким ініціативам книга «Карпатська Україна: епоха в добі» стає не лише історичним дослідженням, а й важливим інструментом формування національної пам'яті [8, с. 9-15].

Доктор історичних наук, професор, почесний краєзнавець України Роман Офіцинський у своїй рецензії на книгу «Колочава. Група Штаєра» відзначає, що дослідницька робота Станіслава Аржевітіна є винятковою і системною, адже вона триває десятиліттями й охоплює широкий спектр історичних подій та джерел. Офіцинський наголошує, що автор не просто документує події, а комплексно аналізує історичні процеси, вводячи в науковий обіг унікальні джерельні пласти, що вражають подієвістю та фактографізмом [5, с. 7-11]. Особливу цінність дослідження становить використання матеріалів, які раніше були малодоступними. Зокрема, значна увага приділяється темі політичних репресій, що розгорнулися на Закарпатті у післявоєнний період. Аржевітін детально розглядає каральні акції проти підпільників ОУН і бійців УПА, що здійснювалися радянськими спецслужбами через розгалужену мережу агентів та інформаторів. Офіцинський також звертає увагу на важливість книги для візуалізації історичних подій. Він зазначає, що дослідження Аржевітіна стало основою для створення документальних проєктів, зокрема художніх короткометражних фільмів про визвольний рух на Закарпатті. Важливим є й те, що в роботі використано найяскравіші витяги з кримінальних справ, спогади очевидців та фотодокументи, що дозволяє відтворити події в деталях та забезпечує глибоке занурення в історичний контекст. Науковець підкреслює, що книга «Група Штаєра» є не лише дослідницькою працею, а й надійним дороговказом усім патріотам на шляху до інтелектуального осмислення минулого [5, с. 7-11]. Вона заповнює лакуни у вивченні боротьби закарпатців за національну ідентичність і дає змогу краще зрозуміти складні суспільно-політичні процеси, які відбувалися в регіоні у ХХ столітті.

«Закарпаття — це цілий мікрокосм українського західного порубіжжя» [1, с. 12], саме так визначає специфіку регіону академік Національної академії наук України, директор Інституту історії України Валерій Смолій у своїй передмові до фундаментальної двотомної праці С. Аржевітіна «Закарпатська Україна: викорінення Карпатської України» (2020). Він наголошує, що історія Закарпаття є не лише багатовимірною, а й особливо складною, адже впродовж століть вона була

об'єктом геополітичних протистоянь та ідеологічних маніпуляцій. Смолій підкреслює, що дослідження Аржевітіна є безпрецедентним за масштабами, оскільки вводить до наукового обігу унікальну підбірку документів з архівів радянських спецслужб, що раніше були недоступними для істориків. Значна увага приділена систематизації історичних подій, що супроводжується аналізом джерел, які розкривають нові деталі суспільно-політичних процесів у Закарпатті впродовж XX століття. Академік наголошує, що важливим аспектом книги є документальне спростування фальсифікацій та замовчувань, адже тривалий час значні періоди історії Закарпаття піддавалися ідеологічному викривленню. У цьому контексті робота Аржевітіна слугує не лише відновленню історичної правди, а й сприяє формуванню цілісного бачення історії України. Окремо Смолій звертає увагу на характер дослідницької праці Аржевітіна, підкреслюючи, що, попри те що він не є професійним істориком, його видання стало результатом багаторічних, напружених пошукових зусиль дослідника, безмежно залюбленого у свою малу батьківщину [1, с. 13]. Дослідження є результатом багаторічних архівних пошуків і ретельного аналізу джерел, що є частиною безперервного наукового процесу, який триває й надалі.

Наукові дослідження Станіслава Аржевітіна отримали високу оцінку не лише серед істориків, а й відомих громадсько-політичних діячів, які наголошують на їхній значущості для відновлення історичної правди. Державний і громадський діяч, дипломат генерал Василь Дурдинець у передмові до книги «Закарпатська Україна: викорінення Карпатської України» визначає її як перший ґрунтовний історико-документальний путівник по національно-визвольному русі Закарпаття [1, с. 14]. Дурдинець підкреслює глибину архівної роботи, яку автор провів, аналізуючи літерні справи, доповідні записки, контрольно-наглядові документи та кримінальні й оперативно-розшукові матеріали. Аржевітін вперше систематизував значний масив історичних джерел, що дозволило висвітлити малодосліджені аспекти боротьби закарпатських патріотів у контексті загальноукраїнського національно-визвольного руху. Особливу увагу Дурдинець звертає на аналіз діяльності культурно-просвітницьких, молодіжних і військово-політичних

організацій, що формували національну свідомість закарпатців. Він зазначає, що книга вводить у науковий обіг щомісячні оперативно-агентурні звіти радянських спецслужб, які розкривають механізми придушення українського руху в регіоні. Дослідження Аржевітіна суттєво доповнює вітчизняну історіографію, продовжуючи наукові традиції таких дослідників, як Михайло Вегеш, Сергій Віднянський, Андрій Чуткий, Омелян Довганич, Петро Федака, Михайло Токар та інших. На думку Дурдинця, праці «Карпатська Україна: епоха в добі» та «Закарпатська Україна: викорінення Карпатської України» є вагомим внеском у вивчення історії Закарпаття, що розкриває роль місцевих патріотів у боротьбі за українську державність [1, с. 16].

Досягнення С. Аржевітіна (на 2025 рік налічує 1245 позицій), зафіксовані у його щоденнику, увійшли до книги «7 життєвих проєктів Аржевітіна» (2021). Видання було підготовлене його сім'єю до 60-річного ювілею. Особливо цікавими є розділи: «Формула успіху Станіслава Аржевітіна», «10 життєвих принципів» і «Дорожня карта життя».

Висновок до четвертого розділу

Діяльність Станіслава Аржевітіна як дослідника, громадського діяча та мецената відіграє значну роль у популяризації української історії та збереженні культурної спадщини Закарпаття. Його ініціативи, спрямовані на розвиток музейної справи, організацію фестивалів, створення освітніх і кінематографічних проєктів, значно вплинули на збереження історичної пам'яті регіону.

Розвиток музейної інфраструктури, насамперед у Колочаві, став одним із найважливіших досягнень Аржевітіна. Комплекс «Старе село Колочава», що об'єднує 8 музеїв, дозволяє не лише зберегти матеріальну культуру, а й сприяти формуванню національної ідентичності через інтерактивний досвід для відвідувачів. Унікальними є експозиції, що висвітлюють історію місцевих традицій, національно-визвольного руху, релігійної ідентичності та військових конфліктів, у яких брали участь закарпатці.

Сьогодні музейний комплекс «Старе село Колочава» значно перевершує головний закарпатський скансен — «Музей народної архітектури та побуту» в

Ужгороді за площею, кількістю експозицій, музеїв і споруд. Водночас у фондах ужгородського музею на постійному зберіганні перебувають і колочавські експонати, зокрема іконостас церкви Святого Духа, хата-млин та інші.

Важливим елементом просвітницької діяльності стали фестивальні та освітні ініціативи, які спрямовані на відродження народних традицій, зокрема фестиваль «Колочавська ріплянка», «Закарпатська свальба» та культурні заходи, що відтворюють весільні, кулінарні та побутові звичаї регіону. Водночас створення «Школи вівчарства» сприяє не лише збереженню традиційного ремесла, а й економічному розвитку громади через залучення туристів.

Кінематографічна діяльність Аржевітіна сприяла переосмисленню історичних подій Закарпаття через візуальні наративи. Його фільми, зокрема «Стежками опришків», «Колочавські повстанці», «Ольбрахт і Колочава», стали вагомим внеском у збереження історичної пам'яті та популяризацію культурної спадщини регіону.

Книжкові видання Аржевітіна, особливо «Карпатська Україна: епоха в добі», «Закарпатська Україна: викорінення Карпатської України», «Група Штаєра», охоплюють широкий спектр досліджень — від локальної історії окремих громад до аналізу загальноукраїнських національно-визвольних процесів. У своїх працях автор активно вводить у науковий обіг архівні документи спецслужб, матеріали політичних репресій, свідчення очевидців, що дозволяє глибше зрозуміти історичні події.

Наукова спільнота високо оцінила дослідження Аржевітіна. Його праці отримали позитивні відгуки з боку провідних істориків і громадських діячів. Доктор історичних наук Омелян Довганич підкреслював внесок дослідника у вивчення національно-визвольного руху Закарпаття. Академік Валерій Смолій зазначав безпрецедентний масштаб введення в обіг архівних документів, а професор Роман Офіцинський акцентував на системності та унікальності досліджень. Окрім істориків, вагому підтримку працям Аржевітіна висловили й громадсько-політичні діячі, зокрема генерал Василь Дурдинець, який відзначав важливість праць для розуміння боротьби закарпатців за українську державність.

Таким чином, діяльність Станіслава Аржевітіна є прикладом успішного поєднання наукового дослідження та громадської ініціативи, що сприяє як збереженню історичної спадщини, так і популяризації знань про минуле Закарпаття. Тож не випадково колоначавці назвали головну вулицю села, протяжністю майже 4 км, іменем сім'ї Аржевітіних, а науковці Ужгородського національного університету планують використовувати його дослідження для підготовки майбутніх докторів філософії.

ВИСНОВКИ

Дослідження ролі Станіслава Аржевітіна у збереженні історичної спадщини Закарпаття дозволяє зробити низку узагальнень, які мають значення не лише для вивчення регіональної історії, але й для осмислення сучасних процесів збереження історичної пам'яті в Україні. Його діяльність є багатогранною, охоплюючи історичні дослідження, краєзнавчі ініціативи, розвиток музейної справи, кінематографічні та культурні проєкти. Такий комплексний підхід до популяризації історії може слугувати взірцем для реалізації подібних ініціатив у різних регіонах України.

Одним із ключових аспектів роботи Аржевітіна є глибокий аналіз історичних подій на основі архівних джерел, особливо тих, що тривалий час залишалися недоступними або ідеологічно викривленими. Він використав широкий спектр документальних матеріалів, зокрема архіви радянських спецслужб, оперативно-розшукові справи, допити та агентурні звіти, що дозволило відтворити реальну картину політичних репресій та боротьби українців за національну ідентичність у Закарпатті.

Важливим досягненням стало введення в науковий обіг раніше невідомих документів, що значно розширило перспективи дослідження національно-визвольного руху в регіоні. Праці Аржевітіна демонструють інтеграцію мікроісторії в загальнонаціональний історичний процес, адже через долі конкретних учасників боротьби автор реконструює масштабні тенденції ХХ століття — від впливу Августина Волошина до радянських репресій і діяльності українських націоналістичних організацій.

Окрім наукової діяльності, Аржевітін зробив вагомий внесок у розвиток музейної інфраструктури Закарпаття. Найбільш значущим проектом у цій сфері є історико-культурний комплекс «Старе село Колочава», що об'єднує низку музеїв, кожен з яких відображає важливий період історії регіону. Цей об'єкт є прикладом інтеграції результатів історичних досліджень у практичну площину популяризації історичної спадщини. Особливу увагу в музейних проєктах Аржевітіна приділено інтерактивному формату, що дозволяє не лише зберігати матеріальну культуру, а й активно залучати відвідувачів до історичного процесу. Такий підхід є надзвичайно важливим у сучасній музейній справі, адже він сприяє формуванню історичної свідомості у суспільстві, особливо серед молоді.

Однією з важливих складових діяльності Аржевітіна є фестивальний та просвітницький рух, спрямований на відродження локальної культури та традицій. Організація таких заходів, як «Колочавська ріплюнка», «Закарпатська свальба», «Долина крокусів», «День села», «Дні Колочавської культури» сприяє не лише популяризації нематеріальної культурної спадщини, а й підвищенню туристичної привабливості регіону.

Крім того, Аржевітін започаткував Школу вівчарства, яка поєднує традиційні ремесла з сучасними економічними процесами. Це свідчить про розуміння важливості інтеграції історії в повсякденне життя, що сприяє формуванню стійкої національної ідентичності через збереження культурних традицій.

Окремим напрямком діяльності Аржевітіна є кінематографічні проєкти, спрямовані на відтворення історичних подій Закарпаття. Його фільми, зокрема «Колочавські повстанці», «Стежками опришків», «Ольбрахт і Колочава», є важливим інструментом популяризації історії, оскільки створюють емоційно-наративний зв'язок із минулим. Такі проєкти мають значення не лише для популяризації історії серед широкого загалу, а й для її збереження у суспільній пам'яті. Адже візуальна репрезентація історичних подій часто має значно більший вплив на формування суспільної свідомості, ніж суто академічні дослідження.

Високий рівень досліджень Аржевітіна був відзначений провідними науковцями. Академік Валерій Смолій наголошував на масштабності введення в

обіг архівних матеріалів. Професор Роман Офіцинський підкреслював методологічну новизну та системність досліджень. Доктор історичних наук Омелян Довганич акцентував увагу на важливості праць Аржевітіна для розуміння національно-визвольної боротьби закарпатців. Доктор історичних наук Дмитро Веденєєв наголосив на унікальному підході автора до дослідження історії спецслужб та механізмів радянських репресій, відзначаючи комплексний аналіз архівних матеріалів КДБ та їхній зв'язок із національними процесами в Закарпатті. Також його дослідження отримали підтримку з боку громадсько-політичних діячів, зокрема генерала Василя Дурдинця, який відзначав роль його праць у розкритті маловідомих сторінок боротьби українців за незалежність.

Аналіз діяльності Станіслава Аржевітіна демонструє успішний приклад поєднання академічної історії, краєзнавства, музейної справи та культурної політики. Його підхід до вивчення минулого свідчить про те, що популяризація історії може бути ефективним інструментом національної консолідації.

Перспективними напрямками подальших досліджень є поглиблене вивчення документів радянських спецслужб для реконструкції механізмів політичних репресій у Закарпатті, аналіз впливу історико-культурних ініціатив на формування регіональної ідентичності, а також осмислення соціокультурних аспектів збереження традицій у контексті глобалізаційних процесів.

Відповідно, дослідження історичної діяльності Станіслава Аржевітіна наголошує на його внеску у вітчизняну історіографію та демонструє ефективність поєднання наукових досліджень із громадськими ініціативами. На основі комплексного аналізу архівних матеріалів, політичних процесів та суспільних змін у Закарпатті автор сформував нові підходи до вивчення національно-визвольної боротьби, механізмів репресій та політики радянської влади в регіоні. Значущість цієї діяльності виходить за межі академічної історіографії — через музейні, видавничі, кінематографічні та культурні проекти історія Закарпаття отримала практичну реалізацію в суспільному просторі. Започатковані дослідження відкривають перспективи подальшого аналізу соціально-політичних трансформацій, міжетнічних взаємодій та впливу державної політики на регіон, що

дає змогу глибше інтегрувати історію Закарпаття в загальноукраїнський та європейський контекст.

Досвід наукової, краєзнавчої та культурної діяльності Станіслава Аржевітіна є прикладом ефективної інтеграції історичних досліджень, громадських ініціатив і популяризації історичної спадщини у формування національної історичної свідомості в сучасній Україні, що й визначає своєрідну «формулу успіху» його багатогранної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аржевітін С. М. Закарпатська Україна: викорінення Карпатської України. Кам'янець-Подільський : ТОВ "Друкарня "Рута", 2020. Т. 1. 952 с.
2. Аржевітін С. М. Закарпатська Україна: викорінення Карпатської України. Кам'янець-Подільський : ТОВ "Друкарня "Рута", 2020. Т. 2. 1164 с.
3. Аржевітін С. М. Історія верховинного села Колочава. Київ : Видавничий дім "ПЕНМЕН", 2019. Т. 3 : Шкільництво. 1328 с.
4. Аржевітін С. М. Історія верховинського села Колочава. Київ : ТОВ «7БЦ», 2023. Т. 4 : Земля. 640 с.
5. Аржевітін С. М. Історія верховинського села Колочава. Київ : ТОВ "7БЦ", 2024. Т. 9 : Група Штаєра. 1168 с.
6. Аржевітін С. М. Історія верховинського села Колочава. Чернівці : Видавничий дім "Букрек", 2006. Т. 5 : Шугаї. 548 с.
7. Аржевітін С. М. Історія верховинського села Колочава. Чернівці : Видавничий дім "Букрек", 2007. Т. 2 : Релігія. 832 с.
8. Аржевітін С. М. Карпатська Україна: епоха в добі. Передумова утворення, доба незалежності, спогади та документи. Вінниця : Тезис, 2013. Т. 6. 868 с.
9. Аржевітін С. М. (Народний депутат України V скл.). *Верховна Рада України. офіційний веб-портал*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/mps/info/expage/8717/6> (дата звернення: 07.01.2025).
10. Аржевітін С. М. Народний депутат України VI скликання. *Верховна Рада України. офіційний веб-портал*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/mps/info/expage/8717/7> (дата звернення: 07.01.2025).
11. Аржевітін С. М. 7 життєвих проектів Станіслава Аржевітіна. Київ : ФОП Маслаков, 2021. 640 с.
12. Асадчева Т. На Аскольдовій могилі попрощалися з відомим вченим та державним

- діячем Миколою Бідзілею. *Вечірній Київ*. 2023. 17 трав.
URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/82910/> (дата звернення: 02.01.2025).
13. База рятівників. *Портрети UA*. URL: <https://xn--e1agqdganc.com.ua/pravedniki/pages/alphabet/?firstChar=A> (дата звернення: 01.01.2025). (дата звернення: 01.01.2025).
 14. Бідзіля М. Новий шеф київських закарпатців. *Закарпаття онлайн*. URL: <https://zakarpatya.net.ua/Blogs/110555-Novyi-shef-kyivskykh-zakarpattsiv> (дата звернення: 02.01.2025).
 15. Бідзіля М. Товариство закарпатців у м. Києві. *Закарпаття онлайн*. URL: <https://zakarpatya.net.ua/Gromada/Autors/150> (дата звернення: 01.01.2025).
 16. Верховна Рада України. Станіслав Аржевітін: «Закон про козацтво — це лакмусовий папірець національної свідомості політиків». *Голос України*. 2009. 26 лют. URL: <http://www.golos.com.ua/article/174575> (дата звернення: 07.01.2025).
 17. Визначено кращі села України для участі в Best Travel Villages-2025. *UA.IGotoWorld*. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/article/1630_viznachenno-krashi-sela-ukrajini-dlja-uchasti-v-best-travel-villages-2025.htm (дата звернення: 20.04.2025).
 18. Виктор Макар. Пам'ять і примирення 1, 2013. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=519-hU7faus> (дата звернення: 14.02.2025).
 19. Всеукраїнський фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені О. Гончара. *Вікіпедія*. URL: <https://surl.li/vpmjhb> (дата звернення: 21.01.2025).
 20. Горват В. На Затисянщині запрацював музей президента Товариства закарпатців у Києві. *Регіональні новини*. 2024. 28 трав. URL: <https://regnews.com.ua/news/na-zatysyanshhyni-zapraczyuvav-muzej-prezydenta-tovarystva-zakarpatcziv-u-kyyevi/> (дата звернення: 08.12.2024).
 21. Гриб О. Генерал-отаман Аржевітін: гетьманом повинен бути президент. *BBC Ukrainian*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/indepth/story/2004/12/printable/041214_cossack_interview (дата звернення: 07.01.2025).
 22. Делеган М. Краєзнавцями Закарпаття започатковано фестиваль «Колочавська ріп'янка». *Краєзнавство*. 2013. 29 верес. С. 182—185. URL: http://resource.history.org.ua/publ/kraj_2013_3_182.
 23. Делеган М. «Нова Колочава» — унікальний краєзнавчий часопис гірського карпатського села. *Краєзнавство*. 2014. № 1(86). С. 201—203.
 24. Донець І., Делеган М. Київські пагорби не заважають мені бачити колочавські вершини. *Віче*. 2008. № 5. С. 20—23. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/886/> (дата звернення: 07.12.2024).

25. Етнофестиваль «Закарпатська свальба». ООМЦК. URL: <https://zakfolkcenter.info/publ/festyvali/etnofestyval-zakarpatska-svalba/2019-01-04-3201> (дата звернення: 28.01.2025).
26. Казакевич Г. Кельти на землях України: археологічна, мовна та культурна спадщина : наукове видання. Київ : Сергій Наливайко, 2010. 304 с.
27. КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. Аржевітін Станіслав Михайлович. КНЕУ. URL: https://fef.kneu.edu.ua/ua/depts7/k_bankivskoi_spravy/vykkladachi_bs/Arzhevitin.S.M/ (дата звернення: 07.01.2025).
28. Книжка у 2-х томах «Закарпатська Україна: викорінення Карпатської України». Комітет з Національної премії України імені Тараса Шевченка. URL: <https://knpu.gov.ua/archive/knyzhka-u-2-kh-tomakh-zakarpatska-ukraina-vykorinennia-karpatskoi-ukrainy/> (дата звернення: 07.01.2025).
29. Козацький шлях банкіра. Всеукраїнська ГО "Українське Реєстрове Козацтво". URL: http://www.kozatstvo.net.ua/ua/publications/uk_r.php?d=a&i=479 (дата звернення: 07.01.2025).
30. Колочавський бокораш - Колочава. Колочава. URL: <https://kolochava.info/museums/kolochavskij-bokorash/> (дата звернення: 28.01.2025).
31. Коцан В. Науковий збірник закарпатського музею народної архітектури та побуту. Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія». 2021. No. 1 (44). Р. 269—275.
32. Леонов І. Ведмідь, затиснутий добою. Україна молода. 2013. 26 черв. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2291/219/81579/> (дата звернення: 22.01.2025).
33. Леонов І. Примирення по—колочавські. Україна молода. 2013. 2 серп. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/2310/291/82175/> (дата звернення: 31.12.2024).
34. Лінія Арпада - Колочава. Колочава. URL: <http://kolochava.com/ua/selo-10-muzeiv/linia-arpady.html> (дата звернення: 28.01.2025).
35. Літопис Національної спілки краєзнавців України: 2008—2018 рр. До 10-річчя надання спілці краєзнавців статусу національної. / ред. О. П. Реснт ; упоряд.: Є. В. Букет та ін. Київ : НСКУ, 2018. 500 с.
36. Лямець С. Кто поставит подпись на гривне. Киевские ведомости. 2004. 9 груд.
37. Марійка-невірниця (cz, sk) — кіно сусідів. Кіно сусідів. URL: https://www.kinosusidiv.com/program23/marijka?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 28.01.2025).
38. Музей "Бункер Штаєра" в Колочаві - історія УПА. Funtime. URL: <https://funtime.com.ua/art-and-culture/bunker-shtayera-museum> (дата звернення: 28.01.2025).

39. Музей-меморіал воїнам-інтернаціоналістам - Колочава. *Колочава*. URL:<https://kolochava.info/museums/muzej-memorial-voïnam-internaczionalistam/> (дата звернення: 28.01.2025).
40. Музей «Старе село», Колочава. *UA.IGotoWorld.com*. URL: <https://ua.igotoworld.com/projects/kolochava/> (дата звернення: 21.01.2025).
41. На найвищій вежі Мукачівського замку встановили куранти. *Mukachevo.net*. URL: <https://mukachevo.net/news/na-nayvyshchiy-vezi-mukachivskoho-zamku-vstanovyly-kuranty1332.html> (дата звернення: 02.01.2025).
42. Національна спілка краєзнавців України в інформаційному просторі. До 90-річчя журналу «Краєзнавство» / ред. О. П. Реєнт ; упоряд.: Є. В. Букет та ін. Київ : НСКУ, 2017. 183 с.
43. Національна спілка письменників України: довідник / ред. В. Клічак ; іл. С. Тарасенко. Київ : Український письменник, 2023. 1008 с.
44. Національний банк України, Папуша А. Сила Асоціації — у послідовному дотриманні принципів демократії. *Вісник Національного банку України*. 2010. Спецвипуск, присвячений 20-річчю Асоціації українських банків. С. 11—13.
45. Національний банк України. Перші гривні я зберігаю в сімейному архіві як реліквію: Стаття народного депутата України. *Вісник Національного банку України*. 2006. Спеціальний випуск, присвячений 10-й річниці грошової реформи в Україні. С. 69—70.
46. Національний банк України. Філософія першості. Штрихи до портрету Станіслава Аржевітіна. *Вісник Національного банку України*. 1997. № 7. С. 57—59.
47. Національний банк України. Як усе розпочиналося. *Вісник Національного банку України*. 2010. Спеціальний випуск, присвячений 20-річчю Асоціації українських банків. С. 8—10.
48. Нитка В., Пилипчинець В. Буде десять книжок про опришківську Колочава. *Голос України*. 2023. 12 серп. URL: <http://www.golos.com.ua/article/372861> (дата звернення: 07.12.2024).
49. Нитка В., Пилипчинець В. «Шкільництво»: Нова книга Станіслава Аржевітіна. *Голос України*. 2019. 30 листоп. URL: <http://www.golos.com.ua/article/324689> (дата звернення: 07.12.2024).
50. Оголошено конкурс на здобуття Всеукраїнської літпремії імені Зореслава. *Новини Закарпаття*. 2024. 11 жовт. URL: <https://novzak.uz.ua/ogolosheno-konkurs-na-zdobuttya-vseukrayinskoyi-litpremiyi-imeni-zoreslava/> (дата звернення: 22.01.2025).
51. Пилипчинець В. Заповнив «білі плями» історичної правди. *Голос України*. 2020. 24 лип. URL: <http://www.golos.com.ua/article/333660> (дата звернення: 07.12.2024).

52. Пилипчинець В. Меморіальна дошка Волошину з'явилася в Міжгір'ї. *Новини Закарпаття*. 2024. 1 черв. URL: <https://novzak.uz.ua/memorialna-doshka-voloshynu-z-yavylasya-v-mizhgir-yi/> (дата звернення: 28.01.2025).
53. Письменники Закарпаття — лауреати літературних премій. *Комунальний заклад "Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потоушняка"*. URL: <https://www.biblioteka.uz.ua/laureat/byaward.php?award=130> (дата звернення: 22.01.2025).
54. Прес-служба АУБ. Станіслав Аржевітін: «Грошова реформа 1996-го року допомогла стабілізувати економіку, стримати інфляцію, але все одно залишилася некомплексною». *Асоціація українських банків*. URL: <https://aub.org.ua/104/ekspertna-dumka/14207-stanislav-arzhevitin-hroshova-reforma-1996-ho-roku-dopomohla-stabilizuvaty-ekonomiku-strymaty-infliatsiiu-ale-vse-odno-zalyshylasia-nekompleksnoiu> (дата звернення: 02.01.2025).
55. Прес-служба АУБ. Станіслав Аржевітін: «30 років тому Національний банк впровадив революційну систему електронних платежів, яка стабілізувала банківський сектор та зміцнила фінансову незалежність України». *Асоціація українських банків*. URL: <https://aub.org.ua/104/ekspertna-dumka/14193-stanislav-arzhevitin-30-rokiv-tomu-natsionalnyi-bank-vprovadyv-revoliutsiinu-systemu-elektronnykh-platezhiv-iaka-stabilizovala-bankivskiy-sektor-ta-zmitsnyla-finansovu-nezalezhnist-ukrainy> (дата звернення: 15.01.2025).
56. Про Всеукраїнський фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини : Указ Президента України від 12.06.1996 № 422/96.
57. Про затвердження Регламенту Громадської ради при Національному банку України : Рішення Національного банку України від 03.09.2014 № 3-е : станом на 10 верес. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr3-e500-14#Text> (дата звернення: 01.04.2025).
58. Про звільнення Аржевітіна С.М. з посади заступника Міністра України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2006 № 563.
59. Романова З. С кручи заповедного фуникулера открываются новые рыночные высоты. *Деловые новости*. 1995. 23 трав.
60. Русин С. Депутат Станіслав Аржевітін відкрив школу вівчарства. *Gazeta.ua*. URL: <https://gazeta.ua/articles/lviv-newspaper/deputat-stanislav-arzhevitin-vidkriv-shkolu-vivcharstva/166267> (дата звернення: 28.01.2025).
61. Станіслав Аржевітін зняв свою кандидатуру з виборів на користь опозиціонера Кемєняша. *PMG.ua*. URL: <https://pmg.ua/life/28778-stanislav-arzhevitin-znyav-svoyu-kandydaturu-z-vyboriv-na-koryst-opozycionera-kemenyasha> (дата звернення: 07.01.2025).
62. Станіслав Аржевітін репрезентував у Колочаві чергову книжку. *Закарпаття онлайн*.

- URL: https://zakarpatty.net.ua/News/26665-Stanislav-Arzhevitin-reprezentuvav-u-Kolochavi-cherhovu-knyzhku?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 07.01.2025).
63. Станіслав Аржевітін став лауреатом "Карпатської корони-2006". *Закарпаття онлайн*. URL: <https://zakarpatty.net.ua/News/361-Stanislav-Arzhevitin-stav-laureatom-Karpatskoi-korony-2006> (дата звернення: 21.01.2025).
64. Традиційна страва «Ріплянка» с. Колочава Міжгірського району Закарпатської області. *Український центр культурних досліджень*. URL: <https://uccr.org.ua/news/tradytsijna-strava-riplanka-s-kolochava-mizhhirskoho-rajonu-zakarpatskoi-oblasti/> (дата звернення: 01.04.2025).
65. Уколов В. Народні депутати-політики проти депутатів-кнопкодавців. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2007/06/1/3243539/> (дата звернення: 07.01.2025).
66. Церемонія відзначення переможців і дипломантів Першого всеукраїнського конкурсу на кращий громадський музей. *Національна спілка краєзнавців України*. URL: <https://nsku.org.ua/?p=5061> (дата звернення: 21.01.2025).
67. Чеська школа - Колочава. *Колочава*. URL: <http://kolochava.com/ua/selo-10-muzeiv/cheska-shkola.html> (дата звернення: 28.01.2025).
68. Чужа О. У закарпатській Колочаві знімуть художнє та документальне кіно. *Закарпаття онлайн*. URL: <https://zakarpatty.net.ua/News/63714-U-zakarpatskii-Kolochavi-znimut-khudozhnie-ta-dokumentalne-kino> (дата звернення: 28.01.2025).
69. Шетеля М. Мені досі чується гул колочавського заводу. *Нова Колочава*. 2012. 1—31 трав. С. 1—2. URL: <http://kolochava.com/assets/files/gazeta/kolochava-24.pdf> (дата звернення: 18.12.2024).
70. Школа вівчарства-Колочава. *Колочава*. URL: <https://kolochava.info/dozvillya/shkola-vivcharstva/> (дата звернення: 28.01.2025).
71. Ющенко виключили з козаків за несплату внесків. *Українська правда*. 2004. 12 серп. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/08/12/3001802/> (дата звернення: 02.08.2025).
72. Як в Колочаві пройшов перший день фестивалю «ECO FILM FESTIVAL». *Район. Хуст*. URL: <https://khust.rayon.in.ua/news/731266-yak-v-kolochavi-proyshov-pershiy-den-festivalyu-eco-film-festival> (дата звернення: 28.01.2025).
73. Kolochava. Ольбрахт і Колочава (частина 1), 2010. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VL-gGuutXhw> (дата звернення: 14.02.2025).
74. Kolochava. Ольбрахт і Колочава (частина 2), 2010. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=17t61MjUQVI> (дата звернення: 14.02.2025).

75. Kolochava. Пам'ять і примирення (частина 2), 2010. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=EFaOLGUFUno> (дата звернення: 14.02.2025).
76. М. В. Члена Правління НСКУ Станіслава Аржевітіна нагороджено відзнакою «За розвиток Закарпаття». *Національна спілка краєзнавців України*. URL: <https://nsku.org.ua/?p=13331> (дата звернення: 03.01.2025).
77. National Bank of Ukraine. The Public Board of the NBU Council Becomes Operational. *National Bank of Ukraine*. URL: https://bank.gov.ua/en/archive-news/all/40347837-the-public-board-of-the-nbu-council-becomes-operational?utm_source=chatgpt.com (date of access: 02.04.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А1

Бібліографія історичних праць С. Аржевітіна, присвячені історії села Колочава та Закарпаття

Додаток Б1

Телеграма про створення «Укрпостачбанку»

3

**ГОСУДАРСТВЕННЫЙ БАНК
С С С Р**

ГЛАВНЫЙ ВЫЧИСЛИТЕЛЬНЫЙ ЦЕНТР

103016, Москва, К-16, Неглинная, 12

11 октября 19 90 г. № 221703

на № _____

О присвоении кодов

ГВЦ Госбанка СССР сообщает Вам, что коммерческий банк "УКРСНАББАНК" зарегистрирован в Общесоюзном классификаторе предприятий и организаций (ОКПО), ему присвоены следующие коды по общесоюзным классификаторам:

ОКПО	-9804998	(идентификационный код)
СООГУ	-5051	(министерство)
ОКОНХ	-96110	(отрасль)
СОАТО	-1330	(код территории)

Зам. директора

Исп. Воронцова И.М.
928-94-97

В.В. Охалкин

Додаток Б2

Банківський рейтинг газети «Бізнес» 1999 р.

№6 (369), 7 февраля 2000 года

газета БИЗНЕС

Банковский рейтинг '99

НОМИНАЦИЯ: БАНКИР ГОДА -99

 Владимир МАТВИЕНКО , Проминвестбанк Украины 1 место	 Александр ДУБИЛЕТ , КБ "Приватбанк" 2 место	 Александр ДЕРКАЧ , АПЛБ "Аваль" 3 место	 Станислав АРЖЕВИТИН , АБ "Ажис" 4 место	 Игорь ЮШКО , Первый украинский международный банк (ПУМБ) 5 место	 Борис ТИМОНЬКИН , ПУМБ 5 место
---	---	---	--	--	--

Додаток Б3

Українське козацтво проголошує заяву на підтримку В. Ющенка, С. Аржевітин перший зліва в нижньому ряду козаків

Додаток Б4

**Список кандидатів у народні депутати України
(особистий список В. Ющенка, керівника партії НСНУ
із підписами членів президії партії)**

Проект

Додаток 2
до рішення II з'їзду Політичної партії
"Народний Союз Наша Україна"

СПИСОК

кандидатів у народні депутати України
від Політичної партії "Народний Союз Наша Україна",
які рекомендуються для включення у виборчий список
Блоку Ющенка "Наша Україна"

1. Аржевітін Станіслав
2. Вакарчук Святослав
3. Гришко Володимир
4. Забужко Оксана
5. Кличко Віталій
6. Кличко Володимир
7. Криса Марина
8. Левченко Катерина
9. Лижичко Руслана
10. Нанівська Віра
11. Павлишин Марія
12. Петриненко Тарас
13. Прокопович Наталія

пройшов у ВР.

пройшов у ВР.
пройшов у ВР.

The bottom of the document features several handwritten signatures in black ink. There are also some faint, illegible stamps or markings, including what appears to be a circular stamp on the left and some scribbles in the center and right.

Додаток Б5

Більше 30 державних нагород та відзнак С. Аржевітіна

Додаток В1

Перший випуск часопису «Нова Колочава» 1998 р.

Проектний випуск

№ 1 Січень 2008 року

НОВА КОЛОЧАВА

С. КОЛОЧАВА МІЖГІРСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Привітання

Ви тримаєте в руках перший випуск газети «Нова Колочава».

Нова газета-літопис Колочава інформуватиме всіх і кожного про цікаві події з життя села. В районних газетах висвітлюють проблематику всього району, ми ж будемо робити це на рівні нашого села.

Сільський голова та депутат зможе через газету звертатися до жителів села, інформуючи про важливі події, розв'язуючи проблемні питання, чи ділитися планами на майбутнє. Так само я, маючи нові задуми, міг би повідомляти їх вам на сторінках газети. Адже у нас є спільна мета – покращення життя у Колочаві.

Також на сторінках газети ви знайдете публікації про видатних колочаців та інтерв'ю із знайомими сучасниками, статті щодо організації життя, побуту, покращення умов праці, проведення різноманітних свят, фестивалів та інших заходів.

Так само будь-хто з колочаців може написати в газету свою статтю, викласти власні роздуми, привернути увагу до певної проблеми, звернутися до громади, надрукувати привітання чи власні вірші, або розмістити цікаві фото. Газета задумана як своєрідна «народна трибуна» колочаців. Ну і звичайно ж, найактивніших дописувачів чекають сюрпризи.

Безліч наших односельців по кілька місяців, а то й років, перебувають на заробітках. Повертаючись додому, вони зможуть узяти підшивку газет і прочитати про все, що відбувалося за їх відсутності.

Так само емігранти. На сьогодні 30% колочаців розкидані по всій Україні, а сотні живуть у різних країнах світу. Але так далеко від дому, як би добре не велося, там, за океаном, а сум за милою батьківщиною ятриє душу. Завдяки електронному варіанту газети, вони зможуть налагодити контакт з рідною землею, прочитати чи написати щось, і бути почутими, відчувати себе не просто відірваними від рідного ґрунту емігрантами, а часточкою великої дружини Колочаваської родини. Принаймні мені дуже хотілося, щоб колочаці жили з таким відчуттям.

Описуючи події сьогодення, не забуваймо і про минуле. На мою думку, в газеті обов'язково має бути рубрика «Видатні колочаці», адже наша земля дала світу чимало видатних особистостей. Чи знає молоддь, що в Колочаві народився Іван Лугош, який 1747 року видав свій рукопис «Перло дорогоцінне. Життя святих»?

У Колочаві є могила Івашка. А чи всі знають хто це, і що видатне він зробив для Колочави?

А чи знають колочаці своїх найдавніших пращурів, що жили в період пізнього палеоліту 40–10 тис. р. до нашої ери? Адже саме вони створили нуклеус та лоцило, що знайдені на території села! Тож я хотів би знати, чи потрібна ця газета в першу чергу Вам? Які будуть побажання?

Ваші листи ви можете кидати в поштову скриньку, що розташована на фасаді сільради.

Я сподіваюся, що якнайбільша кількість людей зацікавиться і підтримає цю справу, і вже з цього року ми матимемо власну газету.

З повагою до всіх
Народний Депутат України
Станіслав АРЖЕВІТІН.

Юрій ХЛАНТА:
«Минулий рік приніс безліч позитивних змін для Колочави»

Зроблено багато, але належить зробити ще більше для нашого з вами спільного добробуту.

У першу чергу необхідно завершити газифікацію села, щоб у будинках наших було тепло, вирівняти дорогу, щоб і колочацям, і численним гостям села було зручно і приємно нею ходити.

Надалі розвиватимемо перспективну для Колочави туристичну справу. Ну і звичайно, – турбота про дітей. Цього літа у нас були організовані дитячі табори, і всі, хто там відпочивав, лишилися задоволені. За рік у селі народилося близько дванадцяти дітей, тож нашого дитсадочка на сорок осіб вже замало, – треба розширюватися. Сподіваємось цього року налагодити медичне обслуговування та надання ряду інших послуг для покращення якості життя в селі.

А ще Колочава матиме власну газету. Адже село наше велике, новин багато, тож, думаю, всі будуть долучатися до її створення.

Хочу побажати усім Вам у новому році щастя, миру і злагоди в домі, взаєморозуміння, співпраці та творчої активності.

Ну і звичайно, добробуту нашому земляку, Станіславу Михайловичу Аржевітину, та його родині. Він багато робить для села, за що йому велика подяка!

Усі ми будемо раді вітати і підтримувати його ініціативи.

Думаю, на сторінках наступного номера газети ми з депутатами села зможемо подати свої звіти та поділитися планами на 2008 рік.

Бесіду вел
Наталка ПРИСТУП.

Шановні односельці!
Від щирого серця хочу привітати усіх вас з Новим 2008 роком та Різдом Христовим!

Досліджуючи архівні матеріали, я натрапив на підшивку старих газет. Старше покоління, безумовно, пам'ятає, що за радянських часів у Колочаві виходила власна газета. Називалася вона «Вперед!» Дуже цікаво було тримати у руках це раритетне видання і читати новини села п'ятдесятирічної давності...

Мені спало на думку: «Чому б її не відродити?»

Додаток В2

Відбиток печатки с. Колочава 1848 р.

Додаток ВЗ

Лист від ФСБ росії на запит про місце поховання А. Волошина

сш-2

ФЕДЕРАЛЬНАЯ СЛУЖБА БЕЗОПАСНОСТИ
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
У Р А Ф
06.09.99 № 10/A-2937
Москва

Заместителю Председателя
Службы безопасности Украины
генерал-лейтенанту юстиции
Пристойко В.И.
Республика Украина, г. Киев

На № 24/2-1008 от 02.08.99

Уважаемый Владимир Ильич!

В связи с Вашим письмом об установлении места захоронения Августина Волошина нами была проведена тщательная проверка в Центральном архиве ФСБ России и в архиве Бутырской тюрьмы. К сожалению, каких-либо достоверных сведений по данному вопросу не получено. Место захоронения А.Волошина не указано ни в архивном следственном деле, ни в личном деле заключенного.

И.о. начальника Управления
полковник *Виноградов* В.К.Виноградов

Тихоняков О.И.
пр. Надією листи,
взадавши копію відпо-
всті ССБ РФ.
Виноградов
13. 9. 99

Управління справами
СБ України
Вх. № 8281-К
13. 09 1999

Додаток Г1

Фрагмент музею «Старе Село» Колочава

Додаток Г2

Музей «Колочавська вузькоколійка»

Додаток Г3

Рішення Колочавської сільської ради

КОЛОЧАВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА III СЕСІЯ VIII скликання

Р І Ш Е Н Н Я

17.05.2021

№20

Про перейменування вулиці Дружби в селі Колочава

Відповідно до підпункту 41 пункту 1 статті 26, статті 37 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», враховуючи звернення ініціативної групи у складі: Марковича Івана, Шмулиги Василя, Хланти Юрія та Дербака Сергія, Колочавська сільська рада

В И Р І Ш И Л А:

1.Перейменувати вулицю Дружби в селі Колочава на вулицю сім'ї Аржевітиних.

3.Начальникові відділу туризму та комунікації оприлюднити дане рішення на офіційному веб сайті Колочавської сільської ради.

4.Контроль за виконанням цього рішення покласти на постійну комісію сільської ради з питань земельних відносин, природокористування, планування території, будівництва, житлово-комунального господарства, архітектури, транспорту та благоустрою (голова комісії – Володимир Стець).

Сільський голова

Василь ХУДИНЕЦЬ

Лист від Національного музею історії України у Другій світовій війні

МКСК
НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ.
МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС
(Музей війни)

вул. Лаврська, 24, м. Київ, 01015, тел./факс: (044) 285-94-57, тел. (044) 285-94-52, e-mail: info@warmuseum.kyiv.ua,
 web: https://warmuseum.kyiv.ua/, Код ЄДРПОУ 02224241

13.01.2025 № 01-12/11-25
 На № _____ від _____

Станіславу АРЖЕВІТІНУ,
 народному депутату України 5–6 скликань,
 голові Ради Асоціації українських банків,
 члену правління Національної спілки краєзнавців України

Вельмишановний Станіславе Михайловичу!

Від імені Національного музею історії України у Другій світовій війні засвідчую Вам глибоку повагу.

Упродовж півстоліття (дата відкриття Музею 17 жовтня 1974 р.) наша інституція виконує важливу суспільну місію, перебуваючи в центрі громадського та культурного життя країни. На сучасному етапі свого розвитку Музей активно документує і висвітлює нинішню російсько-українську війну, а його виставки та наукові заходи викликають значний резонанс в Україні та на міжнародному рівні.

Визначальним у діяльності Музею в період російсько-української широкомасштабної війни стало ініційоване ним власне переозначення. Складові цього процесу: формування новітньої української візії подій Другої світової війни; розширення тематичних та хронологічних меж музейних досліджень і експозицій; утвердження Музею як місця історичної пам'яті про сучасну російсько-українську війну та майбутню перемогу України й демократичного світу; трансформація Музею в хаб для наукової, комунікаційної та культурно-мистецької активності.

Наше завдання на найближчі роки – показати історію збройного протистояння українців імперському, нацистському, радянському та нинішньому російському поневоленню як безперервну й послідовну боротьбу за Незалежність і право на самовизначення та самоутвердження.

У зв'язку з переозначенням Музею та оновленням концепції формується новий склад Наглядової ради, до якої ввійдуть авторитетні представники різних суспільних інституцій, що сьогодні визначають вектори розвитку сучасної України.

Маємо честь запросити Вас до Наглядової ради Музею і сподіваємося на плідну співпрацю задля утвердження об'єктивного й справедливого висвітлення історичного поступу нашої держави.

З повагою,
 генеральний директор

Юрій САВЧУК